

LINKÖPINGS UNIVERSITET
Institutionen för kultur och kommunikation (IKK)
Konstvetenskap och visuell kommunikation
Magister-uppsats

Queert var det här!

– En studie av fenomenet med queervisningar och en
queerkonstpedagogik i Sverige

*This is Queer – a Study about the Phenomenon with Guided Queer
Tours and Queer Art Education in Sweden*

VT 2011
Författare: Karl-Emil Åkerö
Handledare: Gary Svensson

Innehållsförteckning

1. Inledning	3
1.1 Syfte	4
1.1.2 Frågeställningar.....	4
1.2 Tidigare forskning:.....	4
1.3 Metod:	5
1.3.1 Avsmalning och urval.....	5
1.3.2 Empirisk undersökning	5
1.3.3 Sammanställning.....	6
1.4 Uppsatsens disposition.....	8
2. Teoridel	9
2.1 Konstpedagogik och teori	9
3. Vad är en Queervisning?	13
3.1 Exemplet Armémuseum.....	13
3.1.1 Närstudie av Krig, kön, sexualitet.....	16
3.1.2 Instuderingsuppgifterna	23
4. Empirisk undersökning: Visningar på Östergötlands Museum.....	26
4.1 Tillvägagångssätt.....	26
4.2 Visningen.....	28
4.3 Frågor och statistiskt material	44
5. Analys.....	50
6. Avslutning	55
7. Källförteckning	56
7.1 Tryckta källor	56
7.2 Icke-tryckta källor	57

1. Inledning

Konstpedagogik har funnits sedan 1800-talet och förändrats med tiden, nya perspektiv har tillkommit och gett nya arbetssätt. På 2000-talet slog queerteorin igenom ordentligt som teori och började användas i olika sammanhang, ett sådant var som grund för konstpedagogiken. Med nya perspektiv kommer nya frågeställningar och nya grundvallar. Queerteorin vänder upp och ner på många invanda föreställningar om hur världen är eller ska vara. Konstpedagogiken grundar sig i många fall på konventioner om konst. När dessa två världar möts uppstår en kollision mellan olika tankefigurer, vad får detta för resultat?

Den här uppsatsen har som syfte att utreda queervisningar som fenomen, fokus ligger på reception och pedagogik och inte på historia. Med en queervisning menas en museervisning, företrädesvis av museets samlingar, som baseras på queerteoretiska perspektiv. Dessa visningars utformning varierar mellan olika museer men grundläggande är det queerteoretiska perspektivet.

I mitt eget arbete som visare på museer i Östergötland har jag konfronterats med dessa frågeställningar när jag våren 2009 ombads ta fram ett koncept för queervisningar på Norrköpings konstmuseum och senare på Östergötlands museum. Det första uppdraget var i samband med Peking Pride och kom att återupprepas vid liknande arrangemang. När jag började jobba så ökade mitt intresse för frågorna om hur man kombinerar en akademisk teori med en lättfattlig pedagogik. Samma vår blev jag involverad i utställningen "King, Queen and Queer" på armémuseum, där jag poserade som Drottning Kristina i utställningen som handlade om queera monarker. I min kontakt med museet fick jag höra om deras jobb med queerfrågor och började studera dem mer ingående och gick på de queervisningar jag kunde i samband med Stockholm Pride 2009. Ju mer insatt jag blev, desto mer intresserad blev jag av ämnet och hur responsen blir av den här sortens visningar, detta sammanföll med att jag skulle skriva min magisteruppsats i konstvetenskap och jag kom till insikt i vilken möjlighet det var att kunna göra arbetet till en akademisk undersökning som kan vara underlag för andra som vill jobba med samma sak.

Genomgående för mitt arbete har alltid varit folkbildning, under samma period som jag jobbade med dessa visningar jobbade som skolinformatör för RFSL och efter ett tag började jag se gemensamma beröringspunkter. Hur pratar man med ungdomar om normer och hur får man dem att tänka kritiskt utan att för den delen peka ut människor. Den fingertoppskänsla som krävdes i dessa

sammanhang gjorde att jag försökte utveckla ett sätt att prata om konsten utifrån de normer vi själva präglas av och hur vi lätt applicerar dessa normer på konsten från en annan kontext än den vi själva lever i.

Det är alltså främst det pedagogiska förhållningssättet och responsen jag kommit att intressera mig för, detta av flera olika skäl. Dels för att pedagogiken är i ständig förändring och influeras av nya perspektiv och metoder hela tiden, det handlar alltså om att kunna integrera dessa i pedagogiken. Vilka problem uppstår när man applicerar en akademisk teori på en verksamhet vars grundsyfte är folkbildning? Är queer en alltför abstrakt teori för att kunna göras lättbegriplig, och är det en risk i att försöka konkretisera en teori som bygger på att ifrågasätta det som vi tar för givet och ser som konkret? Vad kan queerteorin tillföra konstpedagogiken och vice versa? Detta är frågor som ställts under arbetets gång men även att vikten i att undersöka ämnet ligger i hur man kan utveckla konstpedagogiken och gå vidare med de här kunskaperna utifrån de resultat uppsatsen kommer fram till.

1.1 Syfte

Syftet för uppsatsen är att utreda fenomenet med queervisningar och hur museer använder sig av ett normkritiskt förhållningssätt till pedagogik.

1.1.2 Frågeställningar

Följande frågeställningar har uppsatsen som föresats att besvara:

- Vad innebär en queervisning?
- Hur kan man applicera en akademisk teoribildning på pedagogik?
- Hur mottas dessa visningar av besökare, blir deras uppfattning om konst något förändrad av den här formen av pedagogik och hur uppfattas det?

1.2 Tidigare forskning:

Uppsatsen kommer att applicera ett queerteoretiskt perspektiv på konst. Queerteorin förklaras i samband med att analyser görs. Dessa analyser är byggda på adekvat forskning i ämnet så som Judith Butlers verk "Könet brinner", Tiina Rosenbergs "Queerfeministisk agenda" och Fanny Ambjörnssons "Vad är queer?", dessa verk används för att utröna teorin. För att koppla teorin till museipedagogik kommer antologier över normkritisk pedagogik användas till exempel "Normens

öga” och ”Feministisk konst” som tar upp ämnet normkritiskpedagogik på museer.

Museipedagogiken kommer endast att kort förklaras då uppsatsen inte handlar om museipedagogik som sådan. I denna del kommer främst Anna-Lena Lindbergs *Konstpedagogikens dilemma – historiska rötter och moderna strategier* att användas. Någon tidigare forskning rörande kombinationen av dessa två ämnen har inte hittats.

1.3 Metod:

1.3.1 Avsmalning och urval

I det inledande skedet av uppsatsarbetet var intentionen att ge en historik och kartläggning av det queerpedagogiska arbetet på svenska museet och det första som gjordes i uppsatsarbetet var att kartlägga hur pass utbredd verksamheten med queervisningar var. Detta utfördes genom att kontakta de som uppsatsförfattaren visste sysslade med queervisningar, Johanna Väpnargård på armémuseum och Kinna Björkvall på Historiska museet. Genom dessa kom även kontakt med Anders Karnell som haft visningar på moderna museet och Patrik Steorn som haft visningar på Nationalmuseum. Även Jenny Theng och Caroline Edman på Sjöhistoriska museet respektive Vasamuseet kontaktades då dessa museer genomförde visningar i samband med Pride 2010, slutligen kontaktades även Katarina Pierre på Bildmuseet i Umeå i samband med deras utställning *Lost and Found: Queering the archive*. Samtliga intervjuades och fick berätta om sitt arbete med queerperspektiv, vilket varierade då vissa låg i startgroparna för att starta en verksamhet och vissa hade mer erfarenhet.

När materialet från detta sammanställdes uppstod insikten att det var ett alltför brett spektrum för uppsatsen och att det behövdes snävas av. Beslutet blev då att gå ifrån en kronologisk analys till att handla om hur arbetet med queervisningar praktiseras utifrån uppsatsens frågeställningar. Beslutet blev då att koncentrera sig på endast armémuseums verksamhet eftersom visningsunderlag och instuderingsfrågor fanns tillgängliga och gick att jämföra med uppsatsens empiriska delar. Dock var intervju arbetet viktigt för att kunna förstå sig på problemformulering och få en mer ingående insyn i queervisningarnas historiska utveckling.

1.3.2 Empirisk undersökning

Parallellt med intervjuarbetet genomfördes även uppsatsens empiriska undersökning, eftersom en

förfrågan från Berzeliusskolan uppstod och kunde användas för att få ett statistiskt underlag till uppsatsen. Detta gav chansen att möta en stor elevgrupp istället för att endast genomföra enskilda visningar på museet. Uppdraget var att genomföra åtta visningar för skolans nionde klassare, varje klass bestod av ca elever. För att kunna hantera denna stora elevskara som dessutom hade tider att passa före och efter visningarna och kunna tillfredsställa de olika parterna i arbetet (Berzeliusskolan, Östergötlands museum och uppsatsen) så beslöts att klasserna skulle få svara på enkäter med påståenden i samband med visningen. Enkäterna var inte tidskrävande och är relativt lätta att sammanställa.

Som underlag för visningen användes det material som uppsatsförfattaren sedan tidigare tagit fram till museet på uppdrag av intendent Barbro Johansson och konstansvarige Stefan Hammenbeck, detta reviderades lite för att anpassas till situationen och tidsåtgången. Klasserna besökte sedan museet vid olika tillfällen under en vecka och fick då ta del av en visning utifrån museets samlingar baserat på ett queerperspektiv, en vecka senare kom de tillbaka för att titta själva i samlingarna och fick som uppgift att sedan tolka en av tavlorna i bildundervisningen (den delen deltog dock inte uppsatsförfattaren i).

Det visningsmaterial och den statistik som framställdes i samband med detta kom att utgöra den empiriska delen av uppsatsen då det visar på de frågeställningar som uppsatsen tar upp, så som problematiken med att använda queer som pedagogisk metod och hur en queerkonsttolkning kan se ut.

1.3.3 Sammanställning

För att empiriskt undersöka fenomenet kommer uppsatsen undersöka armémuseums verksamhet utifrån intervju med museipedagogen Johanna Väpnargård och analysera det visningsmaterial som museet använder. Detta sker genom en närläsning av materialet där upplägg, påståenden och pedagogik granskas utifrån litteratur som tar upp ämnena. Uppsatsen kommer också att studera fenomenet genom att granska uppsatsförfattarens egna visningar på Östergötlands museum på samma sätt. I det senare fallet kommer även kvantitativ analys göras av besökarnas i fyllda enkäter och till viss del en kvalitativ analys göras av deras enskilda kommentarer. Enkäterna kommer att analyseras utifrån ett receptions perspektiv där fokus ligger på vad besökarna anser tillskansat i form av kunskap och utveckling.

Dessa två studier kommer senare att ställas emot varandra i en komparativ analys där likheter och skillnader mellan dem kommer att analyseras och ställas emot uppsatsens frågeställningar.

1.4 Uppsatsens disposition

Uppsatsen inleds med en teoridel som förklarar queerteori och konstpedagogik kortfattat, sedan kommer uppsatsen att studera Armémuseums verksamhet för att sedan avsluta med den empiriska undersökningen och en avslutande analys. Detta görs för att ge en bakgrund till den empiriska undersökning och kunna ge ett underlag för undersökningen att utgå ifrån.

2. Teoridel

2.1 Konstpedagogik och teori

”Det konstpedagogiska fältet i Sverige är brokigt”¹ skriver Louise Andersson och Lena Lindgren i sitt kapitel ”Feministiska perspektiv på konstpedagogik” i antologin *konstfeminism*. Andersson och Lindgren klargör att begreppet konstpedagogik inte har en fast betydelse utan är något som varierar från person till person, institution till institution. Det finns inte heller någon egentlig utbildning inom ämnet utan de som är konstpedagoger har olika former av utbildning och erfarenheter och kan därför inte ses som en homogen grupp.²

Anna-Lena Lindberg har i sin avhandling *Konstpedagogikens dilemma – historiska rötter och moderna strategier*, försökt utröna konstpedagogikens framväxt. Hon sammanfattar det med att rent historiskt så finns det två olika sorters inställningar till konstpedagogikens syfte – den uppfostrande och den karismatiska. Den förstnämnda bygger på att uppfostra i vad som är bra smak för konst, medan den senare har som utgångspunkt att fokusera på känslan i konstupplevelsen som är individuell.³ Vad konstpedagogik i sig är definierar Lindberg så här:

[...] förståelsen av de bildande konsterna, dvs arkitektur, skulptur, måleri, grafik, teckning och konsthantverk. Både en vidare och en snävare definition är tänkbar. Den *snävare* inskränker sig till en undervisning om konst (som visningar på ett museum eller skolans undervisning). Konstpedagogik i sträng mening vänder sig till en avgränsad publik, tex en skolklass, och anpassas till denna specifika målgrupp. Den *vidare* – som jag tillämpat i texten – omfattar förutom undervisning alla tillrättalägganden av stoffet för att underlätta konstupplevelsen (som sättet att hänga en utställning, kataloger m m). konstpedagogik är en professionell verksamhet, som vilar på kunskaper och metoder som vem som helst kan tillägna sig. Konstpedagogikens syfte är att ge förmåga att *se, förstå och uppleva konstverken*⁴

Andersson och Lindgren påpekar från sin sida vikten av att konstpedagogisk verksamhet bygger på den enskilda individens egna förutsättningar och att det är upp till denna att fritt skapa sina verktyg för att kunna hantera sitt jobb.⁵ Pedagogik som sådant definierar Lindberg som att ”överbygga en

¹ Louise Andersson och Lena Lindgren ”Feministiska perspektiv på konstpedagogik” i *Konstfeminism*, Anna Nyström, Louise Andersson, Magnus Jensen, Anna Livion Ingvansson, Barbro Werkmäster, Niclas Östlind, (Helsingborg/Stockholm, 2005), s. 167.

² Ibid., s. 167

³ Anna-Lena, Lindberg, *Konstpedagogikens dilemma – historiska rötter och moderna strategier*. Lund University press. 1988. Lund studies in art history 2. editors: Sten Åke Nilsson och Sven Sandström, s. 16.

⁴ Ibid., s. Lindberg 23

⁵ Andersson och Lindgren, s. 168

förståelseklyfta.”⁶ Konstpedagogik handlar alltså om skapa ett sätt att föra ut kunskap om ett ämne kopplat till museiverksamhet, men det finns ingen generell bild av hur det ska göras. Enligt Lindberg finns det en historia av konflikter mellan olika inställningar från konstnärer och akademiker.⁷

Ellen Key anses som den som reformerade den svenska pedagogiken. Keys mest kända verk är *Barnets århundrade* (1900) och *Skönhet för alla* som kom ut 1899. Enkelt sammanfattat så anser Key att konstpedagogik hänger ihop med den sociala problematiken och är något som behöver hanteras samtidigt.⁸ Hon skiljer även på tillskansade av brukskonst och så kallad finkonst, men skiljer inte på dem annars.⁹ Som motpol till henne står Cecilia Waern som stod för en konstpedagogik som bygger med på anekdoter och improvisationer bland annat.¹⁰

Den första tjänsten som museilektor tillsattes 1929 på Nordiska museet, nationalmuseum fick inte sin förrän 1957, först 1972 bildades en förening, Förening för undervisning på museer.¹¹ Under första delen av 1900-talet var tanken att få ut konsten till alla det som genomsyrade diskussionen. Tanken var att om bara folk fick se konst så skulle deras intresse ökas och de skulle kunna ta till sig konsten lättare, i och med tekniken, industrialismen och massproducerandet kom tankar om att kunna reproducera konst för att få den lättare skulle kunna nå folket och även att folk skulle kunna äga konst i sina egna hem. Enligt Lindberg finns det en stark koppling till socialdemokratins syn på en enligt dem mer rättvis fördelning av samhällets resurser, kulturen skulle vara för alla. Olika experiment gjordes på 50-talet av bland annat Konstfrämjandet. Föreningen konst i skolan bildades för att verka för att nå till skolor utanför Stockholm, denna verksamhet gjordes på initiativ av bland annat Sixten Strömbom på Nationalmuseum och pågick fram till 1976.¹²

Under 60-talet uppstod en diskussion om konstnärens och betraktarens roll i konstverket, med bland annat konstkritikern Ulf Linde i spetsen. Diskussionen rörde Moderna museets inköp av bland annat Marcel Duchamp. Ulf Linde tolkade Duchamps konst så att det är genom mötet med publiken som

⁶ Lindberg, s. 31.

⁷ Ibid., s. 61ff, 77

⁸ Ibid., s. 189ff

⁹ Ibid., s. 204.

¹⁰ Ibid., s. 237.

¹¹ Ibid., s. 257.

¹² Ibid., s. 260ff

konsten skapas, vilket vi tidigare sett inom dadaismen. Tillskillnad från tidigare var Linde och Duchamp ointresserade av att nå konstnären, utan de ville endast studera åskådarens relation till det den betraktar, då det är just betraktelsen som gör det till ett konstverk. Detta leder, enligt Lindberg, till en syn på konst där alla former av tolkningar blir likställda men en hierarki i vem det är som tolkar består, de professionellas åsikt mäter fortfarande ett högre värde. Detta är vad Lindberg kallar för Konstpedagogikens dilemma. Moderna museet var en samlingspunkt för den här typen av diskussioner och under 60-talet var de många, motsättningarna av synen att se på kulturen och kulturen som allmänt villebråd var många. På Moderna museet jobbade Carlo Derkert som gjorde publiktunga visningar för både barn och vuxna där tanken var att inspirera besökarna till att skapa själva. Detta ledde till olika satsningar på skapande som Verkstan, ett rum skapat enkom för det syftet.¹³

Lindberg tar i avhandling upp teorier kring reception och hur detta påverkar oss när vi ser på konst, hon presenterar ett schema byggt på Ulf P Lundgrens teorier om ramar. Lindberg menar att perceptionen handlar om när olika erfarenheter möter varandra. Beträktaren, konstverket och även konstnären bär alla med sig olika kulturella koder som möts tillsammans och påverkar oss i vår tolkning av det vi ser. Detta leder till ett selektivt seende, vi ser det vi har förutsättningar för att kunna se, även om dessa förutsättningar även kan vara kollektiva och bygga på förvärvat kunskap. Vi påverkas även av *var* vi ser verket, i vilken social kontext vi befinner oss. Lindberg refererar till Basil Bernsteins teorier om *klassifikation* och *inramning*. Klassifikation handlar om att dela upp efter ämnen och ålder, inramning om vilka pedagogiska förutsättningar som ges, att kombinera dessa två ger upphov till olika sorters koder, de med stark klassifikation är sammansatta koder, och de med svag är således integrerade diton. Det Lindberg lyfter upp är hur detta praktiseras på museer, där museet beslutar över vad som ska visas och därmed ger en kanoniserad bild av konsten och avgör vad som är relevant för besökaren. Detta sker även i olika visningar som delas upp i olika kategorier. Däremot står det besökaren fritt hur den vill ta del av museets utställningar varför inramningen är svag.¹⁴

Lindberg tar upp olika sätt att se på bilder, eller bildläsning som hon kallar det. Dels kan pedagogen välja att förmedla sin tolkning av bilden, som för att uppfostra besökaren. Annars kan pedagogen välja att gå på den mer karismatiska hållningen, där det är besökaren (oftast skolelevers) tolkning

¹³ Lindberg, s. 268ff

¹⁴ Ibid., s. 227f

som står i fokus. Slutligen kan man försöka uppnå en gemensam tolkning, genom gemensamma erfarenheter. En förutsättning för detta är en möjlighet till identifiering, där besökarna och pedagogen kan referera till samma erfarenheter. ”Motivation för lärande förutsätter identifikation”,¹⁵ skriver Lindberg och menar att det är en grundförutsättning, denna identifikation kan vara baserad på tre saker; ett förhållningssätt, pedagogens person eller ett innehåll.¹⁶

Lindberg delar in processen i olika delar med olika frågeställningar. Den första handlar om målet, vad vill man uppnå med visningen? Det andra handlar om stoffet, alltså vad man har att arbeta med men även vilka förkunskaper besökarna har. Detta följs av progressionen som handlar om hur besökarna introduceras inför vad det är de ska ta del av. Detta leder till vilket arbetssätt som används och slutligen hur detta utvärderas.¹⁷ Denna modell kommer att användas i den empiriska delen av uppsatsen för att förklara hur den är uppbyggd.

¹⁵ Lindberg, s. 279.

¹⁶ Ibid., s. 279.

¹⁷ Ibid., s. 280f

3. Vad är en Queervisning?

Först behöver vi reda ut vad queer innebär. Queerteorin uppstod ur queeraktivismen. Historiken bakom queer leder oss till USA och slutet av 1960-talet. Den 27 juni 1969 begravdes Judy Garland, en av de största gayikonerna. Detta var en dag som uppmärksammades, bland annat på baren Stonewall i New York. Polisen gjorde ständiga razzior mot klubben men då de gjorde det på den här dagen ledde det till ett upplopp som pågick i tre dagar. Detta har sedan kallats för Stonewall upproret och är grunden för queerrörelsen.¹⁸

Fanny Ambjörnsson skriver i *Vad är queer?* att queer ”Snarare än att kämpa för att likställa homo- och heterosexuallitet, uppmanar queer oss att tänka bortom uppdelningarna.”¹⁹ Queer är en teori som handlar om att åskådliggöra normer för sexualitet och genus och grundar sig i att ifrågasätta dessa och ge oss ett redskap för att hantera så kallade självklara sanningar i samhället. Det fundamentala med queer är att det inte går att definiera eller för del delen bör eller ska definieras eftersom att det då förlorar sitt syfte.²⁰

I samband med Stockholm Pride 2005 startade Moderna Museet sin verksamhet med guidevisningar utifrån en queerpedagogisk grund, Nationalmuseum följde efter.²¹ Detta kom att sprida sig över andra museer, oftast i samband med Pridefirandet. Ett museum som tillhandahåller queervisningar är Armémuseum, den verksamheten kommer nu att studeras närmare.

3.1 Exemplet Armémuseum

Johanna Väpnargård arbetar på enheten för administration och pedagogik på Armémuseum, där hon jobbar med varierande uppgifter så som visningar men även med utställningsproduktion och utställningsverksamhet. I samband med Pride 2008 anordnades utställningen §1 där olika museer var med och ställde ut sitt bidrag till hbt-historien. Armémuseums utställning hette ”En soldat är en soldat är en soldat”, en utställning som bestod av en ljuslåda med text om hur man hade definierat och konstruerat en soldat genom tiderna. Johanna Väpnargård förklarar:

[...]man gjorde ju en stor utredning, statligt, på 80-talet om homosexuellas situationer i samhället. Och å ställdes frågan till armémuseum om vi hade nått material, och då svarade dåvarande chefen att nej vi har inget material om homosexuellas i vårt arkiv eller i vår historieskrivning för det har då ansetts skamligt och folk har

¹⁸ Fanny Ambjörnsson, *Vad är queer?*, (Stockholm, 2006), s. 17.

¹⁹ Ibid., s. 9.

²⁰ Tiina, Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, (Stockholm, 2002), s. 11-17

²¹ Magdalena Dziurlikowska, ”Queer pedagogik- a queer teaches here” i *Paletten*, 2006:4, s. 24-28.

velat döljat sin läggning och så, så det finns ingenting. Så det var det jag hade att utgå ifrån egentligen, när vi började med den här utställningen, att det inte finns nånting. Men det är såklart att det finns, bara man letar. Och dels så var det då dom här arkivfotona då, där man tittar på vilken, hur soldaten ska se ut. Och där finns det också mycket intressanta saker, som vilken, ljuslådorna, vi har ju dels den här lite svärmiska vänskapen. Man tittar på att män faktiskt får vara väldigt nära varann, det finns en fysisk intimitet som inte behöver betyda nån homosexuell läggning eller nånting sånt men att det är en annan typ av maskulinitet. Och sen så ser man liksom det här skiftet genom 1900-talet och då början av förra seklet, då helt plötsligt, när man börjar definiera homo och heterosexualitet då och det är viktigt att soldaten är heterosexuell och emm man ser hur männen fjärmar sig rent fysiskt från varandra, vilket vi ser i de här gamla arkivfotona. Och så har vi 20- och 30-talen och mellankrigstiden sen då som ju är lite mer lössläppt i samhället i stort. Man, vi har mycket bilder också vilket man ju kan se som en del i själva queerperspektivet leken med könsroller på luckan det är jättemycket bilder på soldater som klär ut sig som kvinnor och som spexar och sådär. Och så har vi nån slags återgång under 50-talet när det är nån slags macho idealen som sätts på pidestal, igen under kalla krigets hot. Och ehm sen så har vi ytterligare en förändring om vi tittar på liksom kön och sexualitet i ett större perspektiv. Och det kommer ju i början av 80-talet när kvinnor får göra värnplikt. Och 79 så får de komma in, tar man beslut då och det är ju samma år som man avskaffar sjukdomsstämpeln på homosexualitet. Tidigare så kunde man ju hävda att om ville man inte göra lumpen så kunde man ju säga att man var homosexuell då. Så klassades man ju som sjuk och då skulle man ju inte göra värnplikt. Så det finns ju många såna aspekter att titta på. Sen hade vi då 2008 sista gestalten då som är en kille som e medlem i föreningen HOF – HBT personer inom försvarsmakten som var med och hans namn stod utskrivet för att kunna visa att nu kan man vara öppen med sin läggning och att det överensstämmer äntligen med article one, FN:s första artikeln om lika rättigheter och försvarsmaktens arbete²²

Ur detta föddes en tanke att kunna göra något mer beständigt. Man tog då fram ett antal pulpeter som ställdes ut i den permanenta samlingen, dessa pulpeter bestod av text som behandlade utställningen ur ett queerperspektiv. Pulpeterna har sedan tagits fram i perioder, bland annat under Pride firandet och i samband med utställningen ”King, Queen and queer” av Elisabeth Ohlson Wallin. Den utställningen föreställde de tre regenterna Drottning Kristina (gestaltad av uppsatsförfattaren), Gustav III och Karl XII, tre regenter vars sexuella läggning och/eller könsidentitet varit ett ämne för diskussion och queera tolkningar. I samband med §1 utställningen så togs det även fram ett nytt skolprogram som heter ”Krig, kön, sexualitet” som kommer att granskas nedan. Utöver detta har museet satt samman en grupp med uppgift att granska alla museitexter ur olika perspektiv, bland annat queerteoretiskt.

²² Intervju med Johanna Väpnargård (se bilaga1)

Bilderna från utställningen ”King, Queen and Queer” på Armémuseum 2009, från höger till vänster, Drottning Kristina och Ebba Sparre, Karl XII med soldat och Gustav III med page. Foto: Elisabeth Ohlson Wallin, publiceras med tillstånd.

3.1.1 Närstudie av Krig, kön, sexualitet

Krig, kön, sexualitet består dels av ett instuderingsmaterial indelat på samma sätt som pulpeterna uppdelat på fem placeringar i museet. Detta material fungerar som instuderingsfrågor som eleverna kan jobba med i anslutningen till visningen, dessa texter ligger även till grund för queervisningarna. Uppsatsen kommer nu att först gå igenom visningsunderlaget och senare de fem punkterna.

Visningen gör ett antal stopp i museets permanenta utställning. Det första stoppet som görs är vid 1500-talets landsknektar. De här landsknektarna är färggranna med åtsittande byxor och ärmor som ska ge sken av muskulösa ärmor, men framförallt var de utrustade med en blygdkapsel för att lyfta fram genitalierna och därmed manligheten. Manlighet under 1500-talet betydde mod på slagfältet. Här lyfts också upp hur det i samband med reformationen så skärptes lagen och homosexuella handlingar blev förbjudna.

Vid nästa station lyfts kvinnan som offer i krig upp och hur våldtäkter har används som krigsmedel och civila är offer för kriget. Det som poängteras dock är hur kvinnan inte nödvändigtvis behöver vara passiv utan ofta tar initiativ till handling. Efter det kommer gruppen in i ett rum som kallas "adelsmannens rum", det här rummet handlar barocken och dess klädkoder och hur dessa har förändrats genom århundradena, vid den här tidpunkten var det till exempel vanligt med att männen hade lårhöga stövlar med höga klackar, något som idag ses som ett feminint attribut.²³ I materialet går att läsa "Kläderna gör mannen, heter det. De avslöjar vilken position en man har i samhället och inte minst vart mannen vill komma i livet. Genom valet av kläder visar också en man vilken typ av manlighet han har eller vilken manlighet han skulle vilja företräda. Talesättet 'kläderna gör mannen' måste alltså förstås på rätt sätt. Det är inte kläderna som skapar social status och manlighet hos mannen, utan de är ett av mannens viktigaste instrument att proklamera och manifesteras sin makt, sin status och sin manlighet."²⁴ Det som tas upp här är alltså subversiv performativitet, hur rollen som man skapas och återskapas genom upprepande gestaltningar av manlighet. Vi ser alltså att manligheten är kontextuell, vad som ses manligt i en kultur är det inte i en annan, det här är även något som varierar över tid.

²³ Museets visarmanual (se bilaga 2).

²⁴ Ibid.,

Nästa stopp är Drottning Kristina. Här handlar det om spekulationer kring Drottning Kristinas eventuella intersexualitet (eller hermafroditism som det tidigare kallats) och hur vida Drottningen var lesbisk, bisexuell eller ingetdera. Enligt olika källor och brev skulle Drottning Kristina ha haft relationer med både män och kvinnor och ha identifierat sig som man i många lägen, hon gick klädd i byxor och enligt dokumentet kallade hon sig för kung istället för drottning.²⁵ Det intressanta här är hur historia efter konstrueras, begreppet homosexuell kom inte till förrän i slutet av 1800-talet²⁶. Att i efterhand spekulera runt Drottning Kristinas sexualitet är ett vanskligt företag, att applicera ett begrepp på en människa från en annan kontext leder till att med begreppet kommer också definitionen av begreppet och identiteter som kanske inte alls stämmer in på den var på begreppet appliceras. Detta är också något som manualen belyser, att Kristinas lesbiska identitet idag tas för given i vissa kretsar. På liknande sätt spekuleras om Karl XII och hur han aldrig kom att gifta sig utan såg sig vara gift med soldatkollektivet. Istället uppger källor att han ska **ha legat** med huvudet i knäet på en drabant och ska ha uttalat sig om andra mäns utseende och yttrat negativa kommentarer om kvinnor. Det här även här spekulerats i både om han var impotent eller intersexuell, även här är resonemangen ofta byggda på indicier vilket manualen även påpekar.²⁷

Den visningen gör här att rucka på bilden av krigarkungen och teorierna runt det, det lyfts bland annat upp hur högerextrema grupper kraftigt protesterar mot bilden av att hur Karl XII skulle vara homosexuell. Här ser vi något som ur ett queerperspektiv är intressant, relationen mellan homosexualitet och homosocialitet. Homosocialitet är när män umgås med andra män och umgås väldigt nära, och homofobi används ofta för att kompensera för den intima närheten. Det handlar om att upprätta manlighet genom att ta avstånd ifrån vad man anser avviker från manlighetsnormen så som femininet eller praktiserar samkönad sexualitet.²⁸ Detta är något som visningsmanualen belyser. Dessvärre används ordet hermafrodit utan att förklara att den termen inte längre används utan har ersatts utav intersexualitet.²⁹

I nästa station lyfts kvinnan under kriget upp, hur hon ofta fick ersätta mannen när han var ute krig och ensam fick sköta gården. Här lyfts även upp historien om Karolinern Ulrika Eleonora Stålhammar fram, den förklaras nedan. En annan anekdot som lyfts fram är kapten Johan von Hoen

²⁵ Museets visarmanual (se bilaga 2).

²⁶ Robert Aldrich "Homosexuell historia" i *Gay – en världshistoria*, Robert Aldrich (red.), (Stockholm. 2007), s. 11.

²⁷ Museets visarmanual (se bilaga 2).

²⁸ Eve Kosofsky Sedgwick, *Between men – English Literature and Male Homosocial Desire*, (New York/Chistester, West Sussex, 1985), s. 1ff.

²⁹ Inter = latin för mellan, sexus = latin för kön, uttrycket betyder alltså mellan kön.

som 1719 anklagades av ett antal av sina soldater för vad som idag motsvaras av sexuella trakasserier och sexuella övergrepp. Von Hoen dömdes till en månads fängelse och sedan landsförvisning.

Visningsmanualen noterar det anmärkningsvärda med det förhållandevis låga straffet då det förelåg en tro att gud kunde straffa hela befolkningen för onödig ejakulation. När lagen skrevs om 1736 begränsades lagen till att endast gälla tidelag, detta för att hindra människor att upplysas om homosexuella gärningars existens, från 1750 blev rättegångarna mot tidelag alltid bakom lyckta dörrar. Först 1865 återkom homosexualitet i lagtexten.³⁰

Nästa station är Gustav III, ännu vars sexualitet har varit ett ämne som det spekulerats i. Den gustavianska tiden präglades av en mer lättsam inställning till moral och kungens motståndare använde flera gånger rykten om att han hade relationer med män mot honom. Det som dock påpekas i manualen är att detta handlade om politik i första hand och inte så mycket om intresse för homosexuella handlingar. Underlaget går också igenom några av dessa rykten och hur det sägs att hovet har tystat ner alla händelser. Gustav III påstådda omoral anses även av hans kritiker vara förklaringen till att han bland annat införde rättigheten för kvinnor att föda anonymt (men manualen tar upp att det antagligen var en åtgärd för att öka befolkningen). Hans påstådda impotens tas även det upp som ett rykte, och hur det ryktades att hans hovstallmästare var fader till Gustav IV Adolf.³¹

I nästa del av visningen tas lagen efter 1865 upp, en lag som uttryckligen förbjuder samkönade sexuella aktiviteter, detta är enligt manualen (som i sin tur citerar Fredrik Silverstolpe) ett resultat av liberalismens landvinningar i Europa. Stycket tar även upp att även om handlingarna var lagliga innan 1865 så fanns en stark kulturell avsky mot de här handlingarna, som kallades ”drängaskändning”, detta för att samtiden hade svårt att föreställa sig lesbisk kärlek.³² Här hade en djupare analys varit passande. Den lesbiska kärleken har en förmåga att negligeras i historieskrivningen och oftast läggs fokus på den maskulina kärleken. Anledningen till detta är många, dels den patriarkala världsordning som länge rått där män varit makthavare, men även ett

³⁰ Museets visarmanual (se bilaga 2)

³¹ Ibid.

³² Ibid.

heteronormativt sätt att se på sex. Det här kan tänkas bygga på en tankefigur att sexuella handlingar utgår från en penetration, företrädesvis med en erigerad penis, därför har fantasin och kunskapen kring hur detta skulle kunna gå till för män funnits sedan gammalt och därav har homofobin fötts då det har setts som onaturligt. I sammanhanget ska sägas att enligt kristendomen (den religion som byggt upp västvärldens moral) är all form av spilld sperma en synd, och i Moseböckerna tas sex med män upp explicit som något som är förbjudet, i Tredje Mosebok 18:22 står det ”Du får inte ligga med en man som man ligger med en kvinna; det är något avskyvärt.”³³ I Tredje Mosebok 20:13 ”Om en man ligger med en annan man som med en kvinna, har de båda gjort något avskyvärt. De skall straffas med döden, skulden för deras död är deras egen.”³⁴ Däremot nämns inte lesbisk kärlek överhuvudtaget utan det är först senare det har tagits upp, antagligen just för att det var svårt att föreställa sig.

Nästa station som behandlas är soldatprostitutionen som går igenom i nästa kapitel.

Detta följs av kasernmodellen, en del som handlar om den nya värld som militärväsendet stod inför i slutet av 1890-talet. På 1890-talet den allmänna värnplikten och kasernlivet blev en institution i Sverige, en institution som var avskilt från resten av samhället. Regementet hade som uppgift att fostra soldaterna, det var som en andra familj. Soldaterna skulle fostras in i manlighet vilket gjordes med hård disciplin och ett arrogant bemötande för att bryta ner individen till en del av kollektivet. Det som främst premierades var en hård maskulinitet där soldaten förväntades kunna ta smärta utan reaktion och måna om att framstå som manlig i alla lägen, det vill säga aktivt ta avstånd från feminint beteende. Kopplingen mellan manlighet och krigaren är något som fortfarande var aktuellt och är något som rent kulturellt har flutit ihop. När sekelskiftets dekadens slog sig igenom uppstod en mindre kris inom manlighet och militärväsende, där man sökte sig till ideal och idoliserade Gustav Adolf och Karl XII. Detta sammanföll med nationella strömningar som skulle komma att kulminera i första världskriget, men det sammanföll även med kvinnans frigörelse. Samtidigt började vetenskapen dela upp mannen i heterosexuella och homosexuella, de senare blev ett tredje kön och sågs fortfarande som något avskyvärt.³⁵ Men i samband med detta så började man gå från tankefiguren att det var ett aktivt val till att försöka hitta en medicinsk förklaring där det fanns två

³³ Bibeln

³⁴ Ibid.

³⁵ Museets visarmanual (se bilaga 2)

former av homosexuella, de som var födda till det och de som blivit det genom förförelse³⁶. Den nya uppmärksamheten kring homosexuella leder i sin tur till en beröringsgräns inom den homosociala hegemonin, istället för att som tidigare obehindrat vara intima med varandra var nu den enda kontakten mellan männen i form av våldsytringar. Materialet lyfter även upp den så kallade Santesson-affären, där tenngjutaren Nils Santesson blev anklagad för att förlett en yngre kollega, efter detta kom ordet homosexuell att användas för män som var intresserade av samkönade sexuella handlingar.³⁷

Visningen går sedan över till att handla om mellankrigstiden, en tid då androgyna könsuttryck blev allt mer vanligt. Även om den breda opinionen inte var tillfreds med utlevd homosexualitet så fanns det inom överklassen en större förståelse så länge det inte blev skandaler som med Oscar Wilde. Många framträdande under den här tiden var öppet homo- eller bisexuella, som till exempel konstnären Gösta Adrian Nilsson och även kungen Gustav V påstådda homosexualitet lyfts fram.³⁸ Här tar dock underlaget inte upp Haijby affären, Kurt Haijby som påstods ha en affär med Gustav V och som nära på utpressade hela hovet och som utsattes för överstatliga ingripanden i sitt liv.³⁹ Det är en historia som i sammanhanget hade passat in rätt bra då den visar på vikten av en stark patriark, en landsfader som måste utstråla potens och manlighet, att då utmålas som homofil hade varit skadligt för både hovet och för landet som sådant. Att utlämna den historien ger delvis en inte helt sann bild av efterkrigstiden, då den framstår som lite mer positiv än vad den i själva verket var, det är av vikt att visa en hel bild av historien för att besökarna ska få en bild av hur det såg ut.

Vid nästa station i visningen kommer gruppen fram till en installation föreställande ett kärlekspar på en bänk och nu har tiden flyttats fram till 1940-talet. På 1940-talet förändrades kvinnans förutsättningar då fler kvinnor fick börja förvärvsarbete i samband med andra världskriget, vilket gjorde det komplicerat för bland annat arbetarklassens kvinnor som ofta hade många barn. Kvinnan började nu demonstrera mer för sina rättigheter och positionerna började sakteliga flyttas fram. Underlaget tar även upp att 1944 legaliseras homosexuella handlingar mellan vuxna.⁴⁰

³⁶ Greger Ekman, "När män möts" i *Sympatiens hemlighetsfulla makt – Stockholms homosexuella 1860-1960*, red. Göran Söderström, (Stockholm, 1999), s 144.

³⁷ Museets visarmanual (se bilaga 2)

³⁸ Ibid.

³⁹ Göran Söderström, "Tragedier på 1940-talet" ur *Sympatiens hemlighetsfulla makt – Stockholms homosexuella 1860-1960*, red. Göran Söderström, Stockholm, 1999, s 473-483.

⁴⁰ Museets visarmanual (se bilaga 2)

Nästa station som avhandlas är Atombomben eller Berlinmuren, den här stationen handlar om hur de traditionella könsrollerna gjorde sitt återintåg i kölvattnet av andra världskriget. Detta ledde till att kvinnans kamp för frigörelse fick sig ett avbräck. I Europa ökade antalet anmälningar mot homosexuella men i USA var det en ren häxjakt där homosexuella ansågs vara opålitliga och i samröre med kommunister. Den främste inom häxjakten var J Edgar Hoover som dock omgavs med rykten om att själv vara homosexuell och enligt utsago utpressades av maffian. Dessutom kom nu Kinsey rapporten som visade att manlig homosexualitet var vanligare än vad man tidigare trott, detta resulterade i polisrazzior mot barer och bastuklubbar bland annat.⁴¹ Det underlaget inte tar upp här är att det är dessa razzior var det som ledde till Stonewallupproret och födseln av queeraktivism och teori (detta går att läsa mer om kapitlet om queerteori), vilket är en brist då den episoden förklarar mycket om den kulturella identiteten inom hbt-världen och om hur motståndsrörelsen växte fram. Men framförallt, det normkritiska perspektiv som visningen är präglad av mister sin kontextuella bakgrund som är nödvändig för förståelsen.

Näst sist i visningen nås en installation av ett logement, stationen tar upp livet på luckan. Det handlar alltså om militärlivets fostrande i manlighet. Här belyses det så kallade bögvståndet på 1,25 meter som skulle finnas mellan meniga soldater vid marsch. På 60-talet gallrades homosexuella ut ur armén vid mönstringen, 1979 infördes frivillig värnplikt för kvinnor och homosexualiteten friskförklarades av socialstyrelsen. Det installationen tar upp är det kulturella arvet inom militärväsendet, hur homosocialiteten upprätthåller legitimiteten inom den intimiteten som uppstår, med det klotter som präglar sängbottnarna som präglas av en rasistisk och könsdiskriminerande jargong. Det här övergår till en station som föreställer ett vardagsrum och nutiden. Här belyses när den första homosexuella inom försvaret, Krister Fahlstedt som kom ut 1999 och senare bildade Homo, bi och transpersoner i Försvarmakten (HoF) 2001. Försvarets inställning är nu i linje med FN:s §1 om mänskliga rättigheter. Detta belyses i kontrast till den amerikanska arméns Don't ask, don't tell princip där det är godkänt att vara homo eller bi så länge det ej påtalas, befäl har inte heller möjlighet att utreda frågan. 14 000 personer har blivit avskedade sedan 1993, då Bill Clinton införde lagen istället för det totalförbud som rådde innan, sedan deras sexuella läggning kommit fram. Sedan dess har Barack Obama aviserat en eventuellt kommande förändring av lagen. Inom FN finns två uppmärksammade resolutioner 1325 och 1820, den första med fokus på genusfrågor och kvinnors roll i konfliktlösande arbete och den senare fördömer

⁴¹ Museets visarmanual (se bilaga 2)

våldtäkt som krigsföringsmedel.⁴²

⁴² Museets visarmanual (se bilaga 2)

3.1.2 Instuderingsuppgifterna

De fem punkterna är: Kalla kriget, krigaridealet – mansidealet, den militära prostitutionen, livet på luckan och slutligen Karolinen Ulrika Eleonora Stålhammar.⁴³ Kalla kriget är den första stationen i visningen och äger rum vid en krigsspets, denna krigsspets har stora likheter med en fallos och dess koppling till maskulint tillskrivna egenskaper så som styrka och explosivitet poängteras. Det kalla krigets påverkan på samhället lyfts fram och hur detta ledde till en återgång till kärnfamiljsidealet som gav en trygghet till individen. Detta i sin tur ger en överlappning till hur hororörelsen växte fram, från 50-talets rättsskandaler, via 70-talets frihetsrörelse och 80-talets AIDS-larm och moralpanik och hur detta tog upp mer fokus än kalla krigets slutgiltiga fas.⁴⁴ I instuderingsfrågorna ingår frågor som berör kärnfamiljens berättigande i dagens samhälle och vad en familj är samt vilka rättigheter homosexuella ska ha för att kunna bilda familj.⁴⁵ Frågorna har ett fokus på rätten till familj men tenderar att utgå från att alla vill bilda familj och skaffa barn, de som inte väljer att skaffa barn (och sålunda också bryter mot heteronormen) osynliggörs i materialet. Genom att fokusera på familjebildning blir familjen som institution snarare bekräftad än ifrågasatt, istället är det familjens innehåll som sätts under lupp.

I Krigaridealet – mansidealet läggs fokus på krigaren som mansideal och soldaten som förebild. Riddaren och dess kollegor står här i fokus och hur 1800-talets historieskrivning lyfter fram dem som hjältar. Husarens funktion som nästintill mänsklig robot lyfts fram och betydelsen av den militära hållning den förväntades inneha, ledde till en maskulinmiljö där femininet och homosexualitet var tabu. Denna homosociala miljö tenderade en underförstådd homofobi då männen levde tillsammans och enligt bildbevis kunde innehålla en intimitet.⁴⁶ Gränsen mellan homosexualitet och homosocialitet är väldigt intressant här, vi ser hur den maskulina miljön kräver ett avstånd från homosexualiteten för att kunna upprätthålla den maskulina miljön och det idealet som präglas. Instuderingsfrågorna tar upp skillnaden mellan normer för män och kvinnor genom att upprepa samma påstående men med män respektive kvinnor. Dessa frågor berör främst ideal men även praktiska frågor så som om det är acceptabelt med sexistiska skämt.⁴⁷ Här hade en analys om hur kön skapas varit intressant, och även om hur transpersoner faller utanför när man sätter upp

⁴³ Museets info material, s. 1 (se bilaga 3)

⁴⁴ Ibid., s. 2.

⁴⁵ Ibid., s. 3

⁴⁶ Ibid., s. 4

⁴⁷ Ibid., s. 5

binära kategorier som används i materialet.

Nästa station är Den militära prostitutionen. Det handlar om hur svenska soldater under nästan 100 år hade monopol på manlig prostitution i Stockholm. Soldater var fattiga men uppfattades som stiliga i sina uniformer och verksamheten, som oftast ägdes rum i Humlegården, doldes i arkiven. Rättsväsendet såg genom fingrarna på verksamheten och försvarsmakten lät den fortgå även om den inte var något de ville förknippas med. Det var kunden - ofta bättre bemedlade herrar som tog riskerna och som sågs som avvikare, då soldaterna identifierades som heterosexuella män som ”släppte till” på sina egna villkor, och det var soldaterna som satt på makten. När det på 50-talet utbröt moralpanik förbjöds soldaterna uppehålla sig på de gamla prostitutionsstråken och på 1960-talet upphörde verksamheten.⁴⁸ I frågeställningarna tas prostitution som fenomen upp och hur begrepp skiljer sig åt olika samt var gränserna för prostitution går.⁴⁹ Det man skulle kunna ha tagits upp även är hur promoskiösitet bland män och kvinnor behandlas.

Den näst sista stationen är Livet på luckan och handlar om hur livet på militärförläggningarna har utvecklats. Miljön som sådan var länge påverkad av en grabbig miljö där maskulinitet uppskattades och premierades. Under 60-talet gallrades öppet homosexuella ut vid mönstringen och soldaterna skulle hålla sig inom 1,25 meters avstånd, annars uppstod ett så kallat bögvstånd. Sedan dess har kvinnor gjort sitt intåg och HoF har bildats, men frågan kvarstår om hur vida attityderna har förbättrats. Även här poängteras homosocialitetens sätt att upprätthålla manligheten och hur idealet för hur en riktig man (soldat) är.⁵⁰ Frågeställningarna berör värnpliktens funktion och om könsskillnaderna påverkar resultatet.⁵¹ Här skulle ifrågasättandet om hbt-personer som soldater kunnat lyftas fram mer.

Den sista stationen berör Karolinen Ulrika Eleonora Stålhammar och handlar om kvinnor i mansgestalt i armén, ett historiskt faktum som återfinns i många exempel, här i form av Ulrika Eleonora Stålhammar. Stålhammar gjorde en stark karriär som man och var även gift med en kvinna, för att sedan komma ut som sin egen identitet. Hennes brott sågs som en synd i 1700-talets

⁴⁸ Museets infomaterial, (se bilaga 3) s. 6.

⁴⁹ Ibid., s. 7.

⁵⁰ Ibid., s. 8

⁵¹ Ibid., s.9

Sverige.⁵²Frågeställningarna berör transpersoner och normer angående könsuttryck och könsidentitet.⁵³

⁵² Museets infomaterial, (se bilaga 3) s. 10

⁵³ Ibid., s. 11

4. Empirisk undersökning: Visningar på Östergötlands Museum

4.1 Tillvägagångssätt

Denna del av uppsatsen kommer att utgå ifrån uppsatsförfattarens egna visningar på Östergötlands länsmuseum under våren 2010. Det empiriska materialet grundar sig främst på de skolvisningar som gjordes och den enkätundersökning som genomfördes. Skolvisningarna gjordes för skolans nionde klasser, sammanlagt åtta klasser med ca 20 elever i varje klass, som gick på Berzeliuskolan under 2010. Visningarna var ungefär 60 minuter och efter varje visning fick eleverna anonymt fylla i en enkät som räcktes över till receptionisten som samlade in dessa. Enkäterna kommer redovisas dels i procentform men även de fria kommentarerna som eleverna hade möjlighet att lämna kommer att studeras. Inför besöket har elevernas lärare fick ett underlag som eleverna fått upplästa för sig för att få en uppfattning om vad queer är för något. I början av visningen så har uppsatsförfattaren gått igenom grundläggande vad queer är. Visningen har grundad sig på en analys av olika konstverk som hänger i Östergötlands länsmuseums samlingar, vilka konstverk som valts ut har bestäms i samråd med Stefan Hammenbeck, ansvarig för samlingarna.

Grundmaterialet för visningen kommer att redovisas och kommenteras allt eftersom. Till detta tillkommer en bredare förklaring av de olika konstverken och en djupare analys ur queerperspektiv.

Men inledningsvis vill uppsatsen återkoppla till Anna Lena Lindberg och om frågan om klassifikation och inramning. Konstsamlingen som sådan är en klassifikation, man har valt ut och bestämt vad som ska visas och representera olika århundranden och konstepoker, efter det har jag gjort val av vad jag har tyckt varit intressant att visa ur ett queerperspektiv. Sedan inramas visningen genom en delaktighet hos besökaren, där också motivering till valet av konstverk ges. Detta leder till en sammansatt kod, då klassifikationen är hög. Det tillvägagångssätt som väljs är det som Lindberg kallar för ”den *gemensamma* bildens gestaltning”.⁵⁴ Genom att diskutera med eleverna och anknyta till en gemensam erfarenhet som grundar sig på identifikation så ökar också receptionen då konstverken således kommer närmare besökaren. Målet för själva visningen är

⁵⁴ Lindberg, s. 279.

snarare att öppna elevernas ögon för normer än att undervisa om konst, detta är sekundärt men högst önskvärt. Konsten används alltså som stoff för att öka förståelsen och i progressionen så sker en introduktion av de teorier som används (grovt förenklat) för att kunna öka eleverna möjlighet till förståelse. Arbetssättet som används är som tidigare nämnt en visningsform som bygger på diskussion där fokus är lagt på normer och hur dessa påverkar oss samt hur man kan se detta genom konst. Genom att utvärderingen sker via enkäter kan vi också få en kvantitativ mätning av respons och reception.

4.2 Visningen

Visningen inleds med en introduktion av queerperspektivet och av visningens syfte med fokus på att det är en interaktiv visning men även hur själva visningen är upplagd. Följande blockcitat är tagna från visarmanuset som togs fram i samband med visningen, detta återges i sin helhet.

Vad är en Queervisning?

En queervisning har till syfte att titta på konst med nya perspektiv. I dessa queervisningar kommer vi ha fokus på normer inom konsten och hur dessa påverkar vår tolkning. Normer är de regler vi har i samhället, som lagar eller etikett till exempel. Vi kommer titta på hur kön skapats inom konsten, könsroller, status, sexualitet och ideal. Vi tittar alltså på motivet och pratar sällan om själva konstnären i sig, i de fall det behövs så kommer jag sätta in konsten i sitt sammanhang och även berätta lite om själva historiken bakom.

Vad är Queer?

Det som främst kritiserats och som vi tittar på i dessa queervisningar är heteronormen. Heteronormen får oss alltså att sätta på oss en viss form av glasögon och lär oss att se och förvänta oss vissa saker i vissa sammanhang. En man och en kvinna i en intim position lär vi oss att tolka som ett uttryck för åtrå, ett samkönat par som skildras på intima ses ofta som ett uttryck för vänskap. Heteronormen tar sig också i uttryck i hur vi tolkar kön och könsuttryck, kläder, beteenden och detaljer säger oss att en person är av ett visst kön.

Queer är engelska och betyder konstig. Queerrörelsen började som en underground rörelse med fokusering på att bryta heteronormen, Queernation, som rörelsen hette, ville fokusera på det avvikande från normen även hos andra än HBT personer. Heteronormen är ett begrepp för ett levnadssätt byggt på kärnfamilj och starka könsroller Enligt queerbegreppet så existerar inte homo-, bi- eller heterosexualitet. Istället så utgår man ifrån att dessa är socialt skapade och att människor endast blir kära och har sex. Genom att studera hur identitet och kategoriseringar används i språket så kritiserade man hur dessa användes i makt utövande syfte. Enligt queerteorin så ska vi förhålla oss kritiska till de normer som styr vårt liv och hur vi använder dessa normer i maktsyfte

Intersektionalitet är samlingsbegreppet för normkritiska teorier, när man tittar på hur

flera olika sorters förtryck (som ex, klass, kön, sexuell läggning, etnicitet osv.)
påverkar varandra och hur de fungerar i en hierarki.

Den här delen i visningen är viktig för förståelsen för vad det är som visas och varför samt hur visningen är uppbyggd. Genomgången som sådan blir lätt ointressant och är en pedagogisk utmaning men de flesta grupper visade ett aktivt deltagande i detta då de redan här fick vara med och diskutera och svara på frågor av typen ”Vad är en norm” och delta i lättare undersökningar (för att exemplifiera normer) av typen ”Hur många borstade tänderna i morse” och ”Hur många här har skilda föräldrar”. Dessa frågor är till för att visa på hur normer fungerar, att de är osynliga men påverkar oss hela tiden. Louise Andersson har introducerat det så kallade Teflontestet, där personer får fylla i en lapp och se hur ofta de stöter på motstånd (friktion) på grund av de olika diskrimineringsgrunderna bland annat.⁵⁵ Dessvärre kom uppsatsförfattaren inte i kontakt med det testet förrän efter visningarna, och det hade antagligen tagit för mycket tid i anspråk.

Efter inledningen så kommer ytterligare en förklaring av normer:

Jag kommer använda termen vi i visningen, och med så menar jag i Sverige och västvärlden över lag, alltså den kultur vi lever och vilka normer vi har.

Detta tillägg är en brasklapp för att visa att normerna som utgör grunden för visningen är de normer som existerar i den västerländska världen och den kultur vi har i Sverige. Begreppet ”vi” används för identifikation för deltagarna ska kunna relatera till visningen. Det är ett vanskligt begrepp, Agneta Josephson skriver i sitt kapitel *forumteater, forumspel och värderingsövningar – vad är vad?* I ”Normkritisk pedagogik – makt, lärande och strategier för förändring” att ”när vi väljer vad vi frågar om kommer vi att, ofta omedvetet, överföra underliggande tankar om vilka grupper vi tar för givet att vi 'ingår i', och vilka grupper vi talar om – inte ens med”.⁵⁶ Det är alltså viktigt att tänka på att när vi etablerar ett ”vi” så etableras även ett ”de” som sätts i motsatts till det ”vi” som skapats. Genom det här ”vi:et” så skapas en ram för vilka som inom ramen för normen och inte. Josephson använder sitt resonemang för att kritisera förenklade värderingsövningar som lätt ställer grupper mot varandra och skapar komplicerade förhållningssätt. Josephson påpekar vikten av att diskutera ”vi” inom pedagogiken då detta annars inte blir ifrågasatt utan formaliserat som en norm.⁵⁷ Genom

⁵⁵ Andersson & Lindgren, s. 172f.

⁵⁶ Agneta Josephsson, ”Forumteater, forumspel och värderingsövningar – vad är vad?” i *Normkritisk pedagogik – makt, lärande och strategier för förändring*, red. Janne Bromseth & Frida Darj, (Stockholm, 2010), s. 191.

⁵⁷ Josephsson, s. 191ff.

att i början av visningen presentera och förklara begreppet ”vi” och vad som avses (i det här fallet, en kulturell kontext) skapas ett sätt att ta sig runt problematiken. Men det finns även andra frågor att ta ställning till. Dessa frågor presenteras vid de olika konstverken, som är utvalda för att visa på olika frågeställningar. Louise Andersson och Lena Lindgren tar upp problematiken och hur den upprätthåller normer och exkluderar personer som avviker från normen.⁵⁸ Poängen med att redan här prata om ett vi är dock att dissekera vi begreppet och kunna ha en diskussion med eleverna om vad ”vi:et” innebär och vilka normer som här tillförs. Genom att redan påpeka dessa normer leder man in eleverna i ett sätt att se hur vi i språket utesluter andra och se hur pedagogiken för visningen är uppbyggd. Sålunda är de förbereda för det sätt som visningen fungerar.

Efter detta så börjar själva visningen genom att ställa två konstverk mot varandra.

⁵⁸ Andersson & Lindgren, s. 168.

Altarskåp Å kyrka ca 1400

Vi börjar på 1400-talet, här i Östergötland med Å gamla kyrka och det här altarskåpet. Skåpet är från den tiden som Sverige var ett katolskt land. Nu lever vi ett protestantiskt land, kan någon förklara skillnaden? Det vi ser som huvudmotiv på det som heter korpusen, mittdelen, är treenigheten, där fadern håller i Jesus inför anden, här representerad av en duva. Till vänster så ser vi Biskop Blasius och till höger så ser vi abboten Jodocus, de här små bilderna föreställer till vänster Katarina av Alexandria och till höger den heliga Barbara. På dörrarna så ser vi till höger Jodocus martyrhistoria och till vänster Blasius, där vi ser hur gud prövar dem.

Det vi ser här är ganska typiskt för konst från den här tiden, kvinnans låga ställning i samhället, hur hon får vara med på ett hörn, det är mannen som står i fokus, det är mannen som är jordens mittpunkt och så vidare. Kvinnan har en undagömd position i samhället. Men hon är även den som kommer med synden, vilket vi ser i tavlan därborta, som föreställer Adam och Eva. Kvinnan är synden, född ur mannen med avsikt att behaga, men det är hon som lurar Adam att äta av äpplet och falla i synden och djävulens fotspår. Det är på grund av Eva människan blev utslängd ur paradiset. Och konsten påverkas av det här, kvinnobilderna bär med synden.

Det är viktigt att inte använda vår tids perspektiv på konst från en annan tid, utan vi behöver sätta in den i sitt sammanhang.

Att börja med Altarskåpet har två huvudsakliga skäl. Konstsamlingen på Östergötlands Museum är kronologisk indelat (med vissa få undantag) där rummen är tänkta att symbolisera olika tidsepoker och hur konsten har utvecklats. Visningen som sådan är i och för sig tematisk men anpassas till förutsättningarna och därför behandlas verk i en kronologisk ordning med olika teman vid varje station. Detta förenar olika pedagogiska synsätt, det kronologiska och det tematiska då det ena inte behöver utesluta det andra.

Den andra anledningen till att använda Altarskåpet är dess funktion, det är ett exempel på hur konst har använts för att exemplifiera normer och värderingar men inte minst makt. Kyrkans makt under 1400-talet var stark och det var bibelns normer som styrde samhället. Rent symboliskt är det även intressant att kvinnorna är mycket mindre än männen, och även att männen är iklädda vad vi med dagens normer skulle kalla för "kvinnokläder". Genom att påvisa hur konst och samhälle hänger ihop sätts tonen för visningen och går även att göra en koppling till nästföljande konstverk.

Bror Hjort

Jesus och Maria Magdalena

Det vi ser här är utvecklingen som konsthistorien har tagit, ifrån altarskåpet från 1400-talet till början av 1900-talet, nu så vågar man porträttera Jesus i inte allt för smickrande dager, och Maria Magdalena som enligt en del bibelforskare anses vara Jesus älskarinna ser vi här tillsammans med Jesus. Här så ser vi också hur både Jesus och Maria Magdalena har ett inte allt för tilltalande utseende, och att de båda blir ett subjekt, en person med egenskaper. Till skillnad från ett objekt, som är en sak, när vi säger att en person blir ett objekt så menar vi att den personen bedöms endast utifrån sitt utseende eller Att Jesus är skildrad gyllene är för hans kontakt med gud. Vilket är en symbol för makt. Jesus är större än Maria Magdalena, och tittar nästan ner på henne, vilket fortfarande visar på vilken makt männen här. Maria Magdalena är klädd i en vit klänning, den vita klänningen är vanligtvis en symbol för det oskuldsfulla. Men i det här fallet så ser vi hur Maria Magdalenas klänning är i princip genomskinlig, det beror på att hon är en symbol för synden. Vanligtvis så tror man att Maria Magdalena var en prostituerad, vilket verkligen sågs som en synd. Anledningen till att hon gråter är för att Jesus precis har återuppstigit från de döda, det var Maria Magdalena som var en av de som upptäckte att Jesus grav var tom, därför borde han egentligen kallas för Kristus, vilket Jesus blev efter att han dött och återuppstigit.

Kristendomen har inte samma makt i samhället även om de fortfarande påverkar samhället. Det visar oss också hur synen på kön har förändrats. Den allmänna rösträtten i Sverige kom 1921 och på 60-talet så började kvinnorörelsen växa fram. Här så ser vi en gestaltning av makten, ur ett lite mer humoristiskt perspektiv. Religion är makt. Inom kristendomen så är det tillåtet att skildra gud, inom Islam så får man inte gestalta Muhammed, bilder är makt på samma sätt som religion. Den som kan kritisera eller bestämma normer i samhället har makt. Hur tror ni att religionen och/eller makt kommer att gestaltas i framtiden?

Här hoppar vi ett antal 100 år framåt i tiden till Bror Hjorth. Museet har gjort valet att hänga dessa verk bredvid varandra, då rummet som sådant är tänkt att handla om religiös konst. Även här ser vi på kvinnan inom kristendomen, här med den mytologiska bilden av Maria Magdalena. Här är tanken att visa på kvinnan som objekt men även på hur förhållandet mellan kyrkan och samhället har förändrats och ställa frågan hur det har utvecklats. Genom att till exempel visa på bemötandet av Elisabeth Ohlson Wallins konst går det att konstatera att utvecklingen inte alltid går rakt framåt.

John Closterman

Barnen Devischer, 1699

Här så ser vi Clostermans tavla av barnen Devischer, Barnens uppgift var att vara och bete sig som dockor, stilla, tysta och lydiga. Men barnen Devischer visar även på idealen i samhället. Om vi går från vänster till höger. Längst ut så ser vi de här två barnen, det ena i en blå och den andra i en mörkröd rock, barnet med mörkröd rock håller om en vinthund och det med den blå rocken håller i en kakadua. Vinthunden är en symbol för jakt men även för trofasthet, i det här fallet mot familjen. Kakaduan är en symbol för lärande. Vad tror ni att det är för kön på de här barnen? Min gissning är att de är bägge pojkar, dels på ansiktsdragen men även på att även om den ena rocken är röd så är färgen en symbol för adeln och makt. Nästa vi ser är iklädd en grön rock och håller i ett litet barn. Om vi tittar på hur barnet ser ut så kan vi avläsa att det antagligen är en flicka, hennes rock är grön och därför inte adlig och barnet hon håller i en är en symbol för moderskapet, hennes utstakade framtid. Nedanför så ser vi ett barn i blå rock med en skål med hallon och under det ett litet barn iklädd ett vitt lakan hållandes en lilja. Skålen med hallon är en symbol för fruktsamhet, att hon kan få barn. Vilket är hennes roll i livet? Färgen vitt och liljan är en symbol för jungfrun, oskulden. Det är inte bara barnets oskuld som vi pratar om här utan om den symboliska oskulden. Kvinnan var på den här tiden en handelsvara, genom gifte och barnafödande så fördes släkten vidare och då var oskulden viktig. Sex sågs ju som en synd på den här tiden. Längst ut här så ser vi ett barn med pilbåge och röd rock, pilbågen är en symbol för jakt men även för manlighet. De två barnen vi ser här uppe är deras döda småsyskon.

Vad har vi då sett här? Jo att det vi ser med blotta ögat är inte alltid som vi tror. I vår tid så förknippar vi färg med kön, men i den här tavlan så ser vi istället hur kön hänger ihop med symboler. Vi ser även hur makt och de vuxnas förväntningar syns i bilden, hur barnen blir små vuxna, det här med att barn ska vara barn är ett ganska modernt påfund. Hur tror ni att den här målningen skulle se ut om den målades idag?

I ”Möte med bilder” skriver Yvonne Eriksson och Anette Göthlund om hur vi ofta läser bilder som vi läser text, det vill säga från vänster till höger.⁵⁹ I presentationen av tavlan så börjar vi från vänster till höger, vilket beror på att det mest intressanta på tavlan är placerat där. Men även detta är i sig en norm, att välja att läsa tavlan och presentera den på det sättet. Vilket visar på att även presentationen i sig är påverkad av normer.

⁵⁹ Yvonne Eriksson & Anette Göthlund, *Möten med bilder - analys och tolkning av visuella uttryck*, (Lund, 2004), s. 22.

Den här stationen tar sin avstamp i det performativa. Pojkarna längst ut till vänster är klädda i för tiden representativt manliga kläder. De ser ut som vuxna män, med långt hår, långa rockar och klackskor. Den ena är klädd i blått och den andre i rött. Detta leder till olika reflektioner hos besökarna. Många ungdomar var helt säkra på att det var två flickor, åtskilliga andra att det var en kille och en tjej. Här ser vi ett exempel på hur vi påverkas av våra kulturella koder. För ungdomarna var den röda färgen tydligt förknippat med femininet. Det långa håret och de höga klackarna förstärkte intrycket, för med dagens normer är det den bild vi har av kvinnor. Alltså så ser vi här en skillnad på genus och kön, då pojkarna ikläs rollen som en kvinna utifrån sina attribut. Alltså avläses de på ett visst sätt, och appliceras ett kvinnligt genus. Performativt kön handlar om att ikläda sig i något, vilket här gestaltas på två nivåer, dels genom pojkarna kläder som är en tidstypiskmarkering av manlighet och makt. Den andra nivån kommer in via elevernas sätt att ikläda pojkarna ett feminint genus, de läser av koderna utifrån sin egen kulturella kontext.

Teorin om subversiv performativitet är skapad av Judith Butler. Det performativa könet bygger på att genus är en förvärvad egenskap som bygger på ett repetitivt framträdande utifrån en förväntad könsidentitet, detta grundar sig alltså i en kulturell uppfattning om hur kvinnor respektive män agerar. Det är själva upprepadet som är det betydande, för det är det som skapar könsuttrycket.

Genus är för Butler ett något imitativt med syfte att imitera och alltså inte något vi kan uppnå.⁶⁰ I elevernas fall så utgår de ifrån en bild av sina förväntningar av hur en man respektive kvinna ska vara i sin egen kulturella kontext. De ser de höga klackarna, rockarnas klänningsliknande skärning och frisyreerna som typiska kvinnliga attribut. Eriksson och Göthlund påpekar hur vi uppfattar bild är något väldigt komplext och påverkas av de konventioner vi omges utav.⁶¹ Det faktum att den ena är klädd i blått och den andra i rött tolkas även det utifrån en kulturell uppfattning av att blått är en maskulin färg i kontrast till den röda som feminin. Detta gör att en del av eleverna anser att en den i rött är en flicka medan den som är klätt i blått är en pojke. Detta synsätt kan tolkas som en betraktelse utifrån drag, de ser en pojke som imiterar en kvinna. Butler anser att drag är en imitation av genus sätt att imitera och sålunda visar hur genus i sig är en imitation.⁶² Det vi ser är alltså hur eleverna applicerar sina kulturella uppfattningar om genus på tavlan och avläser den utifrån det. Tavlan är målad och motivet är hämtat från en kontext där män var klädda på ett annat sätt och då andra ideal rådde vad det gäller genus. Vi kan alltså konstatera att tavlan utläses utifrån de normer som betraktaren utgår ifrån, vilket vi också kan se i fallet med symbolerna. För konstnären och andra i samma kontext som denne är symboliken tydligen vad det gäller till exempel hunden och skålen med hallon. Men då symboliken fallit bort med tidens gång så förändras synen och dagens betraktare ser attiraljerna endast som rekvisita. Eriksson och Göthlund påpekar hur symboler är viktiga för vår tolkning,⁶³ men i det här fallet är ju inte kontexten kring symbolerna kända av betraktaren. En fråga eleverna fick reflektera över var hur ett porträtt som var gjort idag med samma motiv hade sett ut? Hur de tror att barnen i sådana fall hade varit klädda och haft för attiraljer? Frågan fick ibland förklaras för eleverna ytterligare men gensvaret var oftast att antagligen så hade pojkarna haft en fotboll eller dator medan flickorna antagligen hade haft hushållsredskap till exempel. Vi ser alltså hur stereotyper påverkar synen av hur genus framställs. Genom att tänka oss en gestaltning av genus utifrån vår egen kontext är vi tillbaka i det subversiva performativa. Det eleverna utgår ifrån är en upprepad imitation av ”kvinnlighet”. Vad kvinnligheten består av är en inlärd uppfattning som grundar sig i vår kulturella kontext. Den bild som här fram målas hos betraktaren av detta hypotetiska porträtt är även den en imitation av det ideal den stereotypa bilden av genus utgår ifrån. Genom att kontrastera den ursprungliga bilden mot den imaginära, samtida, när betraktaren en insikt i hur kulturella koder påverkar avläsningen av bilder och kan också lära sig särskilja sina egna normer från den ursprungliga bildens. Funktionen tavlan fyller i visningen är att

⁶⁰ Judith Butler, *Könet brinner! Texter i urval av Tiina Rosenberg*, (Stockholm, 2005) s. 182

⁶¹ Eriksson & Göthlund, s. 22.

⁶² Butler, s. 182.

⁶³ Eriksson & Göthlund, s. 22.

visa på hur vi påverkas av det vi ser utifrån våra egna kunskaper och förutfattade meningar. Men om våra kunskaper är begränsade och påverkas av att vi tillskansar oss kunskap, förändras vår syn på bilden då? I nästa tavla så ser vi exempel på detta:

Lovisa Ulrika änkedrottning, mor till Gustav III

Per Craft d.ä. 1775

När jag gick här första gången i somras och skulle titta på materialet till den här visningen så var det en äldre kvinna med ett litet barn som gick förbi den här målningen och sa ”titta vilken ful tant”, det där fick mig att fundera. För det första, om vi utgår ifrån att det är en mormor med hennes barnbarn, så undrar jag; varför i hela fridens namn säger man en sån sak? Ska man verkligen lära barn att folk är fula? Hade hon verkligen sagt så om det hade varit en man på bilden? Vad är det som gör att vår kultur bestämt att gamla kvinnor inte är vackra? Vem säger att det här är fullt? Förstår inte folk vad vi sänder ut till våra barn när vi säger så? För det andra, brickan med namnet saknades när de tittade, vet ni vem det är på bilden? Änkedrottningen Lovisa Ulrika, mor till Gustav III. Gustav III är en Sveriges mest kända kungar och han skapade bland annat Svenska akademien och Dramaten.

Jag undrar om den här kvinnan verkligen hade sagt att kvinnan var ful om hon visste att det var en kunglighet på bilden. För sånt brukar ändra vårt sätt att se på saker. När vi vet sammanhanget, den rätta identiteten, eller historien så tar vi på oss nya glasögon och tittar på bilden med nya ögon, jag antar att den här tanten förändrats i era ögon under tiden jag pratat, eller? Vad säger ni? Är Lovisa Ulrika ful? Vad är det som gör henne till det? Är det hennes markerade ögon som vi ser här? Rynkorna?

Vi tar en lite paus här och tittar på den här målningen. Försök att tänka vilka regler vi har i samhället. Får man se ut hur som helst? Varje dag så ser vi reklam på tv mot åldrande, framförallt riktat mot kvinnor, kvinnans åldrande har rent historiskt sett alltid varit en industri. Män har generellt sett lättare att komma undan, deras åldrande ses som en symbol för vishet, kvinnans för förfall. Här så ser vi hur använder våra egna normer på gammal konst, det här är en tavla av en kunglighet som har framställts för att visa på den makt hon har när tavlan målas, utifrån hur man målade kungligheter på den tiden.

Den här tavlan säger oss mycket om ideal, alltså vad vi uppfattar som bra, och snyggt. Vi ser ju hur vi använder våra egna ideal här på Lovisa Ulrika, för vi säger att hon är ful. Är det någon här som har affischer på någon Idol hemma? Den här tavlan är nämligen ungefär som en idol affisch. Lovisa Ulrika var som en idol på sin tid, nu så har vi idoler i artister och så till exempel. Och vad ser vi där? Vill vi inte se ut som våra idoler? Är

inte bilderna på dem rätt så förskönade. Bilder vi ser idag har ofta förändrats för att få fram en så bra bild som möjligt, och ger en falsk bild av verkligheten. Vad säger ni, hur påverkas vi av det här?

Vid det här porträttet så tas två perspektiv upp, dels hur kunskap påverkar vår uppfattning av konsten vi ser. Lovisa Ulrika besitter en del makt och hennes titel påverkar oss, framförallt om man är uppvuxen med att ha respekt för kungligheter. Genom avsaknaden av information vid tavlan så skapar vi egna tolkningar och Lovisa Ulrikas makt försvinner. Vi klär av henne sin roll och gör henne till en anonym kvinna, en kvinna vars utseende det är lättare att kritisera. Här ser vi även exempel på hur vi påverkas av ideal. Immanuel Kant har myntat begreppsparet kunskap a priori och kunskap a posteriori. Teorin utgår från erfarenheten och hur vi påverkas av den, kort sagt kunskap före och efter erfarenheten.⁶⁴ I det här fallet består alltså erfarenheten av kunskapen av motivet, innan betraktaren vet som är porträtterad så ser de en kvinna i övre medelåldern i klänning och tiara. Kvinnan framstår en kvinna från en välbärgad del av samhället men ålderstecken är tydliga och ögonens form kompanjerat av hängande hud ger ett lätt deformerat uttryck. Den besökande kvinnans replik om ”ful tant” (som vi ska återkomma till alldeles strax) är alltså grundat utifrån en ytlig betraktelse utav tavlan, utan kunskapen om vad tavlan förställer. När eleverna ställs inför frågan om vem de tror att tavlan förställer uppstår en tystnad, de har inget svar. På frågan om hur de ställer sig till kvinnans påstående intar de en liknande inställning. När de konfronteras med informationen om vem som är porträtterad uppstår en tendens till det motsatt. Uppfattningen har alltså ändrats a posteriori. När kunskapen om motivet förvärvats så ändras synen på bilden som betraktas och en tydlig respekt infinner sig. A posteriori har inställningen till bilden ändrats utifrån den nya kunskapen. Vi ser alltså att kunskapen är viktigt för hur vi läser av det vi ser.

⁶⁴ Svante Nordin, *Filosofins historia – Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen*, (Lund 2003 [1995]) s. 392.

Tavlan lyfter även upp bilder som förebilder och skönhetsideal. Vad är det som gör kvinnan på bilden till en ”ful tant”? Eriksson och Göthlund fokuserar på hur kvinnan har behandlats som motiv genom konsthistorien, ”genom att rama in kvinnan gör man kvinnokroppen till ett ting.”⁶⁵ Porträttet är inramat av en ram med det svenska riksvapnet högst upp och som är rikt dekorerad. Detta är något som fångat många elevers uppmärksamhet, att tavlan lyfts fram med hjälp av ramen även om kvinnan på tavlan framställs som rätt anonym. Tavlan är dessutom placerad på en ensam skärm vilket gör att den skiljer sig från många andra tavlor som hänger direkt på museets väggar. Eriksson och Göthlund skriver även om hur kvinnan betraktas hur är

inställningen till kvinnans åldrande i förhållande till mannens?

Carl Fredric von Breda

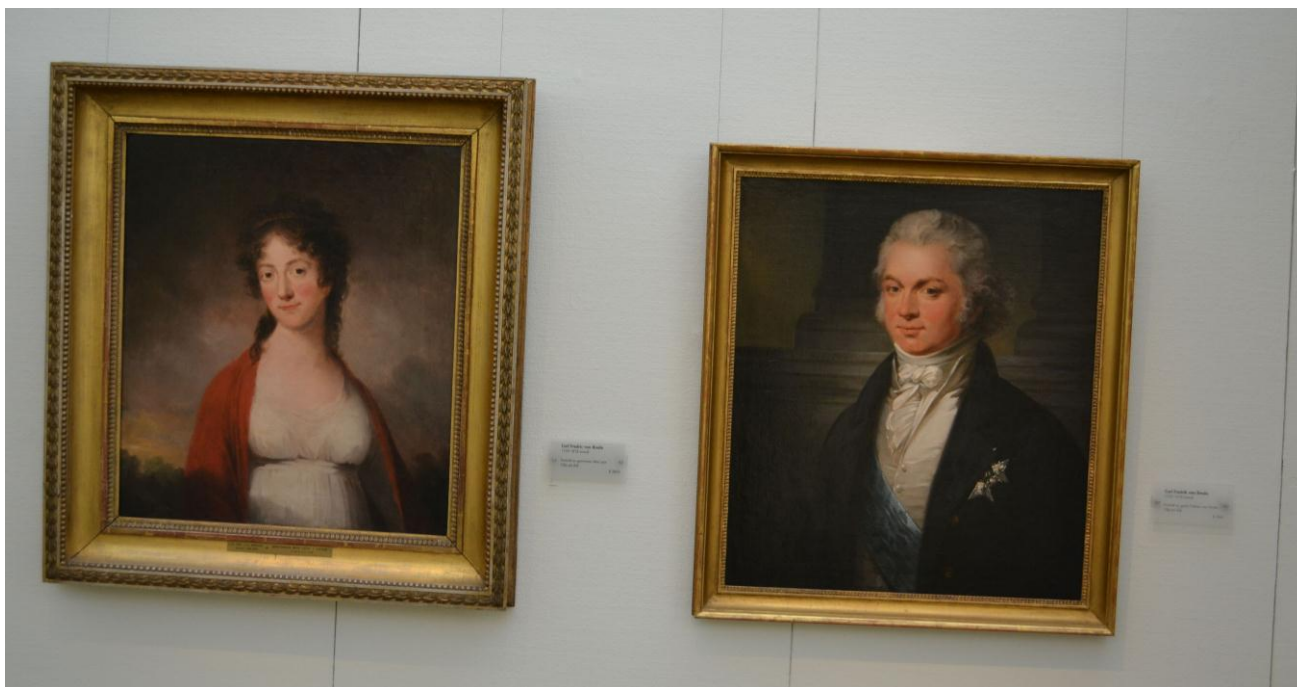
Porträtt av Grevinnan Maclean

och Greve Fabian von Fersen

Låt oss titta lite på de här två porträtten, de är målade av samma konstnär i ungefär samma tid, och personerna har samma samhällsstatus. Men grevinnan Maclean är mycket enklare än von Fersen, hon framstår nästan som av lägre börd. Maclean framställs som en grekisk gudinna, i en enklare klänning men med ett mer klassiskt snitt. Fersen däremot, han har sin Serafimerordensstjärna på sig och en kollon i

⁶⁵ Eriksson & Göthlund, s 117.

bakgrunden som representerar makt, en klassiskt maktsymbol inom konsten. De har alltså adlig börd bägge två, men det som skiljer dem åt är deras kön. Maclean framställs som ett objekt vars enda tillgång är hennes utseende, vi ser bland annat hennes höga bystlinje, det är bröstet som hamnar i fokus på bilden. Eva Helena Maclean är 65 år gammal på porträttet. Det kan förklara det något lite bleka och kindrosiga ansiktet. Gamla kvinnor kan se ut så och Eva Helena Maclean var gammal för sin tid när porträttet målades. Von Fersen däremot, är framställd som mäktig och, som ett subjekt, porträtterad genom sin makt och sin ställning, sitt samhällspolitiska inflyttande. Han är dekorerad, men utan att framstå som fåfäng då det är symboler som han ikläder sig i, Maclean däremot är som en tom duk i princip färglös och med ett leende som i princip inte säger oss något alls, utan mest ger ett uttråkat intryck, medan von Fersen sänder ut en signal av makt och självförtroende. Två adelspersoner, samma tid, samma konstnär, men ändå så olika konstverk. Här så ser vi hur kön spelar roll. Ser vi det idag? Skiljer sig skildringen mellan män och kvinnor? Är det inte rätt vanligt att män framställs som subjekt, utifrån sina egenskaper eller roll i samhället. Kvinnan gestaltas istället som objekt, det är deras skönhet som står i fokus. Då är frågan, har det här ändrats sen 1800-talet?

Vid den här stationen diskuteras genus, manligt och kvinnligt och hur dessa gestaltas. Vi har två konstverk, samma konstnär samma tid, samma status på motiven. Men ändå väldigt olika. Von Fersen gestaltas utifrån makt, han är klädd i uniform och har två kolloner i bakgrunden. Det som lyfts fram är hans funktion i samhället, hans makt är det centrala. Hans genus skapas utifrån en bild av mannen som maktinstitution och hans roll skapas utifrån hans attribut. Genom de attribut och

kläder han ikläds så skapas en roll av mannen, en maskulinitet i form av myndighetsperson som definieras utifrån sin funktion. MacLean däremot är det rent motsatta, hon gestaltas utifrån kroppsliga attribut och blir ett objekt utifrån dessa. MacLean blir alltså objektifierad till skillnad från von Fersen som är ett objektifierat subjekt, då han görs till en stereotyp maskulinitet. Återigen ser vi hur det performativa spelar in, då det är kläderna som bidrar till detta och som låser dem i olika genus. Intressant i sammanhanget är MacLeans ålder och reaktionen av detta, då hon ser väldigt ung ut. Vi kan alltså konstatera en försköning, vilket ger oss en pedagogisk övergång till att prata om skönhetsideal och hur dessa skiljer sig mellan män och kvinnor. Eleverna fick nu svara på frågan om det är någon skillnad på hur män och kvinnor gestaltas idag. Diskussionen ändade i att likheterna finns kvar, att kvinnor fortfarande påfärande ofta skildras utifrån sin kropp medan män skildras utifrån sitt yrke, sin identitet.

Sigrid Hjertén

Negerkocken

Det är lätt att tro att titeln är rasistisk, men det är inte helt sant. Titeln är ett svar på Frans Hals tavla med samma namn och samma motiv. Det här var en kär medarbetare för Hjertén och det faktum att han inte har något namn är för att han snarare är en representation än en individ. Han blir alltså ett objekt, och här börjar vi närma oss något nytt. Om vi ser på hur kvinnor har avbildats så ser vi likheten, objektet. Istället för att vara en individ så blir kocken en representant för alla negrer, han blir en symbol för den arbetande klassen. Det fanns slaveri långt in på 1800-talet där det främst var färgade som var slavar. Han blir också en representant för sin roll i samhället. Så det är inte bara kvinnor som hamnar i den här rollen, utan alla normbrytare gör det, de blir representanter. Det blir lätt att man tycker synd om normbrytare och fokuserar väldigt mycket på just det som gör dem annorlunda.

Negerkocken är målad 1924 i Paris.⁶⁶ Tavlan är en parafras på en tavla av Frans Hals och Hjerténs impressionism är tydlig i porträttet då hon använder en väldigt djärv färgpalett.⁶⁷ Det intressanta med tavlan ur ett queerperspektiv är främst titeln. Titeln är anonym och exotifierande då endast modellens funktion lyfts fram och inte dess personlighet. Inom postkolonialismen så kallas detta för Orientalism, det vill säga att

⁶⁶ <http://www.lexikonettamanda.se/show.php?aid=19488> 110629

⁶⁷ Bia Mankell, "Porträtt och självporträtt" i *Inblick i konsten - konstsamlingen i Östergötlands länsmuseum*, red. Bia Mankell & Gunnel Mörkfors, (Linköping, 2000), s. 99-100.

bygga på vanföreställningar om andra kulturer.⁶⁸ Genom att Hjertén använder en färgstark palett och framställer modellen som endast en yrkesroll men dessutom i en inte allt för smickrande pose och med ett slött ansiktsuttryck så förstärker hon stereotypa uppfattningar. Det som är intressant i sammanhanget är dock den kulturella kontexten, på 20-talet så var

ordet ”neger” ett vedertaget begrepp för individer från Afrika och eftersom att kocken på tavlan är tjänstefolk så sågs de som avpersonifierad arbetskraft (även om myten säger att det var en kär medarbetare för Hjertén). Tanken med att visa tavlan är att visa på hur vi påverkas av våra egna kulturella koder, på samma sätt som att ”man” och ”kvinna” är en konstruktion så är även begreppet ”neger” det. Det blir en performativ uttydning då vi i vår kultur läser en ton av rasism i ordet neger och har en negativ bild av ordet och dess betydelse. Detta är dock något vi lägger till i vår tolkning av tavlan då det inte finns där från början. För att knyta samman detta med frågeställningen om vad som är norm så avslutas visningen med lite olika frågor med syfte att se om deltagarna har uppfattat visningens syfte. Vid just den här tavlan så knyts det samman med en frågeställning om vad som är invandrare, även här så ser vi vilka kulturella koder som används och språkliga funktioner i linje med Levi-Strauses teorier.

Vad är då en norm? Ja vad har ni lärt er hittills? Vad har vi sett hittills under den här visningen? Normer handlar om att upprätthålla något, en ordning. Normer i sig är egentligen inte dåliga, det som är problematiskt är när normen drabbar människor. Det vi ser här är hur normer påverkas av välvilja, antagligen hade inte Hjertén som syfte att exotifiera sin kock, men det blir lite det som blir slutresultatet. Idag så använder vi inte ordet neger, men på 20-talet så var det ett neutralt ord, ungefär som invandrare är idag. Istället så har vi andra ord, blatte till exempel. Vi har fortfarande stereotypa bilder av

⁶⁸ Paus Tenngart, *Litteraturteori*, (Malmö, 2008), s. 137.

andra nationaliteter, och klumpar gärna samman dem. Kan någon här nämna fem länder i Afrika till exempel? Vad har vi för bilder av invandrare idag? Hur ser vi på en invandrare från västvärlden, till exempel från USA? Jag väljer att avsluta visningen här för att jag tycker att den här tavlan säger oss mycket.

I avslutningen av manuset är tanken att sammanfatta det deltagarna lärt sig under visningen men också ställa frågor för att leda till ett samtal om hur vi förhåller oss till ord och koder. Genom att avsluta med en diskussion så kopplas den pedagogiska tanken men ställer samtidigt nya frågor intressant för queerperspektivet och tydligt kopplat till konstverket.

4.3 Frågor och statistiskt material

Nedan redovisas den enkät som användes vid visningarna, den offentliga visningen redovisas separat medan skolvisningarna redovisas i klump, detta för att värna anonymiteten för de deltagande. Enkäten såg ut på detta sätt:

Enkät, Queervisning Östergötlands Länsmuseum

Jag anser att visningen gett mig nya kunskaper:	Ja	Nej
Jag kommer att se på konst på ett nytt sätt:	Ja	Nej
Jag anser att visaren hade ett bra sätt att visa på:	Ja	Nej
Jag tycker det här ett bra inslag i bildundervisningen:	Ja	Nej
Jag blev intresserad av Museets verksamhet:	Ja	Nej
Jag vill gärna komma tillbaka till museet igen:	Ja	Nej

Egna kommentarer (använd baksidan om det är nödvändigt)

Resultaten från skolvisningen ser ut så här:

Skolvisning, Berzeliusskolan.

Vecka 10, sammanlagt: 130 stycken.

Jag anser att visningen gett mig nya kunskaper:

Ja: 119 Nej: 10 (ett svar emellan)

Jag kommer se på konst på ett nytt sätt:

Ja: 82 Nej: 44 (ett kanske, två svar i mitten, ett "eller delvis kanske")

Jag anser att visaren hade ett bra sätt att visa på:

Ja: 116 Nej: 13 (ett svar emellan)

Jag tycker det här är ett bra inslag i bildundervisningen:

Ja: 109 Nej: 16 (ett sådär markerat i mitten, 4 svar emellan)

Jag blev intresserad av museets verksamhet:

Ja: 48 Nej: 75 (tre svar på båda, tre svar i mitten, ett "en aning")

Jag vill gärna komma tillbaka till museet igen:

Ja:70 Nej: 49 (ett svar som markerar mer nej än ja. Ett kanske, fem i mitten, tre svar på båda, ett "kanske" som markerar mer ja än nej, ett "propaganda")

Av resultatet ser vi att visningen fyllt upp till sitt syfte, en klar majoritet av eleverna har tagit till sig visningens upplägg och tanke, 91,54% av eleverna anser att fått nya kunskaper. Att det är endast 63,08% av ungdomarna som upplever att de fått en ny syn på konst får delvis ses som ett misslyckande och öppnar för att pedagogiken kan utvecklas. Detta kommer vi att studera närmare i de fria kommentarerna.

Generellt sett kan man säga att den här formen av visning inte uppskattas av alla, och det är nog dessvärre en del av konceptet. Den här formen av visning kan inte nå till alla som tar del av den då den bygger på en teoribildning och inte på klara fakta. Alla individer är olika och alla uppskattar inte att analysera konst, att ifrågasätta normer eller att titta på konst överhuvudtaget. Ett 100% genomslag är därför inte möjligt och antagligen inte heller önskvärt.

Generellt sett har alltså eleverna responderat väl och känner sig upplysta av visningen. Visningarna ledde även till en hel del diskussioner, för att visa på elevernas olika åsikter publiceras nedan

samtliga fria kommentarer.

De fria kommentarerna är varierande och redovisas här i sin helhet, i de fall svaren vart otydliga har tolkningsförsök gjorts.

Egna kommentarer:

- **Jag tycker det var bra, han kunde ha pratat tydligare.**
- **Jag tycker att det var bra och intressant!**
- **Jag är en person som kollar mycket på konst och tycker om att reflektera över bilder, så jag kommer gå på museum oftare än förut.**
- **Nice.**
- **Lite mer landskapsbilder**
- **Jätte kul nya kunskaper. Bra guid och kul att diskutera**
- **konst är intressant**
- **intressanta diskussioner på ett annorlunda sätt**
- **det var lite tråkigt att lyssna men det var farsinerande tavlor**
- **Det var trevligt**
- **Det var trevligt**
- **Det var lite pratigt**
- **Är intresserad av konst sen innan Intressant ämne!**
- **Intressant :)**
- **Jättebra!**
- **Kul! Sa the N-word för ofta bara**
- **Väldigt kul! Roligt att lära sig nya grejer.**
- **Intressant och lärorikt! Älskar allt som har med konst att göra så därför tog man in mycket! Kommer gärna tillbaka**
- **ORKA!**
- **Ta med fler fattiga områden inom kulturhistorian**
- **Det var intressant.**
- **Det var väldigt roligt och man fick reda på en del nya grejer.**
- **Det va kul & intressant hoppas på att vi gör detta igen :)**
- **Jag tycker det var roligt och och intressant det han visade oss.**
- **Det var intressant och ett bra sätt att få mera insikt i vårt samhälle, hur man ser på olika personer. Och fördomar.**
- **Jag tyckte diskussionerna var intressanta och roliga. Emil var bra! Man lyssnade på honom och det var aldrig tråkigt. Bra val av tavlor.**
- **Vårans guide var jätte härlig att lyssna på :) (på fråga 3: absolut!)**
- **Jag tycker visningen var bra. Bra att guiden inte bara konstaterar faktan utan också ställer dem i motsättning till, dagens samhälle, fördomar. Jag uppskattar också att han sätter**

konsten i ett historiskt perspektiv, samt jämför med idag, och förutspår hur framtidens konst kommer att se ut inom samma genre. Mycket lärorikt!

- Jag tror min syn på samhället har ändrats.
- Jag fick se hur samhället har förändrats genom åren.
- Jag tyckte det var bra
- Jag tyckte att det var intressant och roligt. Han var rolig och berättade på ett bra sätt.
- Jag har ju vart här nu och då kan jag bocka för det på min lista! :) Man ska ju inte upprepa saker flera gånger, det är mitt mål i livet iaf.
- Nej
- Tack!
- Man lärde sig se motiv på ett annorlunda sätt.
- Det var helt okej att lära sig saker om konst men väldigt tråkigt eftersom att jag inte gillar det, det blev långtråkigt.
- Mycket härlig visare och rundtur! Toppen! :)
- Det var nyttigt! Jag lärde mig mycket och jag ser konst på ett annat sätt efter den här undervisningen.
- Det var bra och intressant. Gav mig en ny bild, ett nytt sätt att se och tänka om nya saker. Men konst är inget som intresserar mig så mycket Tack! :)
- Men lite rasistisk faktiskt (under fråga 3, som är besvarad med ett ja) han behövde inte bepåka andras utseende.

Vi kommer nu att studera några olika kommentarer mer ingående. Vi börjar med de kommentarer som tar upp samhällsförändringen. ”Jag tycker visningen var bra. Bra att guiden inte bara konstaterar faktan utan också ställer dem i motsättning till, dagens samhälle, fördomar. Jag uppskattar också att han sätter konsten i ett historiskt perspektiv, samt jämför med idag, och förutspår hur framtidens konst kommer att se ut inom samma genre. Mycket lärorikt!” och ” Det var intressant och ett bra sätt att få mera insikt i vårt samhälle, hur man ser på olika personer. Och fördomar.” är två sådana kommentarer. Det vi ser i den första kommentaren är att eleven uppfattat visningen helt i linje med visningens syfte, flera elever påvisar att de fått upp ögonen för samhällsförändringen och fördomar. När det gäller deras konstuppfattning så ser vi en bredd i kommentarerna ifrån att de saknar mer landskapsmåleri till att deras syn på motiven har förändrats. Det vi också ser är att konstsynen hänger ihop med intresse, eleverna verkar generellt ha ett etablerat konstintresse innan visningen och därför fått en bredare förståelse för konsten efter visningen. Hos de elever som inte är intresserad har i vissa fall ett starkare intresse väckts exempelvis i kommentaren ” Det var bra och intressant. Gav mig en ny bild, ett nytt sätt att se och tänka om nya saker. Men konst är inget som intresserar mig så mycket Tack! :) ”, nu går det inte att dra generella slutsatser utifrån en enda kommentar men den här eleven blev i alla fall påverkad av

den här formen av pedagogik. Detta kan i kombination med övriga kommentarer påvisa en tendens att eleverna uppskattade visningen utifrån att den ger nya oväntade perspektiv på konst och bryter mot det konventionella sättet att visa och prata om konst.

På sätt och vis ser vi också heteronormen manifesteras, genom kommentaren ” Jag tycker det var roligt och och intressant det han visade oss.” Understrykningen är gjord av uppsatsförfattaren för att peka på det centrala i citatet. Här ser vi hur eleven ”könar” uppsatsförfattaren, utifrån namn, agerande och kläder. Utifrån den heterosexuella matrisen uppfattas uppsatsförfattaren som en man, det här är ett exempel på subversiv performativitet, uppsatsförfattarens sätt att agera uppfattas på ett visst sätt. Det är även intressant utifrån det att i diskussionerna med eleverna togs just den här frågan upp och trots det så kan inte eleverna helt frigöra sig från normerna.

I de mer negativa kommentarerna ser vi en annan tendens, dels de elever som tycker att visningen var tråkig och dessa elever har tydligenvis inte kunnat ta till sig pedagogiken. Som vi redan konstaterat finns det ingen universal lösning och de här eleverna är tydligenvis inte intresserade av konst eller att prata om konst under de här premisserna kan man tänka sig. Två kommentarer ska dock studeras lite närmare. ” Det var helt okej att lära sig saker om konst men väldigt tråkigt eftersom att jag inte gillar det, det blev långtråkigt. ”. Den här kommentaren är tvetydlig, visningen var ok för att den gav nya sätt att se på konst, samtidigt som den var tråkig för att konsten inte var intressant. Det här kan tolkas på flera olika sätt, på sätt och vis har eleven tillskansat sig syftet med visningen, men intresset för konst har inte väckts. Då är frågan, har målen uppnåtts? Om målet är att ge verktyg för att tolka konst och se normer så ja. Däremot har inte visningen öka elevens konst intresse för konst, men det var inte heller ett uttalat mål för visningen.

Slutligen den sista kommentaren: ”Men lite rasistisk faktiskt (under fråga 3, som är besvarad med ett ja) han behövde inte bepåka andras utseende.” Exakt vad som skulle kunna vara rasistiskt är inte besvarat och svårt att spekulera i, men som vi sett i andra kommentarer så uppfattas ordet ”neger” negativt av eleverna och kan därför uppfattas som rasistiskt. Detta hade kunnat bli en intressant diskussion om eleven hade tagit upp frågan under visningen men då vi endast har materialet att utgå ifrån är det svårt att göra mer ingående analyser och därför lämnas det därhän.

Den sista delen av kommentaren är även den lite svår att analysera då den inte anger i vilket

sammanhang den baseras på, om det rör sig om diskussioner om tavlor eller om verkliga personer i diskussionen om skönhetsideal.

5. Analys

Frågeställningen uppsatsen tar upp ser vi att queerperspektivet kan inkorporeras i det praktiska arbetet om queerperspektivet vidgas till att även gälla intersektionalitet. Intersektionalitet handlar om att se hur olika förtrycksstrukturer påverkar varandra och går alltså utanför queerperspektivet och tar upp frågor rörande etnicitet, klasstillhörighet, funktionalitet och så vidare. Detta är alla perspektiv som går att infoga i queerperspektivet och som går att applicera queer på då det handlar om hur något skapas och upprätthålls genom repetitiva handlingar, alltså: det repetitiva skapar en struktur, det som upprätthåller ett förtryck. Queervisningar tar fokus på strukturerna och hur dessa upprätthålls och/eller skapas genom praktiska exempel. Genom att konkret visa på strukturernas existens kan queervisningarna göra akademiska, abstrakta och till viss del komplicerade teorier mer lättillgängliga och överskådbara för den som inte är insatt i teorin. Risken med detta är dock att i sin vilja att göra teorin lättförstådd att den istället blir snuttifierad och ytlig, att kunskaperna och möjligheten till bildning försvinner i den pedagogiska välviljan.

Queervisningar kräver någon form av förkunskaper, eller intresse och måste målgruppsanpassas för att kunna fungera rakt ut. I uppsatsen har vi studerat visningsupplägg för skolungdomar, där fokus har varit att titta på normer och ge en vidare historie/konstsyn men även redskap för att kunna se normer i deras direkta vardag. Queerteorin är alltså ner kokad till sin rena kärna och förenad även med andra perspektiv, och sett till den målgrupp den i det här fallen används på fungerar den tillfredställande. Visningarnas struktur skiljer sig inte allt för mycket för att komperativ metod ska kunna användas. Bägge visningsuppläggen tenderar att gå utanför queerteorins grund men fortfarande koppla samman teorin med andra perspektiv utan att det blir malplacerat, vilket som sagt ger en starkare förståelse.

[...] Alltså, jag pratar ju egentligen aldrig queerteori på visningarna så liksom. Ehh och knappt heller med...liksom äldre grupper, men, eller jo det är ju klart att jag gör fast jag nämner kanske inte ordet queerteori på det sättet. Mmm men jag tycker nog att själva kärnan i teorin kommer fram på nåt sätt. För att de e, ja men att det handlar om att man sätter in saker och ting i en kontext och att det är kontexten som bestämmer att saker och ting ser ut på ett visst sätt.⁶⁹

⁶⁹ Intervju med Johanna Väpnargård, (se bilaga 1)

I de upplägg som här har studerats har skolungdomar varit den primära målgruppen. En fråga som bör ställas i sammanhanget är hur pass väl visningen mottas av vuxna. Uppsatsförfattarens visning har även genomförts med en vuxengrupp men då det bara var en grupp är detta ett för litet antal för att få fram en kvantitativ statistik av den. Flexibilitet efter gruppens förkunskaper är genomgående för att nå ett tillfredställande resultat oavsett grupp och uppläggen bör gå att applicera på i princip vilken grupp som helst så länge pedagogen kan anpassa sitt upplägg till de givna förutsättningarna.

Museerna skiljer sig även åt i dess utformning och upplägg. Armémuseum är en del av försvarsmakten och har som statligt ansvar att berätta om försvarsmaktens historia,⁷⁰ armémuseum är en statlig myndighet med en klar nisch och ett inrutat ansvarsområde. Begränsningen är både en fördel och nackdel. En fördel är att uppdraget är enkelt att förklara och kommunicera vilket är lätt i relationen med skolor och besökare, de som kommer till museet vet vad de har att vänta och museets besökare har generellt sett ett intresse av ämnet eller vill lära sig mer om det. Om besökarna har en del förkunskaper så som erfarenhet av försvaret eller ha studerat det i skolan innan besöket finns en potential för att kunna utveckla resonemang och kunskapsinhämtning och att då applicera ytterligare en dimension av kunskap och/eller teoretiskt perspektiv på den pedagogiska verksamheten kan leda till en fördjupande upplevelse hos besökaren.

Som nackdel kan nämnas att begränsningen även gör att perspektivet kan bli lite omotiverat om det inte interageras på rätt sätt i verksamheten. Ett problem med queervisningar överlag är när det blir omotiverat och mer en kul grej än en seriös pedagogisk satsning, detta kommer vi att komma in på senare i uppsatsen. Dock om man tittar på upplägget så syns det att man har lyckats inkorporera queerteorin i de permanenta utställningarna på ett bra och pedagogiskt sätt som uppfattas som lyckat. Tidigare har nämnts hur transpersoner får liten plats i visningen och att fokus ligger på manlig homosexualitet, detta måste dock kopplas till historiken då det är den form av sexualitet som varit förbjuden. Att ta upp fenomen ur ett kvoteringsperspektiv omotiverat är sällan en pedagogisk vinst då det kan leda till att ämnet blir malplacerat och kan uppfattas som något forcerat och politiskt korrekt istället för kunskapsorienterat. Det bör dock nämnas att det borde gå att finna mer om transpersoner inom historien, främst om transsexuella. Ulrika Eleonora Stålhammar som nämns

⁷⁰ http://www.sfhm.se/templates/pages/ArmeStandardPage_349.aspx?epslanguage=EN 110629

är intressant ur ett queerperspektiv, framförallt sett till Butlers teorier om subversiv performativitet. Genom Stålhammars performativa identitet så skapas en fråga om kön, är hen kvinna eller man? Transvestit, transsexuell eller cis-person?⁷¹ Eller är Stålhammar helt enkelt bara en person som skapat sig en ny identitet för att kunna försörja sig. Det är svårt och vanskligt att applicera moderna identitetsprinciper på döda personer från en annan kontext, varför museets försiktighet och val att inte spekulera i Stålhammars identitet något vidare är något positivt då något sådant hade kunnat resultera i att bli allt för spekulativt.

Generellt för Armémuseums upplägg kan man säga att det är stringent och att det teoretiska perspektivet används på ett tillfredställande och pedagogiskt sätt som skapar en vidare förståelse för museets samlingar och uppdrag. Militärväsendet blir mer än vapen och krig och blir försett med en befogad kritik men ändå kontextuell förståelse och utveckling där vi ser att de senaste årens satsningar till viss del har fallit väl ut.

När det gäller Östergötlands museum så finns det ett motsvarande program som heter ”Kropp, kön och sexualitet” som utgår från museets permanenta utställningar. Det som dock har studerats i uppsatsen är ett särskilt program som skapats på uppdrag av museet och som bland annat bokats av Berzeliuskolan i Linköping. Analysen kommer främst att ta fokus på responsen och sedan gå över till ett övergripande analyserande av queervisningar som fenomen och vilka tendenser som medföljer.

Östergötlands Museum är ett länsmuseum i Östergötland, baserat i Linköping. Museet har i uppdrag att verka i hela länet och för att uppmärksamma östgötskts kulturskapande.⁷² En hel del av verken i konstsamlingen är därför av östgötska konstnärer. De verk som är utvalda i visningen är utvalda för att de symboliserar olika form av makt, förtryck eller perspektiv. Att applicera queerperspektivet på vad som helst är vanskligt, det tenderar att bli rent av spekulativt och påtvingat, det bör finnas någon form av underlag att applicera perspektivet på, någon form av symbol som går att konkretisera. Att exempelvis applicera queerperspektivet på ett stilleben eller landskapsmåleri kan uppfattas som forcerat och övertolkat, analysen bör kunna beläggas och ha en tydlig och konkret förankring till verket.

⁷¹ Latin för ”på samma sida” används om personer som inte är transpersoner det vill säga har en enhetlig biologiskt, socialt, mentalt och juridiskt könstillhörighet och könstillhörighet.

⁷² Pär Hallin, ”Förord” i *Inblick i konsten - Konstsamlingen i Östergötlands länsmuseum*, red. Bia Mankell & Gunnel Mörkfors Gunnel, (Linköping, 2000), s. 8.

I den visning som analyseras i den här uppsatsen ligger fokus på olika former av maktperspektiv. Religionens makt symboliseras av altarskåpet från Å kyrka och Bror Hjorts tavla och handlar om vilken bild den religiösa konsten ger och hur den har förändrats genom tidens gång. John Closterman får symbolisera kläder och symboler och hur dessa är kontextuella för att bidra till subversiv performativitet. Ulrika Eleonora är en symbol för hur symboler förändras utav att vi vet mer om motivet och hur vi påverkas av idoldyrkan samt om skillnader mellan ålder mellan man och kvinna. Carl Fredric von Bredas båda konstverk är en symbol för hur män och kvinnor porträtteras, skillnaden mellan objekt/subjekt och så vidare. Den slutgiltiga tavlan av Sigrd Hjertén är en symbol för kolonialism och hur språk är kontextuellt.

Det vi ser är en utflykt från den typiska queerteorin och en bredare teoribildning som gränsar till intersektionalitet. Tillbaka till frågan om queerteorins pedagogiska bärenhet så framkommer en tydlig tendens till att en breddning av teorin underlättar för att pedagogiskt tillgodogöra besökarens reception. I den enkät undersökning som genomförts ser vi vissa tendenser. De elever som redan innan visningen haft ett etablerat konstintresse har tillgodogjort sig visningen i större del än de utan ett etablerat intresse. För vissa elever har ett nytt intresse för konst väckts genom visningen och dess sätt att betrakta och prata om bilderna. Som framkommit tidigare så anser 91,54% av eleverna att de fått nya kunskaper och 63,08% att de fått en ny syn på konst. Att mäta i kvantitativa mått är alltid en risk då det tenderar att uppstå en låsning vid procenttal istället för innehåll, samtidigt är det ett lätt sätt att undersöka vad ett stort antal människor fått för upplevelse av sitt besök. I det här fallet ser vi att visningen haft den förväntade effekten, då eleverna tillskansat sig nya kunskaper. Då gruppen var skolelever låg fokuset på att elevernas konstkunskaper skulle utvecklas genom att tillföras ett nytt perspektiv, samt lära sig mer om kritiskt tänkande och normer. Det är viktigt att komma ihåg vad intentionen med visningen är, på samma sätt som med målgruppen. Att visa för skolelever är inte samma sak som att visa för vuxna, dels för att skoleleverna sällan är på museet av fri vilja vilket besökare på en allmän visning är. Att anpassa sig efter målgruppen är också en förutsättning för att kunna underlätta tillgodogörandet, därför anpassades språkbruket och ord som "kontext" användes inte i kommunikationen med eleverna. Även teorin fick anpassas för att göra lättare att ta till sig, och som redan nämnts finns det en risk med att snuttifiera teorin då det initiala riskerar att försvinna. Dock så får vi se det som en utveckling, visningarna har utvecklats från rena queervisningar som i mitten av 2000-talet till att ta in även andra perspektiv så som intersektionalitet. Detta råder även bot på en tendensbaserad problematik som kan uppstå. Om queervisningar blir något exotisk och förekommande endast vid Pride eller liknande så finns det en

risk att det blir en motsatt effekt och ses mer som ett kul inslag än som en seriös verksamhet. På Moderna museet har man numera en ljudguide baserad på queervisningarna, armémuseum använder sitt koncept även för vuxna och på Östergötlands museum är teorin i vissa fall inkorporerad i verksamheten även om utvecklingspotential finns mot att erbjuda vuxna besökare dessa perspektiv.

Begreppet queerpedagogik används i princip sällan, istället används normkritisk pedagogik eller normkritiskt förhållningssätt. Det är i princip endast i marknadsföringen av så kallade "Queervisningar" som queer som begrepp används. Varför kan man fundera över, är det för att haka på en trend? Enligt Anders Karnell är det en fråga om ett varumärkesbygge.⁷³ Hur pass avskräckande respektive lockande är begreppet queer i jämförelse med till exempel intersektionalitet eller normkritik? På de cirka fem år som gått sedan det introducerades i Sverige har konceptet utvecklats, på samma sätt som konstpedagogiken i stort, och inkluderar nya andra perspektiv. Med tidens utveckling och nya kunskaper så kommer det att skapas nya former av pedagogiska upplägg för museipedagogiken. Pedagogik är i ständig förändring, och antagligen kommer vi se nya perspektiv inta och utveckla konstpedagogiken inom det närmaste decenniet. Ämnet innehåller många olika perspektiv och framtida forskningsprojekt skulle till exempel kunna ta upp mer om queervisningarnas utveckling och historia eller hur den i vidare perspektiv kan interageras i museets ordinarie verksamhet i större utsträckning.

⁷³ Dziurlikowska, s 28.

6. Avslutning

Den här uppsatsen har berört olika vinklar runt problematiseringen med queervisningar på svenska museer. Uppsatsen har haft följande frågeställningar att besvara:

- Vad innebär en queervisning?
- Hur kan man applicera en akademisk teoribildning på en lättbegriplig pedagogik?
- Hur mottas dessa visningar av besökare, blir deras uppfattning om konst något förändrad av den här formen av pedagogik och hur uppfattas det?

En queervisning är en pedagogiskt upplagd guidning av ett museums samlingar eller utställningar som baseras på den akademiska queerteorin som är en teori som främst ifrågasätter hur kön uppfattas. Vi har i uppsatsen kunnat se att visningarna tangerar att vidga teorin och utgå från en normkritisk förhållningspunkt. Genom denna utvidgning blir den akademiska teoribildningen lättare att kommunicera men även lättare att förstå. Vi har sett att risker finns för att snuttifiering av teorin kan uppstå men kan motarbetas genom en iakttagelse av problemet och genom att balansera upp detta och att anpassa visningen till förutsättningarna hos gruppen. Visningen underlättas av någon form av förkunskap eller för intresse hos publiken men kan leda till ett nytt sätt att betrakta konst på kan vi se i den empiriska undersökningen.

7. Källförteckning

Samtliga bilder i uppsatsen förekommer med tillstånd från respektive upphovsrättsinnehavare.

7.1 Tryckta källor

Aldrich, Robert ”homosexuell historia” i *Gay – en världshistoria*, red. Robert Aldrich, (Stockholm, 2007).

Andersson, Louise & Lindgren, Lena ”Feministiska perspektiv på konstpedagogik” i *Konstfeminism*, Nyström, Anna, Louise, Andersson, Jenser, Magnus, Livion Ingvarsson, Anna, Werkmäster, Barbro, Östlind, Niclas, (Helsingborg/Stockholm, 2005)

Butler, Judith, *Genustubbel – feminism och identitetens subversion*, (Stockholm, 2007)

Butler, Judith, *Könet brinner! Texter i urval av Tiina Rosenberg*, (Stockholm, 2005)

Dziurlikowska, Magdalena, ”Queer pedagogik- a queer teaches here” i *Paletten*, 2006:4.

Ekman, Greger, ”När män möts” i *Sympatiens hemlighetsfulla makt – Stockholms homosexuella 1860-1960*, red. Göran Söderström, (Stockholm, 1999), s 144..

Eriksson, Yvonne & Göthlund, Anette, *Möten med bilder- Analys och tolkning av visuella uttryck*, (Lund, 2004)

Hallin, Pär, ”Förord” i *Inblick i konsten - konstsamlingen i Östergötlands länsmuseum*, red. Bia Mankell & Gunnel Mörkfors, (Linköping, 2000)

Josephsson, Agnetha, ”Forumteater, forumspel och värderingsövningar – vad är vad?” i *Normkritisk pedagogik – makt, lärande och strategier för förändring*, red. Janne Bromseth & Frida Darj Frida, (Uppsala, 2010)

Kosofsky Sedgwick, Eve, *Between Men – English Literature and Male Homosocial Desire*, (New York/Chistester, West Sussex, 1985)

Lindberg Anna-Lena. *Konstpedagogikens dilemma – historiska rötter och moderna strategier*. Lund University press. 1988. lund studies in art history 2. editors: Sten Åke Nilsson och Sven Sandström.

Mankell, Bia, ”Porträtt och självporträtt” i *Inblick i konsten - konstsamlingen i Östergötlands länsmuseum*, red. Bia Mankell & Gunnel Mörkfors, (Linköping, 2000)

Nordin, Svante, *Filosofins historia – Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen*, (Lund 2003 [1995])

Söderström, Göran, ”Tragedier på 1940-talet” ur *Sympatiens hemlighetsfulla makt – Stockholms homosexuella 1860-1960*, red. Göran Söderström, (Stockholm, 1999)

Rosenberg, Tiina, *Queerfeministisk agenda*, (Stockholm 2002)

Tenngart, Paul, *Litteraturteori*, (Malmö, 2008)

7.2 Icke-tryckta källor

Intervju med Johanna Väpnargård (se bilaga 1)

Visningsmanus för Queervisningar, Östergötlands Museum (citerad i sin helhet i uppsatsen), Karl-Emil Åkerö

Visningsmanual Krig, kön och sexualitet, Armémuseum (se bilaga 2)

Instuderingsuppgifter: Krig, kön och sexualitet, Armémuseum, (bilaga 3)

<http://www.sfhm.se/upload/Arme/Barn%20och%20skola/krigk%C3%B6n%20ochsexualitet2009.pdf>
110629

<http://www.lexikonettamanda.se/show.php?aid=19488> 110629

http://www.sfhm.se/templates/pages/ArmeStandardPage_____349.aspx?epslanguage=EN 110629

Bilagor

Bilaga 1. Intervju med Johanna Väpnargård, Armémuseum

E: Emil

J: Johanna

E: Så ...*harkel* då kan vi börja intervjun då, med Johanna Väpnargård. Jag tänkte att du skulle få börja presentera dig, för ...

J: Mm, jag heter då Johanna Väpnargård och arbetar på enheten för produktion och pedagogik på armémuseum som museopedagog vilket innebär att jag jobbar med väldigt mycket, eeh både visningar, skolor, program, men också med utställningsproduktion och utställningsverksamhet.

E: Ok, eeh för att det vi, den här uppsatsen tar ju upp det här ämnet runt queervisningar. Vilket ju du jobbar med här på armémuseum, och det jag är lite, tänkte börja fråga lite om, är lite så här bakgrund. Hur det kommer sig dels att ni gör det här och att, hur det kommer sig att du jobbar med det.

J. Mmm ja, absolut. Eeh, till och börja med så har jag, jag har en magisterupp..., en magisterexamen med litteratur som huvudämne. Och jag skrev, jag skrev två C-uppsatser inom fältet queertheory, en i teatervetenskap och en i litteraturvetenskap. Och sen även en D-uppsats om Oscar Wilde, men alla dom tre uppsatserna hade en queerteoretisk bakgrund. Eeh så att jag hade ju det med mig och jag började jobba extra på armémuseum när jag skrev klart min magisteruppsats, för nu tio år sen, kanske. Och då var museet relativt nyöppnat, dom här nya utställningarna, det byggdes ju om under sju år ungefär. Emmm och då började jag här och jobba extra och tyckte det var ju fantastiska utställningar och det var ett jätteangeläget ämne. Det handlar om krig, om fred och liv och död med liksom den lilla människan i centrum. Det är inte fältslag och fältherrar och kungar egentligen utan den vanliga berättelsen och där tyckte jag väl nånstans att det fanns liksom en större, jag tyckte det var intressant jag hade också en idé om att jag ville jobba inom förlagsbranschen och tänkte att jag skulle söka mig dit och jag hade sökt några såna jobb innan. Eeh när jag skrev klart min uppsats då. Men sen så blev jag kvar här och då tänkte jag 2001, var det väl jag började, nio år sen, att undrar om jag nånsin kommer få användning för mina kunskaper i queertheory. Och då hade jag ju läst mycket Judith Butler som ju väl slog igenom nånstans där, första jag skrev, första uppsatsen, med henne som teoretisk bas, 9...4 tror jag, 95 kanske och Eve Kosofsky Sedgwick och ehh dom teoretikerna. (E: ja) Ehh och det gick ju en del år och så låg dom där böckerna på hyllan hemma och jag fick jobb här som museopedagog, då fast, och jobbade med, ja men den ordinarie verksamheten, som vi sysslar med då, krig och historia och så där. Men sen dök det faktiskt upp då ett tillfälle, det dröjde rätt många år, men det var i samband med att Europride skulle gå av stapeln och då kom det en förfrågan från Ulf Petersson, jag vet inte om du

vet vem det är.

E: Ehhh näe

J: Han var projektledare för det här Article One projektet då, utställningsprojektet. (E: just det, ja) Och då ställde han frågan till flera olika museer om dom ville göra en egen del då i den stora utställningen som skulle behandla ämnesspecifikt då med just homosexuellas historia i respektive museums kontext och i vårt fall då försvarsmaktens historia. Ehh och sen fick jag då frågan i och med att jag har läst dom ämnena om jag skulle kunna vara projektledare för det utställningsprojektet. Och det var ju jätteroligt för att äntligen fick jag plocka fram dom här böckerna igen (skratt) och på nåt vis försöka förena dom här båda verksamheterna eller dom här intresserna kan man säga. Och ehh då jobbade vi fram en utställning som hette ”En soldat är en soldat är en soldat är en soldat”, ehh jag vet inte om du såg den?

E: Joo ehum den har jag sett

J: Ja

E: tror jag

J. Den var med då, dels, vi gjorde två upplagor, och vi hade en bra budget och det var jättebra liksom stöd rakt igenom från museechef och alla nivåer och så där, så det var inga problem alls. Utställningen gjordes i två upplagor, nu är det här, ja nu ser man inte riktigt här jag har bättre bilder som du kan få sen. (E: ja) Men det var det var dom här ljuslådorna, en liggande ljuslåda med text. Dom här stod utanför museet. Och ehh precis samma installation stog i Båthall Ett, med dom andra då i det här Article One utställningsrummet. Ehh och tanken med det här var att det skulle symbolisera nån slags tidslinje det byggde på gamla foton ur arkivet och sådär och hur man liksom har konstruerat bilden av en soldat. Vad är egentligen en soldat? Titeln bygger också lite på eller är en parafra kan man säga på Gertrude Steins berömda sentens det här ”A rose is a rose is a rose is a rose”. Och vad är då egentligen en soldat? Och vad är bilden av den? Ehh och det är också ganska roligt, man gjorde ju en stor utredning, statlig, på 80-talet om homosexuellas situation i samhället. Och då ställdes frågan till armémuseum om vi hade nåt material, och då svarade dåvarande chefen att nej vi har inget material om homosexuella i våra arkiv eller i vår historieskrivning för att det har då ansetts skamligt och, ja, folk har velat dölja sin läggning och så, så det finns ingenting. Så det var liksom det jag hade att utgå ifrån egentligen då, när vi började med den här utställningen (E: ok), att det inte finns nånting. Men det är såklart att det finns, bara man letar, och så. Eeh och dels så var det då dom här arkivfotona då, man tittar på vilken, hur soldaten ska se ut. Och där finns det också mycket intressanta saker, dom här ljuslådorna, vi har ju dels den här lite svärmiska vänskapen. Man tittar på att män faktiskt får vara väldigt nära varann, liksom det finns en fysisk intimitet (E: mm) som inte behöver betyda nån liksom homosexuell läggning eller nånting sånt men att det är en annan typ av maskulinitet. Och sen ser man liksom det här skiftet genom 1900-talet och början av

förra seklet, när det helt plötsligt, när man börjar definiera homo- och heterosexualitet och det är viktigt att soldaten då är heterosexuell och emm man ser hur liksom männen fjärrar sig rent fysiskt från varandra, också i de här gamla arkivfotona. Och sen har vi 20- och 30-talen, mellankrigstiden som ju är lite mer lössläppt (E: mm) i samhället i stort. Man, vi har mycket bilder också vilket man ju kan se som en del i själva queerperspektivet, den här leken med könsroller på luckan det är jättemycket bilder på soldater som klär ut sig till kvinnor och spexar och sådär. Ehh och sen har vi nån slags återgång under 50-talet när det är då dom traditionella machoidealerna som sätts på piedestal igen, under kalla krigets hot. Och ehm sen har vi ytterligare en förändring om man tittar på liksom kön och sexualitet i ett större perspektiv. Och det kommer ju i början av 80-talet när kvinnor får göra värnplikt. Och 79 det är, får de komma in, tar man beslut om, och det är samma år som man avskaffar då sjukdomsstämpeln på homosexualitet. Tidigare så kunde man ju hävda att om ville man inte göra lumpen kunde man ju säga att man var homosexuell då. Så klassades man ju som sjuk och då skulle man ju inte göra värnplikten. Så att det finns många såna liksom aspekter att titta på. Sen hade vi då 2008 sista gestalten här som är en kille som e medlem i föreningen HOF – HBT personer inom försvarsmakten (E: just de) som är med och hans namn stod utskrivet och så där också för att kunna visa att nu kan man vara öppen med sin läggning och att det överensstämmer äntligen med Article One, FN:s första artikel om lika rättigheter och så försvarsmaktens arbete. Ehm så det var liksom huvud-, det var nån slags synliggörande, av vad ska man säga, av ett slags osynliggörande också där ansiktena är blockerade och så såg man dom i den här liggande ljuslådan, det är också en lek lite med ideniteter och så. Eeh, men det var, det var liksom, det var ena delen och sen så hade vi ju dom här nedslagen i basutställningen som jag gick runt mellan på visningen (E: ja). Och det var ju också en tanke att eh ah ja, men att, det är tråkigt att göra en liten utställning som står i ett hörn under begränsad tid (E: mm). Och att det ibland känns som att det ofta blir så om man gör nåt som har med genus att göra eller sexualitet eller så. Och så är det såklart med många tillfälliga utställningar men i det här fallet så är ju, ja alltså kön och sexualitet påverkar ju alla människor hela tiden igenom hela historien liksom så att det kändes så extra fel på nåt sätt att sätta en sån utställning lite vid sidan av. (E: mm) Så då gjorde vi ju dom här pulpeterna som ska belysa den permanenta utställningen ur det här perspektivet. Men att det liksom blir en integrerad del då, ehh och då kunde man ju, då vi har ju ett ganska stort spelrum, vi har ju från vikingatid till nutid i princip då och det skulle passa liksom in så det känns, skulle kännas relevant och även funka formmässigt så det blev sex olika nedslag då. Och det var ju allt i frågan om den kvinnliga karolinern Ulrika Eleonora Stålhammar som var gift med en kvinna, levde som man på 1700-talet till då den militära prostitutionen som var väldigt utbredd under ungefär 100 år mellan 1860 och 1960 och som också är en sån här del av försvarsmaktens historia, det finns inga uppgifter på det i arkiven eller nånting sånt just hos försvarsmakten, däremot finns det ju en massa andra uppgifter (E: mm). Det är

en man som heter Dodo Parikas som gjort ett omfattande forskningsarbete kring det. Eeh, vilket ju också är en, och det är ju också ett intressant fenomen som prostitution betraktat för att det finns liksom glidningar där och vissa av soldaterna hade relationer med flera av dom här männen som kanske handlade mer om kärlek eller att leva eeh på ett annat sätt än vad som var tillåtet och sådär, så att ehh den aspekten tog vi också upp och ehm jag tror, jag vet inte, jag berättade ju rätt mycket om under visningen där, dom här olika nedslagen och jag har dom texterna också som du kan få sen (E: ja). Så det var liksom grund- ehh utställningen då som vi gjorde 2008 och sen så stog den, jag kommer inte ihåg hur länge den stog ehm det kanske var ett halvår eller nånting sånt. Ehh men sen så ställde vi ju tillbaka dom här pulpeterna (E: ja) under sommaren, nu är dom tyvärr borttagna igen men jag tror vi ska försöka få fram dom, jag hoppas det (skratt). Vi har ju byggt om en del i utställningen och så (E: ja) så det kan finnas nya platser som kan lämpa sig bättre (E: ja, ok) för vissa av dom, ehh men sen så 2009 så fanns det pengar i budgeten och det var vår museechef Eva-Sofie Jernstedt (E: ja) som tyckte att vi kan ju inte bara hitta på nånting för att det var Europride och sen så inte göra nåt mer utan vi måste ju ha en fortlöpande och kontinuerlig verksamhet för det är ju spännande och intressanta frågor och så. Och det är ju jätteroligt. Jag tyckte ju att det var jättekul att hon kände så, ehh så att då uppkom ju det här med Elisabeths bilder då och Olle Burman som jobbar som grafisk formgivare här han hade kontakt med Elisabeth så att han ställde frågan först då när vi pratade lite allmänt om vad vi skulle göra och så sen var ju Elisabeth här och så pratade vi om, då hade vi spånat lite grann innan om olika idéer och då kom den här upp då med kungaporträtten och så (E: ja). Så då gjorde vi den då ehh vad nu, och hur länge hängde den tro, var det fyra eller fem månader, nånting sånt tror jag (E: mmm nåt sånt, tror jag). Ja, och under tiden så hade vi ju också dom här pulpeterna framtagna och så. Men ehh, och sen när det gäller visningar så, förutom att vi har haft då utställningarna så har vi haft då visningar kopplade till dom. Och med ”en soldat, en soldat” den utställningen då gjorde vi, eller jag, ett skolprogram ganska omedelbart liksom som vi hade då, lanserat på hösten när utställningen var ny, ehh som var jätte-, det har faktiskt varit riktigt populärt för att vara ett, annars, dom kommer ju ofta hit när dom läser om stormaktstiden (E: ja) eller 1900-talet, och världskrigen och så där (E: mm). Men det är ändå många som har kommit på den här krig, kön och sexualitet, väldigt mycket högstadiegrupper för att dom, jag tror dom läser ett ämne där, eller det är då de har sex och samlevnad eller nånting sånt (E: ja, ok). Och så kommer dom hit då, på den visningen, och lärarna är lite, nervösa, ibland, och sådär (skrattar), men oftast så är, så är eleverna väldigt tacksamma, eller liksom det är roligt att ha den typen av visningar. Men jag har också det här skolprogramet som vi tog fram, vi hade en museopedagogstudent som praktiserade här också (E: ok) det här programmet har jag...och hon ehh gjorde då lite frågor som man kan ta upp med eleverna. Det där har vi förändrat lite grann sen, men det är lite diskussionsfrågor som vi haft då i anslutning till dom här texterna. Och ehh vi håller på

med att uppdatera, ett uppdaterat material av det där som kommer läggas ut på hemsidan (E: ja) också inom kort. Så huvudsakligen när det gäller visningar så är det väl jag som, jag brukar ha dom här krig, kön och sexualitet (E: ja) annars så har vi ju museelärare som, som tar alltså dom flesta visningar som vi har, vi som jobbar som pedagoger tar, kan man säga dom visningar som blir över när dom timanställda har tagit det mesta men just dom här är ju, dels för att jag tycker att dom är roliga och att jag kan ämnet så ehh men vi har några stycken som e sugna på oxå å ha så det är inte nåt motstånd så bland museelärarna.

E: Va bra, ehh uppfattar du att ehm att det här är nånting som är inte...inter...interagerat i museets verksamhet eller blir det liksom en ehh, åh vad heter det, alltså, ehh känns det som att museet betraktar det liksom som nånting som är en del av dess kärnverksamhet?

J: Jaa, absolut. Det tycker jag. De gör också, ehum, ja dels i och med att ehh i skolverksamheten så e ju ett, ett löpande program som vi har hela tiden och ehm och sen även faktiskt när det gäller det övriga utställningsarbetet så har vi ehum en textgranskargrupp bestående av mig och en annan museepedagog som heter Anders, ja men Anders som du träffade (E: ja). Eeh tidigare så var det en annan kollega till mig, det var vi som liksom startade den här textgranskargruppen (E: ja) och alla texter som produceras i alla utställningar kan man säga går genom oss i slutskedet för att vi ska titta på texten ur olika perspektiv då. Dels om det är någorlunda lättläst i och med att vi är pedagoger så har vi liksom det...det ögat för det (E: ja), man ska förstå nu, betrakta - det är ju inte alltid föremålsmäniskor är så pedagogiska även om de är väldigt kunniga - men också att man tittar på texten ur ett genusperspektiv då och att man väger in både kön och sexualitet och även etnicitet i viss mån liksom. Nu är det inte ofta vi har så mycket att anmärka på i dom fallen men och det, det gör ju också att det känns som att det, det finns med på nåt sätt i alla fall i ...

E: Kan det kännas ibland som att, en, en problematik med queervisningar kan ju va att det kan va lite kontraproduktivt, att det blir såhär man lyfter ut och "tittar här är ju nånting konstigt" (J: Ja) och att man istället bör interagera queerperspektivet i visningarna, hur ställer ni er till den problematiken?

J: Ja att man ehh istället ska int...ha med det i de vanliga visningarna så att säga (E: ja) eller vanliga...hehe...det är såna där ord man liksom ofta faller på (E: ja precis) när man börjar prata om vanliga visningar (E: i dom ordinarie visningarna). I dom ordinarie, ja just det (skratt)...ja, ja, nej, men jag upplever det nog som, nu (icke fonetiskt möjligt nedskrivbart ljud) så borde jag gå med på fler visningar och höra på vad museelärarna säger (skratt) egentligen, men här, det här ska du också

få. Jag har skrivit ihop ett visningsupplägg ehmm på tema ”Krig, kön och sexualitet” som då e för museelärarna. Och det är en genomgång kronologiskt genom, och det, det tar ju upp då både, säg genus, sexualitet, konstruktion och maskulinitet och femininitet, så det är väldigt mycket olika saker. Plus att det är då lite grann kungaporträtt och sånt men jag mailade ut det här då, till alla museelärarna. Bara för att ehh, ja men dom skulle läsa och känna lite på det och många tyckte att ”Det här är ju mycket väldigt intressanta saker som man kan ta upp i andra visningar också” (E: mm). Emm sen vet jag inte om dom gör det men det hoppas jag att dom gör.

E: ja för att det är så att ehm en queervisning, ha...ka...ehm riskerar ju att bli nån sån här ”lite rolig effekt” på nåt sätt (J: ja) som gör att, alltså, jag tror det viktiga runt e nog hur man använder det (J: Mmm) och därför, det tänkte jag gå vidare med, den här, den pedagogiska tanken (J: mmm) hur, hur man betraktar queerperspektivet och vad det finns för tanke bakom det för det (J: mmm) det är ju viktigt att man, ehm, i queervisningarna jobbar, tror jag i alla fall, på ett sätt så att man liksom (paus) nu tappa jag fullständigt vad är jag ska säga för nånting, emmm, alltså det viktiga, viktiga är väl liksom att det blir, att det inte blir konstigt på nåt sätt (J: nääe) utan att, utan att man kan visa att...när, när jag har gjort mina visningar i Östergötland så har jag visat på att det här är ett annat sätt att se på konst (J: Ja) för vanligtvis när man ser på konst så tittar man ju ur en historisk kontext (J: ja) men jag visar liksom på hur den historiska kontexten ger en spegling av vårt samhälle (J:mm) och hur vi applicerar våra ideal på en annan tid.

J. Ja, ja men precis.

E. och det är lite det jag är ute efter, tror jag. (J: ja) att, alltså hur man, vad man har för pedagogisk tanke runt den här queervisningen, vad är man ute för, vad är ni ute för effekt hos (paus) betraktaren.

J. Ja, de, i alla fall för mig så är det mycket det här att det finns. Ja men att det finns olika perspektiv. Och att man kan berätta historien på ett sätt och så. Utställningarna, oftast så använder vi ju, eller pedagogerna som jobbar med dom, museelärarna och så, använder ju dom till att berätta historiska, på nåt sätt då, fakta, det är årtal, ja det är, det är slag, det är så här var man klädd och så där. Jag upplever dels att queervisningarna blir mer kanske just konstpedagogiska för att man jobbar mycket med... med grupperna som är där hur dom, att man ställer frågor till dom. Hur dom upplever olika saker som dom ser och sådär. Och där, där man kan ju också ta upp då alltifrån, om man börjar med, vi har ju en landsknekt (E: mm) som står i 1500-talsmundering ehh med en sån där blygdkapsel över skrevet och väldigt färgglad och åtsittande byxor o hjälm. Ehh och så har vi en

adelsman som sitter lite längre fram med höga klackar och en massa rosetter på byxorna och långt liksom färgat hår och, och i båda dom, med båda dom dockorna så brukar man prata mycket om dom här olika attributen och så där och att man också pratar om olika sätt att signalera makt eller manlighet eller virilitet och att det också har skiftat väldigt mycket i olika tider. Så att man f...liksom fångar upp det här, det beror också lite på vad det är för grupp men man får ju lägga det liksom på rätt nivå (E: mm). Så att man får en förståelse för, ja men just det här som du säger att det är inte, det är inte statistiskt liksom vad vi ser som, liksom tolkar som maskulint eller feminint. Det har ju varierat otroligt mycket över tid och så. Och det gör det ju väldigt tacksamt att jobba i dom utställningarna som vi har i och med att de är, då sveper över en sån lång period (E: mmm) och sen blir det ju, också ett fokus på, i och med att vi har ju så mycket soldater och det brukar jag också prata, om just soldaten som den här arketytiska manlighetssymbolen (E: mm). Och vad är då manlighet och att man utgår ifrån det, det gör ju, ämnet gör det ju väldigt tacksamt med dockorna och uniformerna och sådär men att man vill, vad jag vill är ju att dom ska få en förståelse för att saker och ting eller uppfattningarna om manligt och kvinnligt, och även sexualitet (E: mm). Att det varierar över tid så att man, liksom öppnar upp en förståelse förhoppningsvis.

E: Eeh, en fråga kom upp när jag diskuterade det här med min handledare: det tendensiösa, trender. Han prata om de här olika feministvågorna att det, alltså under 2000-talet så kom ju först den här feministvågen med Fittstim i Sverige och sen så kom queervågen och vi funderade lite på att det dels är det här med queervisningar, är det lite som en trend och sen så funderade vi lite på, vad är nästa (J. Ja) trend liksom. Vad är nästa perspektiv, asså vad kommer vi...kommer vi ha andra visningar om tio år och kommer då dom här queervisningarna vara etablerade som finns på alla museum liksom, eller hur?

J. Ja, javisst men det är ju...det har jag också. Alltså det här med queer har jag fått försvara i så himla många olika sammanhang när jag jobbat med dom här utställningarna, för att, och inte minst, ja men alltså lite äldre herrar om man får va så fördomsfull, men så är det ju oftast som säger att "ja men queer" dom förstår ju inte vad det är till att börja med, på nåt sätt hur mycket man än förklarar, ja men det är väldigt långt ifrån kvinnosaken...ja man bara, va - vadå kvinnosaken liksom (skratt). Åh ja men eh jag vet inte. Men för mig så känns ju queer så självklart på någe vis, jag ser det inte alls som en trend, utan jag upplevde när jag läste Judith Butler för första gången och på nåt sätt ehm ja men fick upp ögonen för henne det var ju som en stor förälskelse liksom, så börja man, ja men det är ju såklart, det är ju så här det är. För mig så handlar det ju också om ett sätt att se på världen där även andra delar än just konstruktionen av kön eller sexualitet kommer in. Att det finns en, det finns en rörlighet och en öppenhet så att man inte lägger fast saker och ting efter liksom

förutbestämda mallar.

E: Hur använder du teorierna i din visning, för jag tror inte riktigt man kan, framförallt (J: ja) under en skolvisning kan man inte riktigt prata om performativt kön.

J. Nej, nej visst.

E: man får ju liksom försöka, ta essensen ur queerteorin (J. Ja) och använda den (J. ja) är det ett problem att queerteorin är så pass komplicerad?

J. Mmm, det e ummm. Nej jag upplever inte de, ändå. Alltså, jag pratar ju egentligen aldrig queerteori på visningarna så liksom. Ehh och knappt heller med...liksom äldre grupper, men, eller jo det är ju klart att jag gör fast jag nämner kanske inte ordet queerteori på det sättet. Mmm men jag tycker nog att själva kärnan i teorin kommer fram på nåt sätt. För att de e, ja men att det handlar om att man sätter in saker och ting i en kontext och att det är kontexten som bestämmer att saker och ting ser ut på ett visst sätt.

E: Så det är mer övergripande liksom, att du ta, att du ser liksom på hur man kan applicera teorierna på ehh...på utställningarna och inte, för om man läser Butler så ser man ju att det finns väldigt mycket ehum teorier om det mesta (J, ja) men att det är väldigt så här, akademiskt och väldigt långa led och så där, jag tror att ska man förklara för den genom... medelbesökaren så måste man lägga det på en ganska, (ett ljud hörs) min penna som flög, på en ganska nästan så här lätt (J. ja) inte lätt nivå men en förståelig nivå, det e en svår, det e en svår teori att hantera, även för oss som visar inom det så blir det liksom svårt att förhålla sig till det kanske för det blir så här, det märkte jag nu när jag skulle ha min skolvisning, då fick jag be en kompis läsa igenom texten och hon bara sa "här har du skrivit kontext".

J. Ja precis det e ju. Det e ju ett ord.

E. "och du ska ha 15-åringar Emil" sa hon. (J. Jaa) och jag bara så här...förlåt.

J. Nej men verkligen, det är ju en otroligt. Jag e ju, jag använde mig, när jag skrev mina uppsatser faktiskt av en annan queerteoretiker, även om Judith Butler är ju liksom så grundläggande (E: ja), en man som heter Lee Edelman, amerikan som har skrivit en bok som heter homografisis och hans liksom kärnteori de e de här med homografen då ett ord som ser likadant ut men beroende på

meningen så kan det betyda helt olika saker, hum som till exempel Bear på engelska, björn (E: ja) eh...vad heter det...eller bär eller hålla upp, eller vad man ska säga (E. ja). Ord som stavas och ser ut likadana och att eh... att det är det, jag menar kroppen och människan e ju alltid densamma liksom, det är alla andra tecken runt omkring som gör att man tolkar saker och ting på olika sätt. Och så, men det när jag, och det var ju så när jag skrev uppsatserna också fast det e ju otroligt, han e också otroligt krånglig. Nu var det ju länge sen jag var riktigt insatt i hans teorier (E: ja), men det var ju så här, jag vet min pappa läste igenom min första C-uppsats som byggde mycket på hans då, teorier då, och han bara ”jag förstår inte ett enda ord av det här, vad är det du har skrivit?” och han var ju ändå liksom akademiker så (E: mm). Så att emm och det sa min handledare också när han försökte förklara det här med queer liksom för resten av klassen åhh så här bara ”Ja de e ju” ehmm då var det ett litteraturvetenskapligt seminarium med feministisk inriktning tror jag, eller nånting sånt (E: ja, ok), men han fick ändå förklara det några varv den här då, Lee Edelmanns teoretiska ramverk. Så att de e ju, man får ju verkligen liksom ta det på väldigt enkel nivå sådär.

E. E det ett problem med teorin att den e så, det är så här ...problemet med queer...problemet inom situationstecken kan väl va att den e svår att, queer faller när man börjar definiera det (J. ja). Queer handlar ju om att inte definiera, om att ifrågasätta definitioner (J. Javisst) och det, och det är ju lite baksidan av teorin också att när man ska börja förklara queer då faller man ju i dom där groparna som teorin ifrågasätter utan att man ska behöva förklara det teoretiska perspektivet, kan det va, alltså. Nu bara funderar jag alltså högt samtidigt som jag pratar. Men de (J. Ja men de e...) men det kan kanske vara ett problem när man ska göra en visning eftersom att visningen nånstans måste bygga på pedagogik som är lättbegriplig och då ska man ha en teori. Alltså med historia så vet vi, liksom vi vet när andra världskriget utbröt och vi vet när andra världskriget slutade (J. ja) vi vet när Gustav II Adolf blev skjuten och såna här saker, vi har liksom historiska fakta (J. ja) men queer ifrågasätter ju ganska mycket, ja, dom ifrågasätter kanske inte historiska fakta men dom ifrågasätter väldigt mycket o...och bygger nånstans på, inte den här, inte samma vetenskapliga grund (J. Näee) det är också något som man kan behöva liksom försvara inför folket, att dom ifrågasätter ”Varför säger du så här?” ”Jo för att Judith Butler skrev i en bok (skratt) för tio år sen att ...”

J. Ja just det. Ja, näe, jag emm. Alltså, jag...nej, jag tror mer att i visningssammanhang så låter jag nog liksom queerperspektivet genomsyra sättet jag berättar på och visar och också ligger till grund för ett annat sätt, det här med att mer kanske också ställa frågor till betraktaren, vad händer nu? Vad känner ni inför det här, vad tänker ni när ni ser den här gestalten eller den här bilden och sådär. Att det blir ett annat, istället för att säga att här var det så och så liksom så att det är nån slags annan, det e en hel annan typ av pedagogik som är mer tror jag intresserad av den enskilda subjektiva

upplevelsen som vi gör. Allting är ju egentligen subjektivt liksom hur. Det är ju också, tycker jag är lite spännande för det handlar ju om hur man presenterar en utställning också. Ehh, det här med att det är ju alltid subjektivt vad man väljer och visa och inte visa och även om det är fakta just det här med att det står på textskyltarna att första världskriget pågick mellan 1914 och arton, det är klart att det är en objektiv sanning men vi valde att - och det är kanske ofrånkomligt kan man tycka - att presentera just dom årtalen men vi, ja men vi har kanske valt bort andra saker och det är det här med val man gör, vad ska man säga vad ska man inte säga, vad ska man visa och inte visa, som också jag gärna vill få fram i dom här visningarna att det finns ju alltid andra tolkningar och alltid, det är ju alltid subjektivt på någe vis och då blir ju frågorna till och deras reaktioner så mycket viktigare också. Men ehh, men det är ju klart att det är ju olika för det är ju mycket skolvisningarna som är upplagda på det sättet. Sen queervisningarna under ehh prideveckan där, dom blev ju mer sådär, framförallt mot slutet av veckan när man blir lite mer varm i kläderna (E: ja) så blev det ju mer roliga anekdoter (E: mm) liksom, ja, om soldat prostitutionen och sådär (E: ja) och då, då kunde det kännas mer som att det blev det här, man visar nåt speciellt liksom, som är lite udda men ändå roligt, men så, och jag tycker att egentligen så är det mycket intressantare det här med, mer alltså genomfört pedagogiska visningar som man har för skolor och så.

E. Men har ni queervisningar året om eller är det bara under pride?

J. Ehh vi har haft bara under pride liksom för ehh vad ska man säga, som ordinarie, det som vi kallar för allmänna visningar och ehm sen i princip så får ju museelärarna välja vad dom vill visa så på helgerna då, lördag söndag, har vi öppna visningar. Men annars är det bara bokade visningar. Och jo men just det, vi har faktiskt haft eller jag har haft en del bokade visningar även för andra grupper. Ehh jag tror det var Stockholms kommuner och landsting som hade nån temadag på...ja tema genus var det väl och då var dom här en grupp (E: ja) och ville ha, just en queervisning då. Och sen så var det en annan företagsgrupp som också tyckte att det verkade intressant (E: ok). Och det finns liksom med i utbudet även om det, ja men ofta väljer dom ju svensk stormaktstid (E: ja) de vill ändå gärna ofta höra lite om Gustav II Adolf och Karl XII (12:e) och sånt. Men det finns i alla fall möjlighet.

E; Ehum. Hur har responsen varit, alltså hur, betraktarna, blir dom provocerade av perspektivet, eller blir dom, ja alltså kanske framförallt om de kommer till ett armémuseum så kanske de vill titta på Gustav II Adolf. Alltså hur har, hur upplever ni från museet att, att folk responderar på den här formen utav ped ... pedagogik.

J. Ja alltså i visningssammanhang är det bara positivt som jag upplevt det i alla fall. Det e, nej, men

mmm alltså jag tycker både elever, även om dom kan tycka att det är lite fnissigt i början så där, att dom tycker att det är spännande och intressant och även dom vuxengrupper som jag har haft har varit väldigt positivt däremot har vi fått reaktioner, inte så mycket på den utställningen men som just då Elisabeths, dom här bilderna brukar jag ha med också och visa, nu när de är nedtagna, men i visningarna. Men den var det i, i den här boken som låg framme var det ju bara nästan positiva kommentarer. Ehh men däremot så fick ju vår museechef, en massa eller en massa men hon fick några stycken såna här vidriga mail liksom, från folk. Och ehh, jag har faktiskt ett av dom, det skulle jag kunna maila till dig om du vill bara se (E: ja tack) för det är väldigt sådär talande för emm den typen av, ja det är ju män då, lite äldre, men och det var verkligen, och han skrev att ja det är så fruktansvärt och dom här stora ehh regenterna som har gjort så mycket för, för landet och så utmålar ni dom som bögar säger han ju utropstecken liksom. Så att ehh folk blir ändå, på nåt sätt så ja men i och med att en soldat är en soldat och det var ju från museechefen som inledde det här projektet, Staffan Forsell, han hade väl vissa farhågor att dom här ljuslådorna skulle vandaliseras och han börja ”ahh men behöver vi extra säkerhet nu” och det var, men det var ju ingenting sånt. Det var ju bara positivt och så. Och då invaggas man i nån slags falsk trygghet och man tänker att näe, det kanske ändå har kommit rätt långt i liksom kulturfären åtminstone så att det här inte är så himla provocerade men sen började reaktionerna droppa in då på det här. Och det är väl, jag tror just i det här sammanhanget där är det ju såna ikoner men det är ju också det som var spännande att göra dom här bilderna just för att det e ikoner som har blivit nåt utöver dom reella personerna så där, ja menar Karl XII som ju är ett slags emblem för nationalism och ja maskulinitet och så där säger jag och faktiskt då att det e så pass provocerande som det e då e.

E. Det e ju ganska intressant att man väljer dom här Karl XII, Gustaf III och drottning Kristina (J. Mmm) och det var även väldigt intressant för mig som gestalta drottning Kristina ur mitt kulturvetenskapliga perspektiv eftersom jag ändå läst historia och är ändå insatt i hur hon är som person (J, ja) och att då som man gestalta en kvinna som identifierar sig på nåt sätt enligt vårt sätt att se det (J. Mmm) som transsexuell (J. Ja) är ju väldigt intressant för det ger ju en dimension och ... man undrar ju så här, alltså fattade...hur uppfattade tittarna, ehh betraktarna den bilden förstod dom att det var en man på bilden? Eller liksom hur ?

J. Ja. (paus) näe alltså jag (paus) jomen vissa gjorde det, vi hade nån diskussion om det (E: ja), just för att vi pratade om det här med Kristina då och hennes uppfattning av sig själv och sitt eget kön och så. Och mmm vi hade med nån skolklass, en diskussion, om det. Men där var det blandat, det var vissa som, jag tror också att dom, dom såg dom här porträtten väldigt mycket som att det var Kristina (E: ja) liksom att det var Karl XII och att det var, nu var dom här bara tretton år den

gruppen och liksom dom verkligen, ja men dom hade liksom svårt att förstå att det var moderna människor som hade klätt ut sig och sådär och det var lite intressant sådär och dom ville gärna referera till att ”men” ja men alltså att det var Kristina, hur, ja men va ... va, varför hade hon en sån där sak på sig, liksom lindad och så där och då fick man säga att nu är det här en konstnär, det är en fotograf som har tolkat, eller iscensatt, eller vi är ju människor som lever här och nu idag som har klätt ut sig och sådär. Men näe, för det var ju så roligt också att det skrevs så många artiklar om det (E: ja), vi satte ju upp dom där uppe vid utställningen för att det är ju verkligen, det gav ju en extra dimension. (E: ja)

E. Och det är ju intressant så här med...det...det...det som är intressant ur ett queerperspektiv är just det här med performativa könet (J. Jovisst) att ehh man kan ta en sån ikon och sen ta en man som klär ut sig till kvinna som identifierar sig som man. Och att man kan göra det för att, jag känner ju när jag sett den bilden, det är många som ser likheten (J: ja) mellan mig och den riktiga Kristina (J. ja) och även, och även, ibland har jag fått höra det även utan smink för det var ju så Elisabeth såg likheten mellan mig och Kris... där jag hade, det var en bild jag hade på facebook där jag hade nån mössa och så har jag huvudet så här tror jag (J, ja) det var så hon slog den likheten och jag, efteråt, framförallt när jag ser den bilden och betraktar en riktig bild av Kristina så ser jag ju vissa likheter alltså.

J. Jaa, ja men visst.

E. Och det är det, och queerperspektivet är jätteintressant just hur man kan använda det performativa könet. Och att, för de, sånt här är ju verkligen queer på riktigt (J, ja) på nåt sätt och då gäller det ju att använda det kanske pedagogiskt också.

J. ja men absolut, ja näe men det e ju det och där, just med dom här bilderna så var det ju, i och med att det är nån form av, också av, det är ju mer som konstverk betraktat man kan jobba där, vad ser eleverna och vilka attribut och hur liksom, hur tolkar dom, upplever dom dom här, ehh det blir ju lättare att jobba så med porträtten kanske än vad det är att jobba med dockorna och så för dom e ju mer statiska på nåt sätt och då så konstigt nog så blir dom nästan, dom är nästan mer platta, platta att jobba med än dom här fotografierna var.

E. Ok så att porträtten gav större effekt hos betraktarna (J. Mmm) så att dom kunde ta, ta det som en avbild utav det dom ser, liksom?

J. ja, sen tror jag också att kanske just för att det är dom här gestalterna, och dom här tre regenterna som många ändå har en slags uppfattning av redan innan ehh och som man då har en extra dimension att bolla med om man pratar om det än om man bara ser en anonym soldatdocka liksom.

E. Så blir det mer verkligt med att ha en inramad bild än att ha en docka utav drottning Kristina som poserar?

J. ja alltså nu har vi ju i och för sig inte några regenter som dockor just utan det är den här anonyma massan huvudsakligen alltså av soldater.

E. Jag tänker mig eftersom att det är en inramad bild och med Elisabeths teknik så ser det ju ut som en tennebrism, en 1700-tals målning på det sättet hon (J, ja) jag tänker mig att man då får en illusion (J: ja) genom det att man, en inramad tavla det ger ju ändå ett starkare intryck än av en docka, en docka vet man är ju ändå en docka (J. Men visst) men här kan nog nånstans ge en synvilla, en, du vet (J.Ja) performativt perspektiv på nåt sätt (J. ja) att man liksom kan man köpa den bilden (J. Ja) på nåt sätt.

J. Näe men absolut och jag tror att det är lite vad jag är ute efter med dom här 13-åringarna som inte riktigt kunde förstå att det e en modern bild liksom, att det är ett fotografi som är taget, utan att dom tror att de e Kristina och att de e Karl XII och liksom att de, ja men jag tror absolut att det har med det att göra och de e ju väldigt, alltså bilder och på det sättet och sen också i det formatet och hängda så e ju väldigt tacksamt att jobba med ur ett queerperspektiv (E: mm) kanske ännu mer än scenerier och dockor och så.

E. Precis, så är det ändå. Jag hmm hur...hur förhåller sig museet till...he...nu ska vi se här så jag kommer på, vad det är jag är ute efter. Mmm det är ju lite så här, hur har man liksom förändrat pedagogiken över alltså liksom sett till nya perspektiven, har man liksom tagit in andra saker och hur tänker man för att liksom levandegöra det man ställer ut?

J. Mmm, jee där har ju vi då bortsett från alltså dom här visningarna vi, vi försöker ju levandegöra mycket också genom dramatiserade visningar och det har vi jobbat med länge, sen jag började 2001 då. Och att vi har helt enkelt dramatiseringar som e antingen monologer eller dialoger och det är lite olika beroende på vad det är men vi har ju dels skolvisningar och då är det ofta en guide som berättar, vi har till exempel då levande stormaktstid som e en guide som berättar om stormaktstiden

och sen kommer det fram en fältskär i 30-åriga kriget och berättar då väldigt levande om botemedel och sätt att amputera ben, och vad det nu kan va liksom eeh och sen så då, jag brukar oftast spela den här Ulrika Eleonora Stålhammar då (E: ja) mmm i och med att jag tycker att de e en otroligt fascinerande livsöde sådär, och väldigt tacksamt också att spela sådär, de e, så att de gör ju också ibland så har vi dom här livsödena att dom kanske får ge sig in på en liten dialog med gruppen, även om det handlar också mycket om en trovärdighet som museum, vi får ju, kläderna (E: ja) måste ju alltid vara korrekta (E: ja), vi får ju aldrig hitta på fakta utan det måste alltid finnas liksom en historisk relevans. Så att de e ett sätt att levandegöra men e sen så tror jag och som sagt dom här visningarna att det kanske mer blir ett konstpedagogiskt sätt att visa än det traditionella, ehh men överhuvudtaget så tror jag mycket på och det har ju också att göra med hur nya historiska teorier alltså att man har gått till att, ja men allt ifrån det här med slagfältsarkeologi som har skrivit om historien om slaget vid Poltava där man då genom spår i marken har hittat att de kanske inte alls gick till på det eller det sättet att det man omprövar hela tiden så, så att ehh, men de e som sagt olika och så finns det ju vissa basfakta som man får ju utgå lite från vad publiken vill ha också (E: ja), när stjärteklassarna kommer hit och vill ha en visning om stormaktstid så, så vill dom ju gärna veta hur det såg ut i ett fältläger och vad folk hade på sig men dom vill ju också veta när 30-åriga kriget börja när de sluta och när Gustav II Adolf dog och sånt där.

E. Hur e de me interaktiviteten, för det är en annan sån sak vi diskuterade vi som har, vi som skriver våra magisteruppsatser nu, vi har tagit upp det här mycket med utställningen som medium (J. Mmm) på nåt sätt, alltså skillnaden mellan och utställningspedagogiken hur man kan använda...mmm...utställningen som ett pedagogiskt medium (J. Mmm) och försöka, många museer har ju börjat mycket med det interaktiva (J.mmm) ja alltså inte tavlor och konstverken kanske utan det blir mer en del utav det på nåt sätt (J. Jaa) alltså hur man har utvecklat pedagogiken, hur ställer sig ni till det här?

J. Ja näe men de, alltså dels så har ju vi väldigt tacksamma utställningar på det sättet för man kommer ju rakt in i liksom krog-, en krogmiljö på 1500-talet och så där. Vi jobbar ju också mycket med att, vad ska man säga, och, så låta, det blir mycket skolklasser sådär i och med att jag jobbar mycket med det men, med en skolklass att man liksom delar in dom i olika, att dom får spela en roll också i visa fall. Så att pratar man om, ja vilka hur arméerna såg ut kanske under 1500-talet så kan man ju då dela in dom. Ni här ni e landsknektar, ni e professionella krigare som får betalt och ni är si och så ni har dom och dom vapnen. Ni däremot, ni e bondlurkar som har tvingats ut i kriget liksom och sådär, och de, alltså det sättet det funkar också väldigt bra för att då går dom verkligen in i rollen och så känner de att jaha och sådär och sen så kan de få med sig det genom hela så att i

30-åriga kriget så e legosoldaterna e fortfarande legosoldater men på lite andra förutsättningar och sådär. Och det kan man ju göra som ensam pedagog med en klass att man på nåt sätt försöker suga in dom att dom också får prova, vi har jackor man kan prova och ehm musköter de kan de få lyfta och känna på och sådär. Sen har vi också mer genomförda dramavisningar. Vi har en som då e 1900-talets historia som heter "Föremål neutral" (?) och då e det tre stopp under 1900-talet där den svenska neutraliteten diskuteras, den första i ett mobiliseringsföråd under andra världskriget där dom möter då, eller dom får bli ehm inkallade soldater helt enkelt och ställa upp sig på led så blir dom lite utskällda av en officer och ehh ska knäppa knappen och dom tycker det är jätteroligt ehh och sen får dom marschera, marschera in i det här mobiliseringsförrådet och där får dom då ta del av en diskussion om det här med tysktågen och transiteringarna där en soldat som står där inne och ska dela ut persedlar han är jätteupprörd och tycker det är fruktansvärt det här med det som Sverige gick med på att Sverige gick med på att Sverige går med på det här att tågen passerar och hjälper vi tyskarna och den andre soldaten är lite mer pragmatisk och sen får dom på nåt sätt dras in i det här och ta ställning, om dom vill, det bygger ju också, man får va lite varsam, speciellt med tonåringar sådär, dom vill ju helst inte att man pekar ut dom för mycket å att dom får göra nåt som dom tycker är läskigt eller obehagligt utan mer som kanske kollektiv då ehh och sen så upprepas då samma sak vid en kärnvapendiskussion och då får dom plakat och så får dom demonstrera mot kärnvapen med lite varierande resultat, ibland så rungar ropen nej till atomvapen så att det ekar på hela våningsplanet och andra besökare undrar lite vad det är frågan om och ibland så är de väldigt sådär blyga och vill inte alls va med o så, men ehh och då kommer det i till den här demonstrationen en väldigt konservativ journalist (E: ja) som tycker att men det är väl självklart att Sverige ska ha kärnvapen, det utspelar sig på 60-talet ja och så är det argument för och emot och sådär och sen så i sista stoppet då får de följa med in i den här vardagsrumsscenen som finns där och hälsa på hos en granne och slå sig ner och sådär och då blir det också en diskussion om, och den utgår jättemycket ifrån dagsläget, nu är det mycket Afghanistan och Sveriges roll där och är vi i krig eller e vi som det stod i DN e vi närvarande eller e vi där i krig och e vad ska Sverige ha för roll i framtiden, ska vi gå med i Nato eller ska vi ha en yrkesarmé liksom i samarbete med EU eller så, så att man har liksom tagit den nutida problematiken kring neutralitet och...så avslutar vi den här visningen med en diskussion efteråt där vi, där dom får liksom lite grann vrida och vända på dom här argumenten då och så, och de e ju, den visningen är jättepopulär tror jag också mycket för att dom e så pass aktiva och får vara med och verkligen, ja men får en upplevelse av att kanske vara lite på plats liksom mitt i mobiliseringsförrådet under andra världskriget och dom e i Boden och de e kallt och dom får uniformer, nu får dom inte fysiska uniformer men liksom så, det e det, den typen av pedagogik tror jag jättemycket på.

E. Men här, här är det inget queerperspektiv utan de e bara det här rent historiska.

J, Jaa där e det ju mer det rent historiska men det skulle va jättespännande om det va om, ja e inte riktigt tänkt tanken förän nu men ehh varför inte liksom. (skratt)

E. Näe men jag menar mer så här att om man har en grupp med bara tjejer till exempel hur gör ni då när det ska va så här 1700-tal eller nåt för då på den tiden fanns det ju bara manliga soldater.

J. Ja, jag förutom Ulrika Eleonora

E. ja.

J, Hehe. Nej men de e ju, ja alltså, näe men jag tror att dom får nog va soldater också.

E: Ja för jag menar de e lite, de e lite det jag är ute efter att det är också en form av queer (J. ja) egentligen (J. ja) även om man kanske inte tänker på det (J. Ja absolut) medvetet så när tjejer gestaltar män på det sättet så blir det ju en perform, perfom, performativitet.

J. ja näe men absolut och det e ju ja menar de får de ju även när de går in i mobiliseringsförådet så är de ju, alla e ju män liksom även om det bara är tjejer i gruppen så absolut så, ja men de e sant ehum

E. E de, hur e, jag tänker det att där skulle man ju väga, få in lite queer i det på nåt sätt. Genom att där man kan interagera liksom ur det perspektivet genom att kanske prata om det eller ifrågasätta (J. ja) prata om könsroller i det liksom på det sättet och då får man ändå in det perspektivet även i den ordinarie verksamheten (J. Ja)

J. Ja men absolut och man kan, det brukar vi fråga ibland, hur kändes det då att få ställa upp sig på led och marschera in och sådär och alla tycker att de va jätteroligt oftast och, och ofta tjejerna faktiskt också sådär jamen dom är nästan mest entusiastiska, vi brukar fråga ibland, skulle ni velat få uniformer och liksom fått va ännu mer, få ett vapen och dom bara, ja, det skulle va jättekul och sådär. Men näe det är absolut nånting man kan lyfta, vi har ju en visning som vi kallar "kvinnohistoria" även om den är väl mer så, genushistoria, sådär. Men att man också i den visningen på nåt sätt då problematiserar, det gör man mycket könsrollerna under andra världskriget och sådär, männen är inkallade och kvinnor går in i mer manliga yrken och är busschaufförer och

spårvagnskonduktörer och allt vad de e och så där. Men återigen då, då e det en visning som, men de jag brukar ta upp det i och med att de e ämnen som intresserar mig, men även i dom vanliga, eller ordinarie visningarna och så men det skulle säkert fler kunna göra ännu mer.

E. Mmm näe men det va väl dom frågor jag hade tror jag (J. ja) i den här intervjun, om du, inte du har några, eller du kanske har något mer att tillägga?

J: Ähhum näe, det känns som om jag pratat så mycket nu (E: ja), men nej, men e inte så där, ja alltså det finns ju information på vår hemsida också om visningar det här materialet ”krig, kön sexualitet” ligger ute på hemsidan och där ska vi lägga ut en uppdaterad version också. Ehh, så de, kan jag väl säga om det, men näe inget som jag kommer på.

E. Ja men då får jag tacka helt enkelt.

J. Jo men tack själv.

Bilaga 2.

Armémuseum
2010-02-22
JoVä

Visningsupplägg på tema Krig, kön, sexualitet

Följande arbetsmaterial är förlag på nedslag som kan göras i basutställningen. Visningen bör vara ca 45 minuter med en 10-15 minuter lång efterföljande diskussion. Välj efter tycke och smak ut det ni själva vill berätta, allt kan inte tas med. Kompendiet är en kronologisk sammanställning, delvis av texterna som ingick i installationen En soldat är en soldat är en soldat och Elisabeth Ohlson Wallins fotoutställning King, Queen and Queer. Vill man visa Elisabeths kungaporträtt (Kristina, Gustav III och Karl XII) så finns de utskrivna i A4-format och inplastade i pedagogrummet.

*I diskussionen efteråt delar ni förslagsvis in klassen i tre- fem grupper. Varje grupp får ett papper med frågor ur materialet [Krig, kön, sexualitet](#) som finns på hemsidan, de väljer **en** fråga som de diskuterar inom gruppen ca 5 min. Låt sedan varje grupp kort redovisa för resten av klassen vad de pratat om.*

Starta med en förklaring kring upplägget, nedslag i basutställningen som visar en annan berättelse än det som står på textskyltarna. Be gärna klassen titta lite extra på dockorna i scenerna. Vad gör män respektive kvinnor? I vilka sammanhang ingår de? Vilka roller har de? Vilken känsla förmedlar de?

Landsknektarna

I alla tider har det varit viktigt för soldater att se maskulina och kraftfulla ut. Här ser vi 1500-talets bäste krigare i Europa – Landsknekten. Prata om färgprakten, (han ser ut som en tupp) jackan med uppslitsade ärmar som ger en illusion av breda, kraftfulla axlar, åtsittande byxor som visar upp starka benmuskler osv. Men framför allt:

Blygdkapseln - Virilitet som ett uttryck för manlig makt. Viriliteten kan uttryckas på olika sätt, under tidigmodern tid var uttryckssätten många. Att visa upp sina – överdimensionerade – könsorgan med hjälp av detaljer i klädedräkten var ett ofta använt sätt att uttrycka makt under renässansen. Blygdkapseln, ”La Braghetta”, har av den engelske modehistorikern Colin McDowell, beskrivits som det aggressivaste och sexuellt mest laddade uttrycket för manlig makt. I likhet med övriga manifestationer av virilitet handlade det inte om en invitation till kvinnorna, utan det var en maktdemonstration i förhållande till andra män. Blygdkapseln signalerade ”jag är den man som bestämmer här och om du vill ändra på det så får du vara beredd på att slåss”. Det handlade om att hävda social och territoriell makt

Ordet ”manlighet” hade en helt annan betydelse under 1500 - 1600-talet än det har idag: det betydde mod på slagfältet och ingenting annat. Fysisk kraft och styrka som en manlig maktdemonstration uttrycks i exempelvis muskler, vapen, eller idag, i starka bilmotorer. Under 1600-talet var det framförallt krigarna, officerarna och i Sverige även kungarna, som manifesterade sin makt och sin manlighet genom den fysiska styrkan

Berätta kort om Martin Luther och reformationen i Sverige. I och med reformationen och kyrkans upphöjelse till statsreligion skärptes intresset för sexuellt ofog. Karl IX infogar delar av Mose lag i 1608 års reviderade landslag. Det s k mosaiska tillägget i kapitlet ”Om Hoor, Frändsämjopield och Mökränkning” dekreterar:

”Tu skalt icke liggia när Drängiar såsom när enne quinno / Ty thet är een styggelse: Och the skola bådhen dödhen döo / theas blodh ware öfver them”.

Lagen tillämpades ytterst sporadisk och antalet rättsfall är få. Ingen enighet rådde om vilka handlingar som var ”homosexuella” eftersom begreppet inte existerade. Intresset fokuserades på de mer lättbegripliga tidelagarna. Under 1600 och 1700-talen avrättades många fler svenska män för tidelag än kvinnor för förmenta sexorgier på Blåkulla.

Sedlighetsbrott blev dock hårt bestraffade. Framför allt fruktade man utomäktenskapliga barn som kunde komma att kräva en del av arvet. Detta hotar i sin tur samhällets grundvalar; det manliga ägandet, samt familjen som den stabila grundläggande institutionen i samhället. Hoten kommer från kvinnan (fresterskan) och man kan se häxprocesserna som ett sätt att handskas med den sexuellt frigjorda kvinnan.

Kvinnan och hästkadavret

Här kan man exempelvis ta upp kvinnan som ett offer i krig. Det sexualiserade våldet - våldtäkt som ett vapen i krig, förekommer även i dagens konflikter och verkar nedbrytande och demoraliserande på civilbefolkningen. (Här kan man också prata om FN-resolutionerna 1325 och 1820, se bifogade dokument.)

Den traditionella bilden av kvinnor i krig och konflikter är som offer. Det är en beskrivning som delvis stämmer och som dessutom har förvärrats under senare år. Andelen civila som drabbas i krig växer stadigt; för hundra år sedan var fem procent av dödsoffren i väpnade konflikter civila, idag har siffran vuxit till 90 procent. Men det faktum att kvinnor är fysiskt utsatta i krig och konflikter betyder inte att de är svaga och passiva, tvärtom har kvinnor ofta visat stor handlingskraft i tider av krig och konflikter.

Krigens historia skrivs ofta utifrån en manlig utgångspunkt, handlar om att förstöra, kvinnorna står för samhällets kontinuitet och fortlevnad - i slutänden så är det samhällets förmåga att överleva och bestå som blir det centrala inte krigets förlopp.

I adelsmannens rum

Här kan man prata om barockens manliga mode och om hur kläderna bidrar till att förstärka genuskillnaderna. I västvärlden har mannens kläder alltid varit annorlunda än kvinnornas. Vilka kläder som uttrycker manlighet respektive kvinnlighet har dock skiftat genom historien och skiftar mellan olika kulturer. I det trettioåriga krigets Europa var exempelvis lårhöga stövlar med höga klackar och brodyrkrage manliga attribut, idag ger dessa plagg snarare kvinnliga konnotationer.

Kläderna gör mannen, heter det. De avslöjar vilken position en man har i samhället och inte minst vart mannen vill komma här i livet. Genom valet av kläder visar också en man vilken typ av manlighet han har eller vilken manlighet han skulle vilja företräda. Talesättet ”Kläderna gör mannen” måste alltså förstås på rätt sätt. Det är inte kläderna som skapar social status och manlighet hos mannen, utan de är ett av mannens viktigaste instrument att proklamera och manifesteras sin makt, sin status och sin manlighet.

Barockens adelsman representerar ett feminint mode enligt vår tids sätt att se på det. Aldrig har männen varit så påfågelsliknande som under denna period. De överträffades till och med kvinnorna i fantasifull överdådighet. Dräkterna översållades av band och rosetter, byxorna

antog en vid kjolliknande form och kring benens nedre del knöts ett slags upp och nedvända strutar – kanoner. Dessa stoppades ned i stövelskaften med den övre spetsdekorerade delen synlig och skyddade silkesstrumporna under. Skjortlinnet pöste fram och strumpornas silke korrade sig rikligt. Strumporna skulle konstfärdigt veckas kring benen. För att hålla vecken på plats och för att strumporna inte skulle glida ner kunde man först dra på en strumpa av linne. Under knät knöts sedan ett elegant strumpeband. Skorna hade röda höga klackar och danslärare gav lektioner till de pudrade, perukförsedda eleganterna i konsten att ”fransöska” – det vill säga att med lätt utåtvidna fötter trippa fram i sin konstlade stass.

Drottning Kristina

Under hela sitt liv kom Kristina att bryta mot föreställningar om kön. Kristina var en normbrytare i många bemärkelser, den första kvinnliga monarken sedan unionsdrottningen Margareta som dog 1412. Själv kallar hon sig snarare för kung än drottning. En kvinnlig monark som fostrats som en man, som ofta klädde sig på ett sätt som uppfattades som maskulint och som bröt det rådande könsmonstret. Det faktum att hon aldrig gifte sig har också gett upphov till rykten om att hon var intresserad av kvinnor snarare än män.

Det har spekulerats i om hon var hermafrodit – i ett berömt citat säger hon: ”Jag föddes med segerhuva och hade allenast ansiktet, armarna och benen fria. Jag var luden över hela kroppen och hade en grov, stark stämma. Allt detta gjorde att mina jordemödrar, som tog emot mig, trodde att jag var en gosse.”

Eva Borgström skriver i essän *Drottning Kristina och hermafroditens tankefigur*: ”Begreppet hermafroditism har helt enkelt fått göra tjänst som en metafor för egenheter, klädstilar, drömmar, längtan, handlingar, rörelsemönster, känslor, gester, tankar, identiteter, roller och föreställningar som inte ryms inom ramen för den föreskrivna heterosexuella könsnormen. Hermafroditism handlar i detta sammanhang inte om hur kroppen faktiskt är beskaffad utan om hur man tror att kroppen är beskaffad och om vad man tror att den gör och inte gör och om vad man tycker att den bör och inte bör göra.”

Många historiker, däribland Peter Englund, hävdar att Kristina hade en mångfacetterad sexuell identitet. Under ungdomsåren utvecklade hon svärmerier för olika män, framför allt då kusinen Karl Gustav och den spirituelle och välklädda Magnus Gabriel De la Gardie. Men dessutom vet vi att hon hade något slags kärleksaffär med ”Belle”, den vackra hovdamen Ebba Sparre. Bland annat presenterade Kristina henne en gång för en utländsk diplomat som ”min sängkamrat”. I stenpalatsen behövde man visserligen sängkamrater främst för att hålla värmen men brevet nedan talar för att det handlade om mer än så:

”Vad jag skulle vara lycklig, om det vore mig tillåtet att råka er, Belle, men jag är dömd att för evigt älska och dyrka er utan att någonsin få råka er; den avundsjuke som stjärnorna känner mot mänsklig lycka hindrar mig att bli helt lycklig, eftersom jag icke kan vara detta, så länge jag är er fjärran. Tvivla inte på att detta är sanning, och tro mig när jag säger, att var på jorden jag än må befinna mig, har ni där en person som är er lika tillgiven som jag alltid varit. Men är det möjligt, att ni ännu kommer ihåg mig? Är jag er fortfarande lika kär som jag fordom var? Har jag inte bedragit mig, då jag så säkert trott, att jag var den människa i världen som ni älskade mest? Ah, om det förhåller sig så, avslöja det då inte! Låt mig förbli i min villfarelse och avundas mig inte den inbillade lycka som jag känner i medvetandet om att vara älskad av den mest dyrkansvärda person i världen! Unna mig, om det är möjligt, denna förmån och tillåt inte, att tiden eller avståndet berövar mig tillfredsställelsen att vara älskad av

er, och lita på, att vad som än kan komma att hända mig, skall jag aldrig upphöra att älska er. Farväl, Belle, farväl! Jag kysser er tusen gånger.”

Detta brev citeras ofta för att belägga att Kristina var lesbisk men utgör inget bevis för detta. Det är omvittnat att hon tyckte om vackra kvinnor men hon konverserade hellre med män. I modern utländsk kvinnovetenskaplig litteratur tas dock Kristinas lesbiskhet numera ofta för given.

Karl XII

Karl XII hade nätt och jämnt blivit konung förrän det började strömma in giftermålsförslag. Han förhöll sig dock avvisande till samtliga. När ett av de kungliga råden frågade vad han tyckte om prinsessan svarade han bryskt: ”Hon är ful som fan och har en djävulskt stor mun.” I kungens omgivning såg man med oro på hans ointresse för kvinnor. För det första måste ju tronföljden säkras och för det andra fanns politiska skäl för giftermål. När livmedikus Urban Hjärne bad Karl att ”tänka på sin och andras välfärd”, replikerade han: ”Jag duger ännu icke därtill”. Greve Axel Wachtmeister misstänkte att han kunde vara impotent eftersom han ”ej hade nöje av älskog, vilket var tvärt emot all reson vid konungens år”.

Kungen gifte sig aldrig utan brukade säga att han var gift vid soldathopen: ”Så måste jag väl tillstå att jag lär bli vigd vid soldathopen i lust och nöd att leva och dö.” Om soldaternas rätt att ingå äktenskap har han uttalat: ”Ty det är alldeles förbjudet (äktenskap) vid hela armén både den tiden den var i Polen som ock sedan man är hitkommen i Sachsen, så att ingen kan göra mot det, som således en gång är stadfäst och så hälsosamt förordnat.” Dock kan man t ex i Maria Sjöbergs bok *Kvinnor i fält: 1550 – 1850* läsa att det inte förhöll sig riktigt så i praktiken.

En samtida källa beskriver konungen: ”Folkskygg var Hans Maj:t alldeles intet, men undvek gärna fruntimmers sällskap där möjligt var.” Historikern Bengt Liljegren menar att kungen ofta beskriver kvinnor som fula och motbjudande medan han beskriver mäns utseende på ett betydligt mer uppskattande sätt. Den holsteinske diplomaten Fabrice återger ett uttalande av Karl XII som pekar på att han kan ha föredragit män framför kvinnor. Yttrandet gäller Krimkhanens son, en stilig ung man: ”Han överträffar i fråga om skönhet alla fruntimmer i Sverige och Tyskland.” Dock påpekar Liljegren att det detta uttalande i sig inte utgör belägg för att Karl XII var homosexuell.

Kungens erfarenhet av kvinnor var obefintlig och ointresset höll i sig även när han inte befann sig i fält. Under åren hade det gjorts åtskilliga trevare för att få honom intresserad av kvinnor och giftermål. År 1712 – samma år som han fyllde trettio – gjordes ett nytt försök av Hedvig Eleonora. I ett brev påminde hon honom om ett löfte han gett i sin ungdom att gifta sig vid trettio års ålder. Han replikerade att han inte kunde påminna sig något sådant löfte. Istället hänsköt han beslutet till när han skulle fylla 40 år. Enligt honom handlade det framför allt om kriget; så länge det pågick kunde han inte gifta sig.

Det har påståtts om både drottning Kristina och Karl XII att de var hermafroditer, att deras kroppar i könshänseende inte var normalt skapade. Anton Nyström skriver om kungen 1919: ”Det finnes stor sannolikhet för, att Karl XII var ej blott impotent, utan hermafrodit, eller att en sexuell missbildning förefans hos honom, *kryptorchidi* och möjligen *hypospadi*. Hans klena skäggväxt och kvinnliga ansiktshy tyda på vissa kvinnliga element i hans organisation, liksom ock den abnormala blandningen af vissa själsegenskaper, de besynnerligheter och motsägelser, som funnos i hans karaktär, hans egensinne, nyckfullhet och brist på logik o s v.”

Men det finns inga belägg för kroppsliga avvikelser, trots att man har sökt efter sådana ända fram i modern tid. Däremot finns det belägg för att de vägrade att gifta sig och skaffa barn. De vägrade helt enkelt att leva upp till normen för kvinnlighet respektive manlighet.

Ernst Brunner antyder i sin roman *Carolus Rex* som utkom 2005, att Karl XII var homosexuell, bisexuell alternativt asexuell och beskriver hur kungen sover med huvudet i knät på en drabant. Detta gav upphov till en intensiv debatt om kungens sexualitet. Flera källor berättar om att kungen sover med andra män, detta av praktiska skäl. Ett ögonvittne berättar: ”Precis klockan 11 om aftonen åt han med generalmajor Dellwig och överste Löwen, båda hans favoriter. Klockan 1 precis lade han sig, dock med stövlar och sporrar, kappa och svärd på litet halm. Han säges alltid ligga så och Dellwig hos honom.”

Här är också episoden om när Karl XII sov i knät på en officer:

"[...] emot afftonen öfvertäcktes himmelen med swarta moln, som förordsakade ett starkt mörker samt ett hållande regn så att handen för ögonen ei kunde skiönjas, offtare än då det liungade [blixtrade], som jämwel war starkt och lysande, att hela skogen tycktes stå i låga; dock kunde ingen wäg igenfinnas, i ty man förut inkommit uti tiocka skogen, ther synen war i stor fara af qwistarne att skadas; men mångas hattar, mössor och peruquer blefwo qwarliggande. [...Många rider vilse i skogen och man får ställa ut trumslagare att spela som vägledning. Under tiden försöker man göra upp eldar:] Och emedan skogen war ganska wåt, ty wille ingen eld fastna förr än den sura weden af ryttarnes medförda och sönderhuggne tältstänger ändteligen itändes och kom att brinna, då flere efter handen instälde sig. Hans Kongl. Maj:t ditkom jemwäl med några få drabanter och tog ther en liten hwila, uti en officerares knä, inswepter uti sin wåta kappa, emedan det starka regnet continuerade hela natten och kläderne på alla i gemen blefwo så genomblöta, som de legat uti siön."

Vid en sökning på Internet finner man många artiklar och inlägg som starkt vänder sig emot Karl XII:s förmenta homosexualitet, se t ex: <http://www.karlxii.se/2005/08/03/karlxii-kvinnor/> som är en av de mer sansade artiklarna, mer extrema varianter står att finna på diverse högernationalistiska forum. Det är uppenbarligen känsligt att ifrågasätta krigarkungens sexualitet – högernationalism och homofobi går ju ofta hand i hand.

I vårt sexualiserade samhälle utgör kanske kungens asexuella tendenser det mest ”queera” med honom och de rykten om hans sexualitet som har uppkommit är snarare sentida än samtida. Att framställa honom som en queerikon blir således ett sätt att ifrågasätta vem som äger bilden av historien.

Karolinerna till häst

Man kan inleda med att fråga klassen om vilka kvinnor de har observerat genom vandringen. Vilka roller har kvinnorna? Oavsett vad klassen svarar kan man påpeka att kvinnorna framträder i väldigt traditionella roller, som prostituerad (vid landsknektarna), som offer (kvinnan vid hästkadavret), som kokerska (i lägerscenen), som soldathustru (vid indelningsverket). Men dessa roller är inte helt representativa. Det fanns självständiga kvinnor som drev krog under 1500-talet. Soldathustrun återfanns inte bara vid spisen och med barnen utan även ute på åkern och i förhandling med rotebönderna – när mannen var inkallad skötte hon rulljansen. Det fanns även högreståndskvinnor som skötte stora lantbruk och gods när mannen var ute i fält.

Den karolinske soldaten skulle utstråla manlighet, styrka och mod. Något som väl manifesteras i dessa tre soldater till häst. (Lite intressant är det att just karolinerna till häst är avbildade efter Åke, Svante och Leffe, de tre herrar som ligger bakom basutställningen.)

Men här kan man berätta om en annorlunda karolin och ett annorlunda kvinnligt livsöde.

Ulrika Eleonora Stålhammar föddes 1683 och var dotter till överstelöjtnant Johan Stålhammar, som fick sparken ur armén 1702. Han hade stora skulder och dog utfattig. Överstelöjtnanten efterlämnade sex döttrar. Fem av dem gifte sig med militärer av låg rang, tre med korpraler, en med en sergeant och en med en trumpetare. Den sjätte dottern, Ulrika Eleonora, hoppade över det äktenskapliga mellanledet och gick rätt in i krigsmakten av egen kraft.

Som 25-åring sydde hon sig manskläder av sin fars gamla soldatkappa och tog namnet Vilhelm Edstedt. Efter att ha arbetat som dräng i Stockholm blev hon antagen som hantlangare nr 7 vid första artillerikompaniet i Kalmar. Mönstringsofficeren noterade att hon var född smålänning, inte behärskade något hantverk men väl läs- och skrivkonsten. Tillsammans med de andra hundra artilleristerna skulle hon ta hand om slottets 45 kanoner och 14 mörsare. Hon skötte sig väl och tjänstgjorde en tid som lärkonstapel. När Karl XII inspekterade slottet och fästningen 1716 blev Ulrika/Vilhelm kommenderad som skiltvakt vid hans logement.

Samma år gifte hon sig med pigan Maria Lönman. Efter en kort tids äktenskap upptäckte Maria att Ulrika inte var något ”rätt manfolk” vilket inte hindrade de båda kvinnorna att fortsätta leva ihop i ”äkta kärlek”. Senare skulle deras själasörjare bedyra att de fört en gudfruktig och ärlig vandel.

Ulrika Eleonora arbetade som soldat i elva år utan att väcka några misstankar. Till slut listade hennes äldre syster Katarina ut att hon var artillerist i Kalmar och att hon hade gift sig. I ett allvarligt brev skrev hon till Ulrika Eleonora att hon förbrutit sig mot Guds ordning och mot den stackars Maria.

Ulrika Eleonora tycks ha tagit djupt intryck av systemen. Hon begärde avsked från sin tjänst 1724 vilket beviljades först sedan man hittat en ersättare till henne, två år senare. Hon skrev brev till de svenska myndigheterna, berättade vad hon hade gjort och bad om tillstånd att få sitt mål prövat inför domstol. Efter många diskussioner dömdes Ulrika Eleonora till fängelse i en månad. Maria Lönman dömdes till åtta dagar.

Efter avtjänat straff flyttade Ulrika Eleonora till släktingar i Hultsjö socken där hon dog 1733, vid 44 års ålder. Maria Lönman arbetade som hushållerska hos en annan av Ulrika Eleonoras släktingar till sin död 1761.

Ulrika Eleonoras liv är ovanligt men inte unikt. Kvinnor förklädda till män dyker upp lite varstans i krigshistorien – drivna av äventyrslystnad, frihetsbegär, nya yrkesmöjligheter, pengar, kärlek eller kanske en önskan om att bli just man.

Vid karolinerna till häst kan man också berätta om rättegången mot kapten **Johan von Hoen** vid Västmanlands regemente 1719. Han angavs av 18 underlydande soldater för att ha ”hanterat dessa soldater /.../ på lika sätt som om de vore några kvinnfolk”. Soldaternas brist på kunskap om homosexuella handlingar framgick av att de reagerat med förvåning över Hoens beteende – ”de hade inte förstått sig på vad sådant hade att betyda /.../ även om de väl förstått att något var gale”. Samtliga inblandade rannsakades i största hemlighet på Stockholms slott av en specialdomstol tillsatt av drottning Ulrika Eleonora som fasade för tanken på att denna fläck på det karolinska baneret skulle komma till allmänhetens kännedom.

Eftersom ”membrum inte blivit införd i pajas (sic) parte pudendas” (de skamliga partierna) fann rätten i sin visdom att ingen fullbordad sodomi förelåg. 18 soldater som kunde göra troligt att de bjudit rimligt motstånd friades. Hårdast straff fick soldaten Mats Andersson Hälleberg som flera gånger delat säng med Hoen varvid båda ”rörde sina kroppar till dess säden för dem bägge började flyta, av vilket syndiga förhållande Hälleberg tillstår känt ett nöje.” Straffet blev 40 dagars fängelse alternativt 40 par spö. Hoen själv slapp undan med en månads fängelse på vatten och bröd och därefter landsförvisning för att inte vidare sprida sin ”onda begärelse” och sina ”vederstyggliga handlingar”.

De sällsynta och förhållandevis milda homosexdomarna är anmärkningsvärda med tanke på att man trodde att Gud i rättmätigt raseri över förspilld säd kunde straffa hela folket – ”både med pestilentzie. Hunger, dur tid och annan vedermöde, så att ofte händer, ett helt kongerike för en människos överträdelse, måste umgälle och lida straff; vill fördenskull vare av nöden att förekomma Guds vrede.” (Erik XIV:s Patent om Högmålssaker 1563). Mjåkiga domar riskerade alltså folkets väl och ve. Bortsett från sporadiska utbrott av moralpanik fokuserade på tidelagare och trollkonor tycks folk på det hela taget ha blundat för vad som försiggick i sänghalmen. Man talar om ”stumma synder”.

1734 års lag som började gälla 1736 hade avnavlat sig från Mose lag och begränsade de sodomitiska synderna till tidelag. ”Att införa om de flere sodomitiske synder, synes ingalunda rådeligt, utan bättre at förtija som okunnige, och finna de wäl sitt, om det händer så illa, at de begås”. Denna märkliga åtgärd att införa ett rättslöst tillstånd för brott man både ville straffa och förtiga hade sin bakgrund i de dåliga erfarenheterna från korståget mot tidelagarna. Trots de gruvliga avrättningarna blev resultatet motsatsen till det avsedda. Professor Almquist sammanfattar: ”Personer som aldrig förut hört talas om ifrågavarande brott, blevo härigenom ofta förledda att omsätta sin nyförvärvade kunskap i handling”.

1750 utgick ett Kungl. Brev till samtliga hovrätter att rannsakingen av tidelagsbrott skulle ske inför lyckta dörrar. Öppna rättegångar hade lett till att ”ungdomen och enfaldigt folk” fått en oönskad sexualundervisning – ”så wäl af missgärningsmannens, som wittens berättelser, inhemta kunskap om the, wid sådan styggelses bedrifwande, förelupna omständigheter, hwarigenom, och tå the får höra thet, som tillförne warit obekant, syndig lusta hos them upväckas kan”.

Det dröjer fram till 1865 innan homosexuella handlingar återkommer i lagtexten.

Gustav III

Det gustavianska hovet var känt för en fri inställning till tidens moral och kungens intresse för samkönade relationer var också bekant. Mot honom kom påståenden om att han hade relationer med män att användas i en antigustaviansk propaganda. Det finns flera berättelser som återges som autentiska vittnesmål om att kungen ägnade sig åt ”att lefva med karlar”.

Att de här berättelserna om Gustav III och hans hov har blivit kända och hållits vid liv har inte så mycket med ett intresse för samkönad sexualitet att göra, utan det är politiskt betingat. Efter mordet på Gustav III och stadskuppen mot hans son 1809 uppstod en starkt antigustaviansk stämning bland många ledande personer i Sverige och när man ville svärta ner den avsatta kungafamljen var de här och andra historier tacksamma att använda. På så sätt säger de en hel del om synen på samkönad sexualitet i skiftet mellan 1700- och 1800-talet.

Vid ett tillfälle var kungen och hans hovmarskalk De Besche på promenad i Drottningholmsparken när de upptäckte en sovande soldat. Enligt soldaten vaknade han av att två för honom okända män hade öppnat hans byxor och höll på med ”vissa för honom främmande Handgrep”. Han blev då rasande och skrek åt dem och de bägge männen tog hastigt till flykten, men i tumultet slet soldaten åt sig en näsduk som tillhörde kungen och saken tystades därför ner. Kungen framförde senare ett tack för att hans ära räddats genom officerarnas tystnad.

Det fanns flera liknande historier i svang. Kungen påstås ha gjort inviter gentemot sin livläkare Skragge genom att ligga naken i sin äng med sitt kön ”uti parade-ställning” som det hette. En lakej kunde också berätta att han legat naken med Gustav III i kungens egen säng flera nätter. En präst vid Dalregementet som reagerade över hur kungen uppvaktade soldater ska ha kontaktat konsistoriet i Västerås för att få vägledning i hur detta borde hanteras, men saken tystades ner.

De här historierna kan vara sanna eller uppbyggda. Det vi säkert vet är att rykten om kungens kärleksintressen fanns både i hans livstid och därefter. Dessa rykten kom också att användas politiskt av hans opponenter som menade att det skett en moralupplösning under slutet av 1700-talet som ett resultat av kungens ”onaturliga böjelser”.

Bland annat menade man att strafflösheten gentemot barnamörderskor och tidelagare som genomfördes under Gustav III:s regim var ett utslag av hans omoraliska liv. (Det s k horplakatet eller barnamordsplakatet gjorde år 1778 det lagligt att föda anonymt, och förklarar varför termen ”moder okänd” dyker upp i rullorna. Syftet var nog från kungens sida att öka födelsetalen (minska barnamorden) på det att riket kunde avla fram nya soldathopar att skicka till slaktfälten men som resultat gav det somliga kvinnor en möjlighet att slippa hån och straff vid en utomäktenskaplig graviditet.)

Vidare menade man att hans svårigheter att bli pappa var ett uttryck för samma sak, och att Gustav IV Adolf därför i själva verket var utomäktenskapligt född som ett resultat av att hovstallmästare Munck grep in och gjorde drottningen med barn.

Eva Borgström tar även upp Gustav III i essän *Drottning Kristina och Hermafroditens tankefigur* och avslutar essän med följande ord: ”Hermafroditens tankefigur måste ha varit en vanlig metafor för avvikelser från ett förväntat könsrolls beteende när inte mindre än tre innehavare av Sveriges krona har förknippats med den: Kristina, Karl XII och Gustav III. Det är Almquist som har fört den tredje kungligheten till hermafroditernas lilla skara och han gjorde det just i *Drottningens juvelsmycke*. Tintomara, romanens androgyna huvudperson, är nämligen nära relaterad till honom. Almquist sammanfattar i den romanen på det enda sätt som jag finner rimligt hela den här diskussionen om hermafroditens tankefigur: ”Det där om androgyni hava folk endast påhittat för att finna en förklaring på det de ej begripa.”

Egentligen vet man inte så mycket om kungens sexualitet men han har blivit något av en ikon inom den svenska hbt-världen. Under Prideparaden har man flera gånger lagt ned en krans vid hans skulptur vid på Skeppsbron.

1800-tal

Under senare delen av 1700-talet och första hälften av 1800-talet kunde de som ägnade sig åt ”onaturlig otukt” synda utan att bekymra sig över lagens långa arm. Dock kvarstod i Sverige

en stark avsky för samkönad sexualitet. i praktiken ”drängaskändning”, eftersom lesbisk kärlek inte ingick i tidens föreställningsvärld.

Den kände läkaren Eric Gadelius skriver i *Handbok i Medicinal-Lagfarenheten* (1804) under rubriken Onaturligt samlag: ”Missbruket af ynglingar och tidelag äro tvenne afskyvärda laster, och så förnedrande för menskligheten, att hvar hederlig menniska ryser vid föreställningen derom. Tecknen härtill äro alldeles osäkra, och man upptäcker på sin höjd några lokala inflammationssyptomer vid ändtarmen hos de uslingar som låta bruka sig till så nedriga afsigter”. I *Handbok i rättsmedicin* (1852) ersätts ”drängaskändare” med ordet ”buger” som vunnit insteg i bildade kretsar (av franskans bougre, engelskans bugger).

1864 godkände den sista ståndsriksdagen, efter långt utredningsarbete, en strafflag som började gälla **1865**. En helt ny lagparagraf – kapitel 18 paragraf 10 stadgade: ”Övar någon med annan otukt som mot naturen är, eller övar någon otukt med djur; varde dömd till straffarbete i högst två år.” För första gången i historien (om man bortser från det mosaiska tillägget) innehöll nu svensk lag ett explicit förbud mot samkönad sexualitet.

En framstående tysk rättslärd Anselm Feuerbach skriver: ”Den höga grad av uselhet som denna last förutsätter; det ur densamma springande föraktet för äktenskapet, vilket måste få till följd befolkningsminskning och till sist statens upplösning.” Inför ett sådant apokalyptiskt perspektiv fordrades krafttag. Fredrik Silverstolpe sammanfattar den nya situationen: ”Det var alltså inte någon konservativ backlash, utan paradoxalt nog den borgerliga liberalismens egna framgångar, som gjorde att lagar mot onaturlig otukt återinfördes eller bekräftades i flera europeiska länder under andra hälften av 1800-talet. Från och med 1865 skulle nu alltså handlingar, som länge varit officiellt lagliga i Sverige bli kriminella enligt den nya strafflagen.”

Soldaten i vaktkuren, 1900-talets början

Under nästan hundra år (1860 – 1960) var **den homosexuella prostitutionen** i Stockholm huvudsakligen en militär operation. Den pågick ganska ostört och innefattade flera ärorika regementen utan att för den skull lämna några spår i de militära arkiven. Den framväxande stenstaden Östermalm, borgerskapets och de nybyggda regementenas hemvist, erbjöd promenadstråk och offentliga platser där kontakterna knöts. Själva aktiviteten utfördes helst i Humlegårdens och Lill-Jansskogens skyddande växtlighet.

Trots sin omfattning lyser soldatprostitutionen nästan helt med sin frånvaro i polis- och domstolsprotokoll. Ordningsmakten undvek militära ärenden och krigsmakten ville knappast rota i saker som kunde förvärpa dess rykte. Soldaterna på stan var redan ökända som suputer och bråkstakar. Under beredskapstiden fick de inkallade däremot symbolisera försvarsvilja och fosterlandskärlek. Den officiella bilden av de käcka och präktiga gossar som skulle stå fienden emot rimmade synnerligen illa med åsynen av en öppen uniformsgylf framför en knäböjande man i någon buske. Dessutom var dessa knäböjande torskarna ofta ”bättre herrar”.

Sexköparen tog den större risken. Ett avslöjande kunde innebära social ruin. Den avgörande skillnaden mellan kund och säljare handlade ytterst om manlighet. Torskarna var redan från början underkända som män medan man aldrig tvivlade på soldaternas virilitet – eller att kvinnor var deras egentliga intresse.

I motsats till vanlig könshandel hade den militära prostitutionen inga hyresvärdar, hallickar eller bordellmammor. Soldaterna var ”fria” företagare på sexmarknaden, ofta både yngre och

starkare än kunderna. Jämfört med normal prostitution, där köparen har makten, var de ”riktiga män” med både ett fysiskt och moraliskt övertag gentemot bögar. De bestämde turerna, vilka handlingar de gick med på och om det överhuvudtaget skulle bli någon sexuell kontakt.

Under homosexpaniken på 50-talet förklarade Stockholms militärmyndighet att soldatprostitutionen inte längre var ett problem. I verkligheten var den närmast ett militärt monopol. Trots att problemet alltså inte längre fanns förbjöds soldaterna 1953 att utan verklig anledning uppehålla sig på Centralstationen och ett område mellan ”Stureplan – Arsenalsgatan – Kungsträdgården – Hamngatan – Norrlandsgatan – Engelbrektsplan – Birger Jarlsgatan – Stureplan i annat avseende än för direkt passage”. Förbudet skärptes 1956.

Soldatprostitutionen upphörde på 60-talet. Torsken ”Henning” tillhörde de sörjande: ”Sedan släppte uniformstvånget. Lönerna blev bättre – och sist, men inte minst – kom lössläppheten bland fruntimren. Allt var mycket tragiskt för oss. Mina vänner är alla överens om att då gick solen ner.”

Kasernmodellen eller Officer och menig

Under 1890-talet började det stora kasernbyggandet – den tidens miljonprogram. Ett 50-tal militära etablissemang spreds över landet. Tidigare hade bara de värvade förbanden varit kasernerade, men i och med indelningsverkets avskaffande och värnpliktens införande ökade behovet av logement dramatiskt. Det hierarkiska och från civilsamhället avskiljda kasernlivet cementerade den speciella militära livsstilen. Livet var strikt inrutat, revej 05.00 och tapto 09.00. Inom kaserngrindarna härskade en strikt och patriarkal ordning.

I kavalleriinstruktionen (1909) stod att läsa: ”Regementet bildar den stora militära familj, inom hvilken ynglingen uppfostras till soldat”. Han skulle disciplineras och drillas så att varje ansats till självständigt tänkande och handlande eliminerades. Den gyllene regeln var att - ”ovillkorligen lyda förmans i tjänst gifna befallningar”. Allt annat var insubordination som bestraffades. Det var formellt möjligt att anmäla övergrepp, men om anmälan ansågs obefogad kunde vederbörande bestraffas.

I Thomas Sörensens bok *Det blänkande eländet* kan man läsa om hur kasernlivet tedde sig för kronprinsens husarer i Malmö kring sekelskiftet. Han sammanfattar befällets attityd visavi de underlydande som sarkastisk och arrogant. Underbefäl byggde ofta sin auktoritet på ett ”fruktansvärt gormande”. Invektivrepertoaren var rätt fantasilös – djävla avskum, helvetes bönder, djävla byke, djäfvul, djävla lymlar, helvets åsnor, avritad åsna, rekrytdjävul, förbannade fähund, förbannade kältringar e t c.

Livet på regementet var hårt, ofta brutalt. Manlighetsidentiteten betonade stoisk självbehärskning. Att kunna uthärda smärta utan pip var en självklarhet. Sörensen betonar att husarerna var mycket måna om sin manliga värdighet och att denna stod i motsättning till all slags kvinnlighet. En husar uttryckte det lakoniskt: ”Vi rände inte med sladder, sådant var för fruntimmer och civila.” En gammal husar som intervjuades på 50-talet förfasade sig över det nutida daltet med soldaterna och erinrade sig nostalgiskt att: ”på den gamla husartiden var man fordrande, men så fostrades också husarerna till karlarlar.”

Sörensen skriver angående manliga rollmodeller – ”Denna koppling mellan *husaren* och *den riktige karlen* infinner sig dock inte oväntat. Det verkar finnas ett universellt och i stort sett tidlöst samband mellan krigarideal och manlighetsideal. Krigaridealet har nämligen i stor

utsträckning fått tjäna som modell för manlighetsidealet. I en del samhällen i det förflutna är det till och med så, att de båda idealen överensstämmer i så hög grad med varandra att de faktiskt inte går att skilja åt. Det fysiska modet, uthålligheten, styrkan och föreställningarna om heder är till exempel egenskaper, som samtliga förenar dessa ideal.”

Vid sekelskiftet bekymrade sig många över tidens dekadens och släktets tilltagande degeneration. De vankelmodiga männen tycktes i tilltagande omfattning drabbas av nervklenhet och andra fruntimmersåkommor. Man har talat om en ”manlighetens kris”. Samtidigt frodades nationalism och de krigiska stämningar som skulle kulminera i första världskriget. En skärpning av manligheten var alltså av nöden. Krigarkungarna Gustav Adolf och Karl XII sattes på piedestal och blev föremål för punschpatrioternas hänfödda hyllningar.

Mansrollens problematisering vid denna tid hade flera orsaker. Kvinnoemancipationen hotade den manliga hegemonin inom allt fler områden, överhuvudtaget talar man om en tilltagande feminisering av samhället. Läkarvetenskapen gör en skarp distinktion mellan hetero- och homosexuella män, kännedom om de senares existens blir genom media allmän egendom. Sodomiten som lustar efter naturvidriga handlingar bli en egen art- ett tredje kön. Tidigare var mandom huvudsakligen en fråga om ålder och mognad – motsatsen till barndom. Nu blev den sexuella identiteten av avgörande betydelse.

Enligt Greger Ekman skapades den homosexuella identiteten i Sverige mellan 1880 och 1920. Fokus flyttades från specifika sexuella handlingar till aktörernas dispositioner. ”Den homosexuelle” konstruerades fram efter en strid mellan olika paradig – medicinen, teologin, juridiken, politiken och den viktorianska (dubbel)moralen. Det blev till slut läkarvetenskapen som tillskansade sig tolkningsföreträdet. Enligt denna sönderföll de homosexuella i två arter: a) den som bar på en medfödd disposition b) den som förvärvat åkomman genom t ex förförelse eller ekonomisk misär.

Det massmediala genombrottet för homosexbegreppet sker 1907 i samband med en uppmärksammat rättegång mot tenngjutare Nils Santesson som angivits av en yngre kollega som försökt begå självmord i ruelle över de synder Santesson förlett honom till. Santesson dömdes till det exceptionellt stränga straffet 10 månaders straffarbete. Efter Santessonaffären används ordet homosexuell konsekvent för att beteckna män som är sexuellt intresserade av andra män.

Rädslan för att bli betraktad som feminin eller i värsta fall homosexuell gör att männen inte längre involverar sig i den typ av svärmiska vänskapsrelationer som varit vanliga under antiken, medeltiden och romantiken. En allmän beröringsskräck breder ut sig, åtminstone bland nordeuropeiska män.

Sörensen skriver: ”Uppenbarligen fanns en fysisk intimitet bland husarerna. Emellertid kom denna kroppens brist på avstånd att kompenseras av en kylig distans i relationerna, eftersom en varm relation mycket väl kunde uppfattas som ett steg på vägen mot homosexualitet – eller rättare sagt mot ett individernas symboliska förkvinnligande.” För den enskilde soldaten gällde djungelns lag, han måste både kunna ge och ta stryk, någon assistens från kamraterna var inte att vänta.

Mellankrigstid

Under mellankrigstiden, främst 20-talet, var könsrollerna mindre ortodoxa. Såväl jazzgossar som kortklippta pojkflickor i byxor accepterades. I folkets breda lager fanns föga förståelse

för den homosexuella livsstilen medan överklassen kunde vara mer tolerant så länge det inte ledde till skandaler typ Oscar Wilde. Många av tidens kändisar var homo- eller bisexuella. Konstnärerna Eugène Jansson och Gösta Adrian Nilsson (GAN) smusslade inte med sina preferenser utan penslade ut dem med stor tydlighet. Nils Dardel sökte sig tidigt till den dekadenta kretsen kring den högfärdige "Kattgreven" - Gösta Patrik Hamilton som fått sitt tillnamn genom att arrangera ett blodigt slagsmål mellan hund och katt. Hamilton bildade sällskapet "Heliogabali vänner" som var ett slags societetsklubb för homosexuella.

Andra kända namn är Rolf de Maré (Hallwylska) och svenska baletten, Mauritz Stiller, "Frippe" de Wahl, Gösta Ekman, Gustav Wally, Naima Wifstrand, Karl Gerhard m fl. Karl Gerhards "Jazzgossen" som gjorde stormande succé 1922 hyllar feminina ynglingar som: "Med rytmiskt vaggande höfter/vi gossar gör entré..." och som "viftar på sin lilla stjärt". Gerhard drar sig inte ens för att skämta med majestätet (Gustav V) i kupletten med refrängen: "Hans lilla handarbete är bedårande.." från 1930. Många av tidens homosexuella män ägnade sig åt hobbyn att brodera.

"Jag efter allra högsta mönster lagt mig till
med ett broderi
Och varje ledig stund på den jag sömma vill
Flitig som ett bi.
Fast jag kan inte uppnå samma skicklighet
Som hans majestät.
Hans lilla handarbete är bedårande..."

Kärleksparet på bänken (1940-tal)

Kvinnornas situation förändrades oåterkalleligt under beredskapen. Fram till 1939 kunde kvinnor i stadstjänst avskedas vid giftermål. Men när männen är inkallade börjar allt fler kvinnor förvärvsarbeta i yrken som är nya för dem t ex brevbärare, spårvagns- och busskonduktörer. Ett kvinnligt yrke som i det närmaste försvann under kriget var hembiträdets. Kvinnors situation som mödrar och husmödrar förändras dock inte. Detta blir problematiskt, framför allt för låginkomsttagarna inom arbetarklassen, där man ofta hade många barn. Där krävde hemarbetet med den tidens hushållningsmetoder mer än ett fullt dagsverke.

Även ransoneringarna speglar tidens fördomar. Det ansågs sedan gammalt inte lämpligt för damer att röka och dricka, vilket ledde till att kvinnor fick mindre tobaksranson än män, något som många kvinnor protesterade mot. Även det faktum att de demonstrerar är ett tecken på att kvinnan befäster sina nya positioner genom opinionsyttringar i frågor de dittills tigit.

I slutet av kriget, 1944, legaliseras homosexuella handlingar mellan vuxna.

Atombomben eller Berlinmuren

När andra världskriget övergick i det kalla krigets blandning av konkreta hot och diffus paranoia, restes krav på moralisk upprustning och nationell samling. För att skydda sig mot kärnvapenhotet tog man sin tillflykt till den grundval på vilken samhället vilar: kärnfamiljen – en vanlig reaktion i oroliga tider. Återgången till traditionella könsroller innebar ett bakslag mot kvinnans frigörelseprocess. Exempel på hur man kopplade samman rädslan för atombomben med rädslan för den frigjorda kvinnliga sexualiteten är uttrycken "sexbomb" och inte minst "bikini", benämning på tvådelad baddräkt som fick sitt namn efter Bikiniatollerna i

Stilla havet där USA 1954 genomförde en provsprängning av den största atombomben någonsin.

En annan aspekt av nymoralismen var det ökade intresset för och trycket mot de homosexuella. Antalet lagförda homosexuella ökade dramatiskt i bl a England, Holland, Tyskland, Finland och Norge. I Sverige hade en viss ökning skett redan under krigsåren men först på 50-talet blev det riktig fart på anmälningarna. 163 under första halvåret 1951, varav 73 avsåg pojkar under 15 år och 85 ynglingar 15-18.

I USA kopplades jakten på kommunister ihop med förföljelse av homosexuella som började kallas "sexual deviates". De ledande häxmästarna var FBI-chefen J Edgar Hoover och senator Joe McCarthy. Den mäktige och fruktade Hoovers jakt på homosexuella var extra pikant eftersom han under sin långa karriär förföljdes av ryktet att vara "en så'n där". Han bodde hemma hos mamma tills hon dog när han var 42, hade aldrig någon relation med det motsatta könet men levde däremot under mer än 40 år i ett äktenskapsliknande förhållande med sin närmaste man på FBI, den snygge Clyde Tolson. (Hoover förnekade idogt maffians existens; skälet skall ha varit att maffian hade fotografier av FBI-chefen i drag, inklusive nätstrumpor.) Även McCarthy anklagades på betydligt lösare grund för att vara homosexuell.

McCarthy lyckade få senaten att parallellt med jakten på "samhällsfarliga kommunister" inrätta en undersökningskommitté för att röka ut och avskeda "homosexuella och andra sexuellt perverterade" inom den federala administrationen. Stämningen var anspänd - Kina hade blivit illrött, Sovjet hade sprängt en atombomb och flera spionaffärer (Alger Hiss m fl) hade skakat allmänhetens förtroende för administrationen. Homosexuella tjänstemän ansågs utgöra en säkerhetsrisk eftersom de var idealiska objekt för utpressning. Dessutom ansågs de allmänt ruttna i avsaknad på "moral fiber". I en rapport till senaten 1950 fastslogs: "En enda sexuellt perverterad i en statlig förvaltning tenderar att ha ett nedbrytande inflytande på sina arbetskamrater. Dessa perverterade kommer gång på gång att försöka locka normala individer att delta i perverterade aktiviteter. Detta är särskilt påfallande beträffande unga och påverkbara människor som kan komma under en perverterads inflytande".

Som lök på laxen publicerades Kinseyrapporten som visade att manligt homosexuellt beteende var betydligt vanligare än man ditintills trott. För att råda bot mot denna smygande epidemi fordrades krafttag. Homosexuella barer och bastuklubbar som etablerats under kriget utsattes för upprepade polisrazzior och civilklädda poliser hemsökte bekvämlighetsinrättningar i avsikt att provocera fram skamliga propåer.

Logementet

I lumpen blev pojkar till män. På luckan lärde sig generationer av ynglingar vad en man är och vad en man gör – och vad han aldrig får göra. I förläggningarnas grabbiga miljö gällde det att framstå som en riktig karl. Hemska tanke att inte platsa bland hannarna och uppfattas som bög... Överdriv manlighetens alla traditionella regler och beteenden, inget fjoll här! Och tappa inte vittringen på kvinnorna! Homofobi och sexism hand i hand.

På 60-talet gallrades öppet homosexuella ut vid mönstringen. De värnpliktiga fick lära sig att hålla 1,25 meters korrekt lucka vid marsch på led. Krympte gapet hamnade man inom "bögvstånd". Sedan dess har kvinnorna tagit sig in i kasernerna och på policynivå ska sexuell läggning inte vara någon anledning till särbehandling. Men hur är det i praktiken, har bögvståndet försvunnit? Lyfter man på logementets madrasser så kryllar klottret fram över

sängbottnarna, lika rasistiskt, könskränkande och fördomsfullt som någonsin. Nyskrivet eller ett arv från svunna tider?

”Skojtafsandet” på förläggningarna tilltar, sägs det. Ett sätt att med humorns hjälp hantera militärlivets påtvingade närhet. Och de allra senaste åren – nog har väl situationen förändrats radikalt? Med tjejer och bögar på luckan? De unga bryr sig ju inte och ingen höjer väl på ögonbrynen längre? Fast fan tro’t. Sjuklingen i logementssängen kan ju knappast läsa den nedlagda FiB-Aktuellt idag men väl porrsurfa trådlöst under täcket... I den manliga gemenskapen – även kallad homosocialiteten – gäller nog fortfarande att *tala på rätt sätt* om stridsövningar, vapen, tjejer, sex, krogrundor, sport, kläder och våldsamma actionfilmer eftersom ”a man’s gotta do what a man’s gotta do”.

1979 beslutade riksdagen att kvinnor skulle släppas in i försvaret och socialstyrelsen ”friskförklarade” homosexualitet. Tio år senare formaliserades slutligen tvåkönad militärmakt, samtidigt som Berlinmuren föll och kalla kriget upphörde. Däremellan konstaterade Överbefälhavaren att homosexualitet inte utgör någon ”anledning till särbehandling av något slag inom Försvarmakten.”

Vardagsrummet - Nutid

Den första öppet homosexuella soldaten klev ut ur logementsgarderoben först 1999. Sedan dess har Försvarmakten medverkat i projektet Fritt fram som strävat efter att alla ska kunna vara sig själva på sina arbetsplatser oavsett sexuell läggning. Försvarets hållning sammanfaller nu med FN:s första artikel om alla människors lika värde och rättigheter. Avståndet mellan en alltjämt trög verklighet och de uppsatta målen ska krympas med utbildning. Föreningen Homo, bi och transpersoner i Försvarmakten (HoF) bildades 2001.

Jag brukar avsluta visningen med att läsa upp Krister Fahlstedts text som ingick i installationen *En soldat är en soldat*. I samband med det brukar jag berätta att det var Krister som var den förste öppet homosexuella personen inom Försvarmakten, det var också han som grundade föreningen HoF.

”I vintras fick jag en förfrågan om att åka på FN-uppdrag till Darfur. Den yrkesmässiga stolthet jag kände för egen del blandades snart med omgivningens oro och frågor. *Varför just du? Hur farligt är det? Tänk om något händer dig – hur blir det då...?* Sex månader i ett område som utgjort platsen för folkmord är för de flesta en rätt avlägsen och skrämmande tanke.

Självklart fanns en oro även i mig. Alla som tjänstgjort i utlandsstyrkan vet hur viktigt det är att förbereda sig själv och sin familj. Fungerar inte hemmafronten så fungerar inte du heller. Det handlar om trygghet. Om vetskapen att de du älskar får information, vet hur de kan få tag på dig och har ett nätverk omkring sig - gärna med andra anhöriga till kollegor som också är iväg. Du behöver känna, att om det värsta skulle inträffa så kommer din familj att bli omhändertagen och få det stöd som krävs. Det är själva bottenplattan du står på och en grundförutsättning för att kunna göra ett bra jobb.

Jag är oerhört lyckligt lottad. Min sambo backade tidigt upp mitt beslut och vi pratade om ’hur’ snarare än ’varför’. Han fick träffa min chef och kunde följa med på anhörigträffen. Vid personalavdelningen vet de vem jag lever med, min släkt och mina vänner likaså. I bank- och försäkringshandlingar står han som förmånstagare.

Det kan låta så självklart och borde förstås också få vara det. Men för många homo- eller bisexuella i försvaret är det tyvärr inte så. För bara några år sedan upplevde jag det själv som en fullständig omöjlighet att kunna vara öppen med den jag är och hur min familjesituation ser ut. Utlandstjänst hade troligen fått förbli en dröm.”

Sveriges försvarsmakt har ändå kommit förhållandevis långt i sitt arbete med jämställdhet och öppenhet. Den amerikanska militärmakten (som ju är dominerande i världen) praktiserar sedan 1993 policyn ”Don’t ask, don’t tell”. Policyn som genomfördes av president Bill Clinton ansågs vara ett steg framåt från det totala förbud mot homosexualitet som rådde tidigare. Den innebär i praktiken att det är ok att vara homo eller bisexuell så länge man inte talar om det. Befälen har heller ingen rätt att ställa frågor. Skulle soldatens läggning ändå komma till allmän kännedom blir han eller hon avskedad. (Ca 14 000 personer sedan 1993.) President Obama har dock uttryckt att han vill upphäva policyn och tillåta öppet homo- och bisexuella soldater, förhoppningen är att detta ska möjliggöras senast 2011.

FN:s resolution 1325 och 1820

Krister var 2009 på utlandsuppdrag i Afghanistan i sex månader som s k Gender field advisor. Det innebär att han aktivt arbetade för FN:s resolution 1325. Resolutionen antogs av säkerhetsrådet den 31 oktober 2000 och syftar till att öka kvinnors deltagande i arbetet med att förebygga, hantera och lösa konflikter. Resolutionen är unik i sitt slag och innebär att medlemsstaterna för första gången agerat för att lyfta in ett genusperspektiv i frågor som rör fredsfrämjande och konfliktförebyggande arbete. Läs hela resolutionen [här](#).

Som ett ytterligare steg antog den 19:e juni 2008 FN:s säkerhetsråd enhälligt resolution 1820 om sexuellt våld mot civila i konflikter. Resolutionen fördömer våldtäkt och andra former av sexualiserat våld i konfliktsituationer och säger vidare att våldtäkt kan utgöra krigsbrott, brott mot mänskligheten och en konstituerande handling för folkmord. Säkerhetsrådet betonar vikten av att amnesti inte beviljas för sexualiserat våld i fredsförhandlingar och att förövare måste ställas inför rätta. Läs hela resolution 1820 [här](#).

Litteraturförteckning

Sympatiens hemliga makt – Stockholms homosexuella 1860-1960, red. Göran Söderström, Borås 1999.

Undantagsmänniskor – En svensk hbt-historia, red. Svante Norrhem, Jens Rydström, Hanna Winkvist, Stockholm 2008.

Peter Englund, *Silvermasken – en kort biografi över drottning Kristina*, Uddevalla 2006.

Peter Englund, *Det hotade huset: adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*. Stockholm 1989.

Thomas Sörensen, *Det blänkande eländet – en bok om kronprinsens husarer i sekelskiftets Malmö*. Malmö 1997.

Eva Borgström, *Drottning Kristina och hermafroditens tankefigur i Varför grävde man upp drottning Kristina? – Kvinnobilder i olika tider och kulturer*, red. Eva Löfquist, Göteborg 1997.

Bengt Liljegren, *Karl XII – En biografi*, Falun 2000.

Karolinska förbundets årsbok 1957.

Gay – En världshistoria, red. Robert Aldrich, Stockholm 2007.

Tusen svenska kvinnoår: svensk kvinnohistoria från vikingtid till nutid, red. Ann-Sofie Ohlander, Stockholm 1996.

Maria Sjöberg, *Kvinnor i fält 1550- 1850*, Möklinta 2008.

2. Vem äger bilden av historien?

Basutställningen
med nya ögon

Karl XII 1682-1718

Armémuseum

Foto: Armémuseum arkiv

Vem äger bilden av historien?

Med denna folder i din hand kan du uppleva basutställningen med nya ögon. Vid några utvalda platser i museet kan du läsa en alternativ text.

Håll utkik efter regnbågsflaggan.

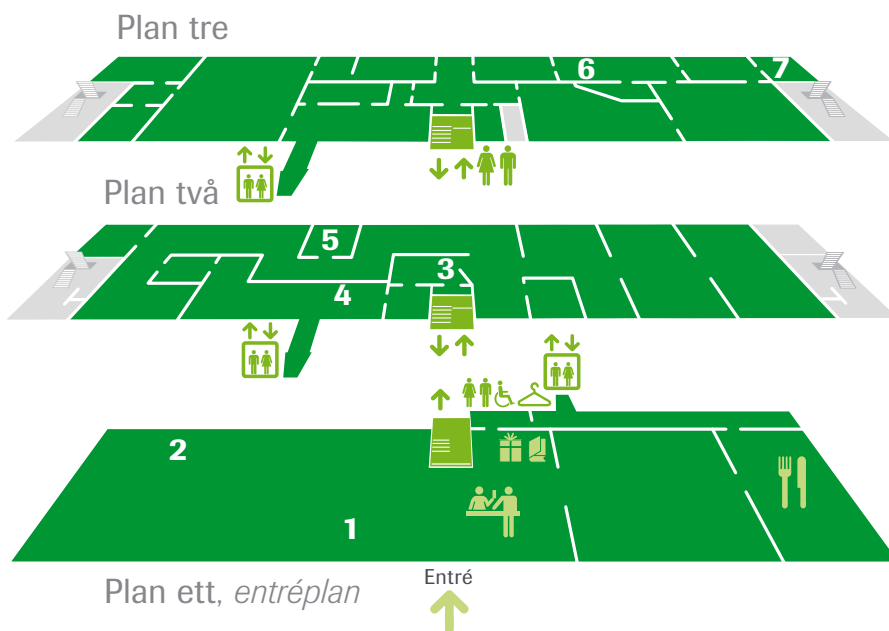

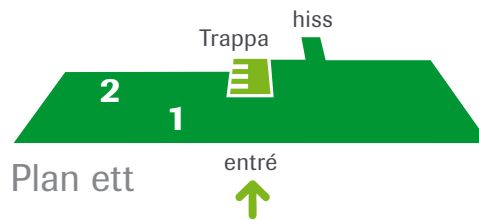
Den vanliga uppfattningen om en militär har oftast skurit sig med den gängse föreställningen om en homosexuell man. Kvinnor i sin tur har fått tampas med Forsvarsmaktens många gånger kvinnofientliga kultur för att vinna tillträde och hävda sig. Men synen på kön och sexualitet är inte en gång för alla given. Den ändras över tid och med samhällets utveckling.

Texterna undersöker vilka förutfattade meningar som präglar vår syn på manlighet och kvinnlighet. Och vilka synsätt som har uppmuntrats respektive bekämpats i den svenska arméns historia. Vems historia är det som berättas och vems historia tigs ihjäl?

Avsluta gärna din vandring med att titta på fotograf

Elisabeth Ohlson Wallins tolkning av Drottning Kristina, Karl XII och Gustav III vilka visas på plan tre fram till 31/12 – 2011.

1. Kalla kriget

22 meter skulle missilen vara om raketdelen med bränsle funnits på plats. Nog går det att hitta en och annan ännu längre fallos runtom i världen men knappast någon med kraftigare laddning. Stridsspetsen kunde kapsla in hela fem megaton vilket motsvarar andra världskrigets samtliga explosioner – allt ifrån Blitzkrieg över Polen 1 september 1939 till Fat Man över Nagasaki 9 augusti 1945.

Två supermakter ruvade på förstörelsekraft nog att ödelägga planeten och utplåna mänskligheten. Skräcken inför den gemensamma undergången upprätthöll en krampaktig jämvikt, en terrorbalans som var Kalla krigets egentliga syresättning. Kärnvapnens huttrande framtidsvision lockade många in i kärnfamiljens varma famn. Mamma, Pappa och lagom många Barn blev den stabila och självklara normen. Avvikelser från denna trygga grund tedde sig lika hotfullt laddade som de dödsbringande stridsspetsarna.

Under 50-talet skakades det tvekönade samhället av ett antal "homofila" rättsskandaler. Framåt slutet av 60-talet hade opinionen mot kärnvapen vuxit sig så stark att i alla fall de svenska planerna skrotades. En självmedveten bögrörelse gjorde sig alltmer gällande på 70-talet, men mot mitten av 80-talet larmade media om en ny närmast radioaktiv smitta. "Bögpesten" aids kopplades till homosexuella män. Larmet orsakade stor moralisk panik samtidigt som Kalla krigets mest nervdallrande ögonblick inträffade mer i skymundan. Ett förödande tredje världskrig med kärnvapen - först i efterskott blev det allmänt känt hur nära stupet som Sovjet och USA brottades. Öststatssystemets snabba sammanfall 1989 slog undan benen för terrorbalansen och Kalla kriget tog slut.

2. En sambo är en sambo är en sambo

I vintras fick jag en förfrågan om att åka på FN-uppdrag till Darfur. Den yrkesmässiga stolthet jag kände för egen del blandades snart med omgivningens oro och frågor. Varför just du? Hur farligt är det? Tänk om något händer dig – hur blir det då...? Sex månader i ett område som utgjort platsen för folkmord är för de flesta en rätt avlägsen och skrämmande tanke.

Självklart fanns en oro även i mig. Alla som tjänstgjort i utlandsstyrkan vet hur viktigt det är att förbereda sig själv och sin familj. Fungerar inte hemmafronten så fungerar inte du heller. Det handlar om trygghet. Om vetskapen att de du älskar får information, vet hur de kan få tag på dig och har ett nätverk omkring sig - gärna med andra anhöriga till kollegor som också är iväg.

Foto: Sven Petterson

Foto: Sven Petterson

Du behöver känna, att om det värsta skulle inträffa så kommer din familj att bli omhändertagen och få det stöd som krävs. Det är själva bottenplattan du står på och en grundförutsättning för att kunna göra ett bra jobb.

Jag är oerhört lyckligt lottad. Min sambo backade tidigt upp mitt beslut och vi pratade om 'hur' snarare än 'varför'. Han fick träffa min chef och kunde följa med på anhörigrträffen. Vid personalavdelningen vet de vem jag lever med, min släkt och mina vänner likaså. I bank- och försäkringshandlingar står han som förmånstagare.

Det kan låta så självklart och borde förstås också få vara det. Men för många homo- eller bisexuella i försvaret är det tyvärr inte så. För bara några år sedan upplevde jag det själv som en fullständig omöjlighet att kunna vara öppen med den jag är och hur min familjesituation ser ut. Utlandstjänst hade troligen fått förbli en dröm.

Krister Fahlstedt
Kapten

3. Den militära prostitutionen

Under nästan hundra år var den homosexuella prostitutionen i Stockholm huvudsakligen en militär operation. Den framväxande stenstaden Östermalm, borgerskapets och de nybyggda regementenas hemvist, erbjöd promenadstråk och offentliga platser där kontakterna knöts. Själva aktiviteten utfördes helst i Humlegårdens och Lill-Jansskogens skyddande växtlighet.

Trots sin omfattning lyser soldatprostitutionen nästan helt med sin frånvaro i polis- och domstolsprotokoll samt de militära arkiven. Ordningmakten undvek militärärenden och krigsmakten ville knappast rota i saker som kunde förvärra dess rykte. Soldaterna på stan var redan ökända som suputer och bråkstakar. Under beredskapstiden fick de inkallade däremot symbolisera försvarsvilja och fosterlandskärlek. Den officiella bilden av de kända och präktiga gossar som skulle stå fienden emot rimmade synnerligen illa med åsynen av en öppen uniformsgylf framför en knäböjande man i någon buske. Dessutom var dessa knäböjande torskarna ofta "bättre herrar".

Sexköparen tog den större risken. Ett avslöjande kunde innebära social ruin. Den avgörande skillnaden mellan kund och säljare handlade ytterst om manlighet. Torskarna var redan från början underkända som män medan man aldrig tvivlade på soldaternas virilitet – eller att kvinnor var deras egentliga intresse.

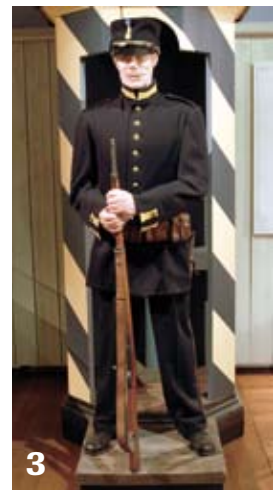

Foto: Sven Pettersson

I motsats till vanlig könshandel hade den militära prostitutionen inga hyresvärdar, hallickar eller bordellmammor. Soldaterna var "fria" företagare på sexmarknaden, ofta både yngre och starkare än kunderna. Jämfört med normal prostitution, där köparen har makten, var de "riktiga män" med både ett fysiskt och moraliskt övertag gentemot bögarne. De bestämde turerna och vilka handlingar de gick med på.

Under homosexpaniken på 50-talet förklarade Stockholms militärmyndighet att soldatprostitutionen inte längre var ett problem. I verkligheten var den närmast ett militärt monopol. Trots att problemet alltså inte längre fanns förbjöds soldaterna 1953 att utan verklig anledning uppehålla sig på Centralstationen och ett område mellan "Stureplan – Arsenalsgatan – Kungsträdgården – Hamngatan – Norrlandsgatan – Engelbrektsplan – Birger Jarlsgatan – Stureplan i annat avseende än för direkt passage". Förbudet skärptes 1956.

Soldatprostitutionen upphörde på 60-talet. Torsken "Henning" tillhörde de sörjande: "Sedan släppte uniformstvävet. Lönerne blev bättre – och sist, men inte minst – kom lössläpplheten bland fruntimren. Allt var mycket tragiskt för oss. Mina vänner är alla överens om att då gick solen ner."

Plan två

4. Krigaridealet – mansidealet

Genom historien har krigaren i stor utsträckning fått tjäna som modell för manlighetsidealet. Det fysiska modet, uthålligheten, styrkan och föreställningarna om heder är egenskaper som förenar dessa ideal.

Soldaten förväntades inte bara lyda blint, hålla tyst och uthärda smärta, utan även skaffa sig en militär hållning. Enligt instruktionsboken skulle "ett raskt och hurtigt uppträdande, en sträckt och på samma gång naturlig kroppsställning samt en vårdad klädsel bidra till att ge soldaten ett tilltalande utseende." Medlen för att uppnå denna militära grace var främst drill och gymnastik. Gymnasten och överstelöjtnanten Norlander gav 1904 följande skildring av vad gymnastik kunde göra för människokroppen: "Att genom gymnastik en tölpig, nästan missbildad ynglingakropp kan förvandlas till en spänstig, harmonisk människogestalt, därpå kunna otaliga bevis framdragas, särskilt resultaten af militäruppföstran." Ett annat vittne erinrar sig att "vid prinshusarerna hade den hårda militära drillen och exaktheten med jämnårigt ungt människomaterial åstadkommit något av skönhet fullkomligt sagolikt..."

Foto: Martin Tengroth Nordström

Militärkulturen var särdeles kvinnofientlig och homofobisk. Ifrågasattes en soldats manlighet besvarades detta gärna med knytnävorna. Kasernlivet framvingade en överdriven fysisk närhet – soldaterna sov, utträttade sina behov och exocerade inom ”bögavstånd”, men samtida fotografier visar att de ändå inte led av beröringsskräck. Man ser dem brottas, ligga med huvudet i knät på varandra, med armarna kring varandras axlar och i dans med varandra. Oscar Matthiesens berömda mastodontmålning (5 x 10 meter), *Skånska dragoner rida till bad* symboliserar tydligt tidens manlighetsideal. Bevarade fotografier visar att målningen inte var ett uttryck för konstnärlig fantasi utan hade verkliga förebilder. Dragonerna var mycket måna om sin manliga värdighet, en värdighet som kontrasterade mot all slags kvinnlighet.

Foto: Ystads militärmuseum

Foto: Armémuseum arkiv

5. Livet på luckan

I lumpen blev pojkar till män. På luckan lärde sig generationer av ynglingar vad en man är och vad en man gör – och vad han aldrig får göra. I förläggningarnas grabbiga miljö gällde det att framstå som en riktig karl. Hemska tanke att inte platsa bland hannarna och uppfattas som bög...

Överdriv manlighetens alla traditionella regler och beteenden, inget fjoll här! Och tappa inte vittringen på kvinnorna! Homofobi och sexism hand i hand.

På 60-talet gallrades öppet homosexuella ut vid mönstringen. De värnpliktiga fick lära sig att hålla 1,25 meters korrekt lucka vid marsch på led. Krympte gapet hamnade man inom "bögvstånd". Sedan dess har kvinnorna tagit sig in i kasernerna och på policynivå ska sexuell läggning inte vara någon anledning till särbehandling. Men hur är det i praktiken, har bögvståndet försvunnit? Lyfter man på logementets madrasser så kryllar klottret fram över sängbottnarna, lika rasistiskt, könskränkande och fördomsfullt som någonsin. Nyskrivet eller ett arv från svunna tider?

"Skojtafsandet" på förläggningarna tilltar, sägs det. Ett sätt att med humorns hjälp hantera militärlivets påtvingade närhet. Och de allra senaste åren – nog har väl situationen förändrats radikalt? Med tjejer och bögar på luckan? De unga bryr sig ju inte och ingen höjer väl på ögonbrynen längre? Fast fan tro't. Sjuklingen i logementssängen kan ju knappast läsa den nedlagda FiB-Aktuellt idag men väl porrsurfa trådlöst under täcket... I den manliga gemenskapen – även kallad homosocialiteten – gäller nog fortfarande att *tala på rätt sätt* om stridsövningar, vapen, tjejer, sex, krogrundor, sport, kläder och våldsamma actionfilmer eftersom "a man's gotta do what a man's gotta do".

6. Ulrika Eleonora Stålhammar

Ulrika Eleonora Stålhammar föddes 1683 och var dotter till överstelöjtnant Johan Stålhammar, som fick sparken ur armén 1702. Han hade stora skulder och dog utfattig. Överstelöjtnanten efterlämnade sex döttrar. Fem av dem gifte sig med militärer av låg rang, tre med korpraler, en med en sergeant och en med en trumpetare. Den sjätte dottern, Ulrika Eleonora, hoppade över det äkten-skapliga mellanledet och gick rätt in i krigsmakten av egen kraft.

Som 25-åring sydde hon sig manskläder av sin fars gamla soldatkappa och tog namnet Vilhelm Edstedt. Efter att ha arbetat som dräng i Stockholm blev hon antagen som hantlangare nr 7 vid första artillerikompaniet i Kalmar. Mönstringsofficeren noterade att hon var född smålänning, inte behärskade något hantverk men väl läs- och skrivkonsten. Tillsammans med de andra hundra artilleristerna skulle hon ta hand om slottets 45 kanoner och 14 mörsare. Hon skötte sig väl och tjänstgjorde en tid som lärkonstapel.

Samma år gifte hon sig med pigan Maria Lönman. Efter en kort tids äktenskap upptäckte Maria att Ulrika inte var något "rätt manfolk" vilket inte hindrade de båda kvinnorna att fortsätta leva ihop i "äkta kärlek". Senare skulle deras själasörjare bedyra att de fört en gudfruktig och ärlig vandel.

Plan tre

Foto: Martin Tengroth Nordström

Ulrika Eleonora arbetade som soldat i elva år utan att väcka några miss-tankar. Till slut listade hennes äldre syster Katarina ut att hon var artillerist i Kalmar och att hon hade gift sig. I ett allvarligt brev skrev hon till Ulrika Eleonora att hon förbrutit sig mot Guds ordning och mot den stackars Maria.

Ulrika Eleonora tycks ha tagit djupt intryck av systemen. Hon begärde avsked från sin tjänst 1724. Hon skrev brev till de svenska myndigheterna, berättade vad hon hade gjort och bad om tillstånd att få sitt mål prövat inför domstol. Efter många diskussioner dömdes Ulrika Eleonora till fängelse i en månad. Maria Lönman dömdes till åtta dagar.

Efter avtjänat straff flyttade Ulrika Eleonora till släktingar i Hultsjö socken där hon dog 1733, vid 44 års ålder. Maria Lönman arbetade som hushållerska hos en annan av Ulrika Eleonoras släktingar till sin död 1761.

Ulrika Eleonoras liv är ovanligt men inte unikt. Kvinnor förklädda till män dyker upp lite varstans i krigshistorien – drivna av äventyrslystnad, frihetsbegär, nya yrkesmöjligheter, pengar, kärlek eller kanske en önskan om att bli just man.

Karl XII 1682–1718

Gustav III 1746–1792

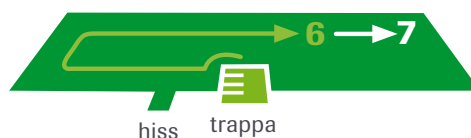
Drottning Kristina 1626–1689

7

Foto: Elisabeth Ohlson Wallin

Plan tre

7. King, Queen & Queer

– fotoinstallation av Elisabeth Ohlson Wallin

Var Drottning Kristina, Karl XII och Gustav III heterosexuella? Eftersom det bara är i det moderna 1900-talssamhället som vi har definierat folk som antingen homo- eller heterosexuella är frågan egentligen fel ställd. I historisk tid var man strikt fokuserad på själva de sexuella handlingarna, vilka man antog att i princip vem som helst kunde frestas att utföra.

Genom århundradena har dessa tre regenters sexualitet diskuterats och mytologiserats. Regentens stora symbolvärde gör att många olika föreställningar om makt, kön och sexualitet har projicerats på den historiska gestalten genom tiderna. Alla vet vilka de är men ingen vet egentligen vilka de var.

Vilken är vår vedertagna syn på historien? Vem skapar historien? Vad är sanning? Framställningen av regenterna som "queerikoner" ställer frågan om hur vår gängse bild av historien ser ut. Är bilderna obekväma? Provocerande? Självklara? I ett historiskt perspektiv – vem är "normal" och vem är "queer"?

Vi är alla en produkt av både vår historia och vår samtid och det är genom att ställa frågor till historien som vi bättre kan förstå vår samtid.

Kung Kristina

Kristina var en normbrytare i många bemärkelser, den första kvinnliga monarken sedan unionsdrottningen Margareta som dog 1412. En kvinnlig regent som fostrades som en man, klädde sig som en man och som bröt det rådande könsmönstret. Hon gifte sig aldrig. Och hur var det med kärleken till Belle – den vackra hovdamen Ebba Sparre?

I sin biografi skriver Kristina: "Jag föddes med segerhuva och hade allenast ansiktet, armarna och benen fria. Jag var luden över hela kroppen och hade en grov, stark stämma. Allt detta gjorde att mina jordemödrar, som tog emot mig, trodde att jag var en gosse." En fråga som ofta ställts är om Kristina var hermafrodit – begreppet har fått tjänstgöra som en metafor för de avvikelser Kristina gör från den kvinnliga normen.

Carolus Rex

Ingen kung genom den svenska historien förkroppsligar manlighetens essens som Karl XII. En kärv, bister, maktfullkomlig manlighet klädd i soldatkappa ute i fält. Hans ointresse för kvinnor var påtagligt redan i unga år – ett faktum som bekymrade hans omgivning. Senare förklarade han: "Så måste jag väl tillstå att jag lär bli vigd vid soldathopen i lust och nöd att leva och dö."

Men smög det sig in erotiska känslor i dessa strikt homosociala sammanhang? Den holsteinske diplomaten Fabrice återger ett uttalande av Karl XII som pekar på att han kan ha föredragit män framför kvinnor. Yttrandet gäller Krimkhanens son, en stilig ung man: "Han överträffar i fråga om skönhet alla fruntimmer i Sverige och Tyskland."

I vårt sexualiserade samhälle utgör kanske kungens asexuella tendenser det mest "queera" med honom och de rykten om hans sexualitet som har uppkommit är snarare sentida än samtida.

Teaterkungen

Hedvig Elisabet Charlotta, Gustav III:s svägerska, skrev i sin dagbok att kungen hade infört "italienska seder" vid hovet. Rykten om kungens kärleksintressen fanns både i hans livstid och därefter, rykten som kom att användas politiskt av hans opponenter. De menade att moralupplösningen vid hovet under slutet av 1700-talet var ett resultat av kungens "onaturliga böjelser" och att hans svårigheter att bli pappa var ett uttryck för samma sak.

Kungen påstods också ha gjort inviter gentemot sin livläkare Skragge genom att ligga naken i sin säng med sitt kön "uti parade-ställning". En präst vid Dalregementet som reagerade över hur kungen uppvaktade soldater ska ha kontaktat konsistoriet i Västerås för att få vägledning i hur detta borde hanteras, men saken tystades ner.

Gustav III har blivit något av en ikon inom den svenska HBT-världen. Under Prideparaden har man flera gånger lagt ned en krans vid hans skulptur vid Skeppsbron. Den skönhets- och kulturälskande Gustav III är för många antitesen till den krigiske Karl XII.

Frågeställningar att arbeta kring med utgångspunkt i texterna:

Kalla kriget

- Vad innebär begreppet kärnfamilj? Hur ser man på kärnfamiljen idag? Är den lika viktig som den var på 50-talet?
- Hur viktigt tycker ni att det är för barn att växa upp i en kärnfamilj?
- Vad innebär begreppet regnbågsfamilj? Vad anser ni om regnbågsfamiljer?

Militär prostitution

- Den militära prostitutionen i Stockholm mellan 1860-1960 utgör en speciell form av prostitution. Diskutera vilka andra former av prostitution som existerar, idag och historiskt. Vad är skillnaderna? Vilka är olikheterna?
- I Sverige är det olagligt att köpa sex, men inte att sälja. Vad anser ni om det?
- Vem är det som köper sex? Varför köper man sex?

- Vem är det som säljer sex? Varför säljer man sex?
- Är det någon skillnad mellan kvinnlig och manlig prostitution?

Krigaridealet – mansidealet

- Vad är dagens mansideal? Finns det flera?
- Vad är dagens kvinnoideal? Finns det flera?
- Vilka är de största skillnaderna mellan dagens mansideal och dagens kvinnoideal?
- Hur har mansidealet förändrats de senaste 100 åren?
- Hur har kvinnoidealet förändrats de senaste 100 åren?
- Är det ok med sexistiska skämt om kvinnor? Varför/varför inte?
- Är det mer ok med sexistiska skämt om män? Varför/varför inte?
- Är föräldraledighet manligt eller kvinnligt?

Livet på luckan

- Det dröjde fram till 80-talet innan kvinnor i Sverige fick göra värnplikt. Vilka argument tror ni användes mot kvinnor i försvaret. Vilka argument användes för?
- Finns det någon skillnad mellan kvinnliga och manliga soldater?

Karolinen Ulrika Eleonora Stålhammar

- Vad innefattar begreppet transpersoner?
- Vad kan det finnas för anledningar till att man vill leva som ett annat kön än det man fysiskt tillhör? Idag och historiskt?
- Vad bestämmer vilket kön en person tillhör? Den fysiska kroppen, normerna i samhället eller den egna uppfattningen? Vilket är viktigast?